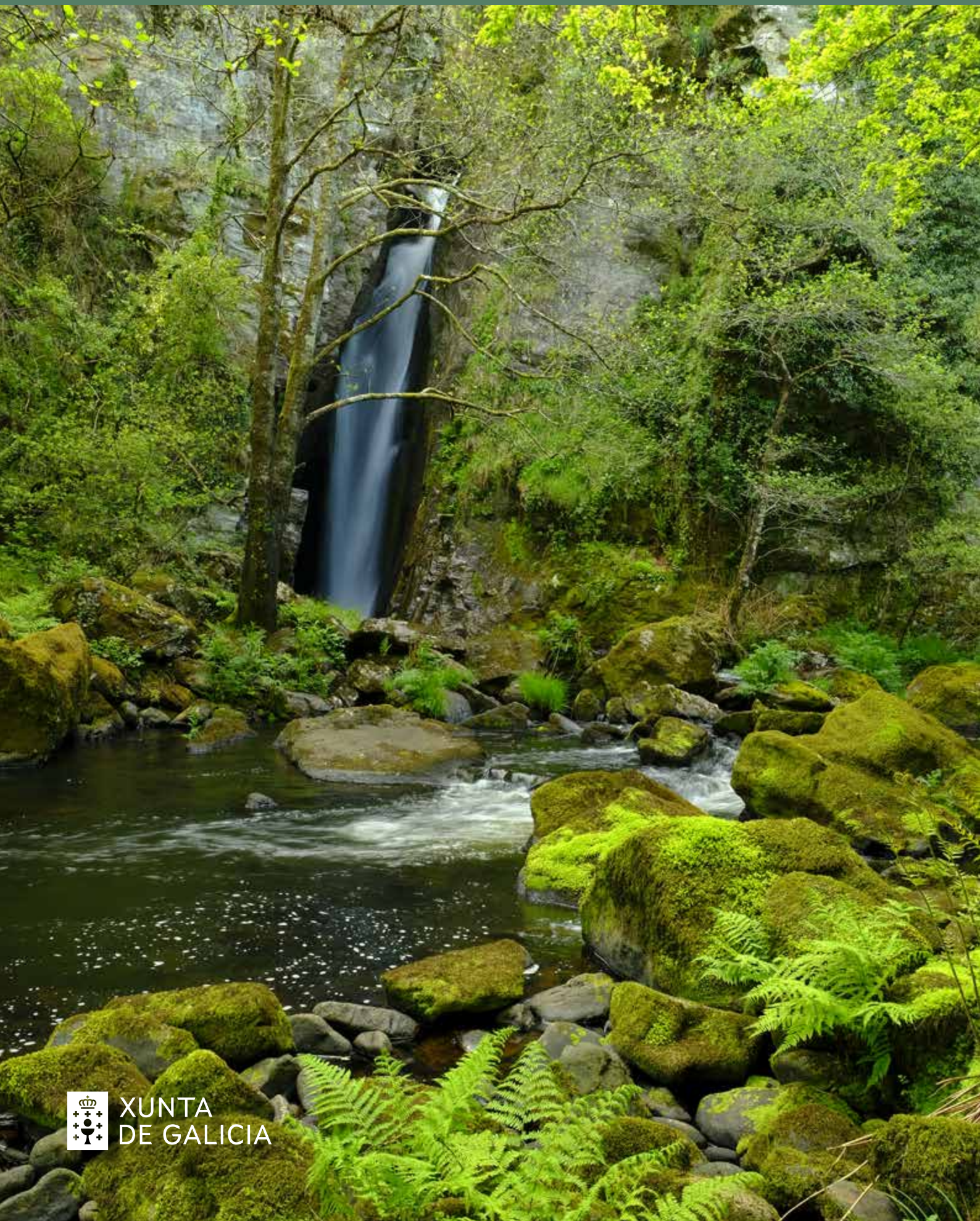

galicia

Fervenzas de Galicia

poema visual

XUNTA
DE GALICIA

Fervenzas de Galicia, poema visual

Ferve a auga erguendo escumas brancas.

En Galicia a auga non é un ben escaso, pero si é un ben prezado. Un territorio delimitado polo océano Atlántico polo seu lado oeste e polo mar Cantábrico na súa vertente norte, é a porta de entrada a frecuentes fronte tormentosas que o regan con abundancia. Na súa orografía crebada, as mainas costas conviven con altas montañas que superan os dous mil metros de altitude. Os seus ríos, regatos, torrentes e mananciais atopan no seu percorrido frecuentes dificultades que furan ou salvan creando espectaculares cadoiros de auga.

A distinta dureza dos materiais xeolóxicos, as rupturas abruptas provocadas polas fallas e o efecto dunha paseniña erosión sobre os leitos fluviaes conforman atractivas paisaxes dominadas pola presenza da auga.

A numerosa existencia de fervenzas en Galicia ponse de manifesto nas dúcias de palabras galegas que temos para denominalas: fervenzas, férvedas, fírvedas, freixas, fechas, ficheiras, chorreiras, cadoiros, saltos, cachóns, callóns, cachoeiras, abanqueiros, ruxidas, ruxidoiras, rexedoiras, cenzas, caeiras, pincheiras, seimeiras...

Resulta difícil determinar o número exacto de pincheiras que agocha o noso patrimonio natural. Arroios, torrentes, regatos e afluentes abrázanse e escorregan por Galicia en centenaes de fervenzas¹.

Nesta guía recolleemos unha escolma das que consideramos máis salientables, clasificadas en trece grupos segundo a característica que mellor as define: a súa altura, o seu abondoso caudal, a formación de pozas, de escorregadoiros...

As seguintes páxinas convidan a mergullarse nun poema sensorial de extraordinaria beleza, no que a brevidade dos textos cede todo o protagonismo ás fotografías.

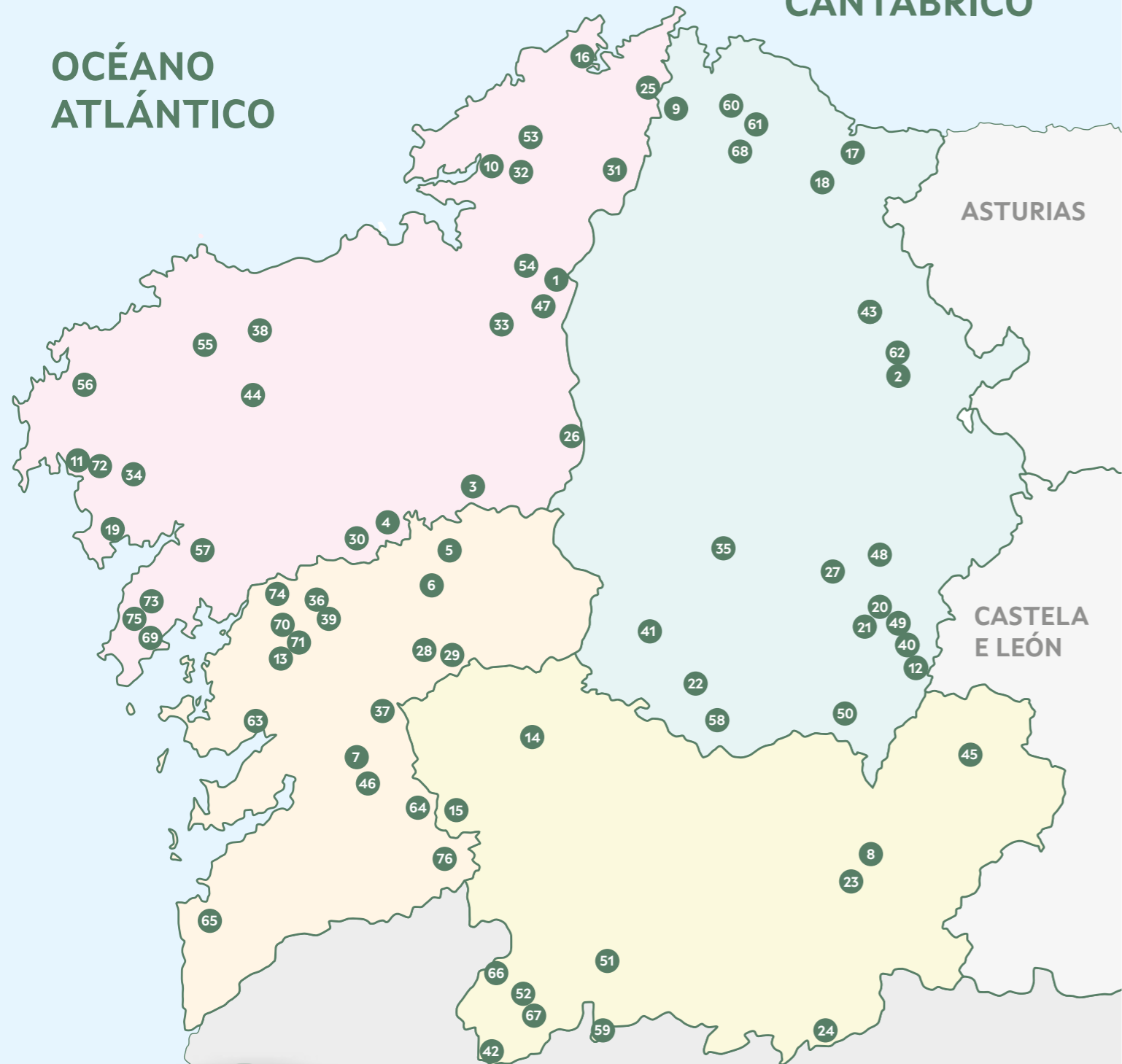
Pero non só se trata da potencia visual destes escenarios naturais, senón tamén dos seus sons, os seus xogos de luces e sombras, a humidade permanente e a vexetación que se acubilla nestas contornas. Todo iso converte ás fervenzas en lugares máxicos onde experimentar unha especial conexión coa natureza.

A sedución está garantida.

¹ Na web oficial de Turismo de Galicia www.turismo.gal poderá consultar toda a información necesaria para coñecer e visitar as máis de trescentas fervenzas que se catalogaron ata o momento.

OCEANO ATLÁNTICO

MAR CANTÁBRICO

PORTUGAL

ALTAS E ELEGANTES

- 1 FERVENZA DO ARROIO DA PALANCA (Aranga)
- 2 SEIMEIRA DE VILAGOCENDE (A Fonsagrada)
- 3 FERVENZA DE SANTA MARTA OU DAS HORTAS (Arzúa/Touro)
- 4 FERVENZA DE CODESO (Boqueixón)
- 5 FERVENZA DO TOXA (Silleda)
- 6 FERVENZA DE SANTA MARÍÑA (Silleda)
- 7 FREIXA DE LIÑARES (A Lama)
- 8 FERVENZA DA OLA DO CENZA E POZA MOURA (Vilariño de Conso)

AUGA ABONDO

- 9 FERVENZA DO XESTOSA (Ouro)l
- 10 FERVENZA DO BELELLE (Neda)
- 11 FERVENZA DO ÉZARO (Dumbría)
- 12 FERVENZA DE VIEIROS (Quiroga)
- 13 FERVENZAS DO BAROSA (Barro)
- 14 FERVENZA DO BARBANTIÑO (Maside)
- 15 FERVENZAS DE TOURÓN (Melón)

CADOIROS VERTICAIS

- 16 POZO DO INFERNO (Ortigueira)
- 17 FERVENZA DE SANTO ESTEVO DO ERMO (Barreiros)
- 18 SALTO DO CORO (Mondoñedo)
- 19 FERVENZA DAS FONTES DE PEDRAFIGUEIRA (Carnota)
- 20 FERVENZA DO REGO DA ALBARDAIRA (Folgozo do Courel)
- 21 FERVENZA DE REXIU OU DE VILAMOR (Folgozo do Courel)
- 22 FERVENZA DE AUGACAÍDA (Pantón)
- 23 SALTO DO CENZA (Vilariño de Conso)
- 24 FERVENZA DA CIDADELLA (Vilardevos)

COLA DE CABALO

- 25 FERVENZA DE AUGAS CAIDAS (Mañón)
- 26 FERVENZA DE BRAÑAS (Toques)
- 27 FERVENZA DE SANTALLA (Samos)
- 28 FERVENZA DAS PENIZAS (Cerdeo)
- 29 FERVENZA DA GRAÑA (Forcarei)

A MÁIS GALEGA

- 30 FERVENZA DO MUÍÑO DA SERRA OU DO PEREIRO (Boqueixón)

ENTRE BOSQUES

- 31 FERVENZAS DE SOMEDE (As Pontes de García Rodríguez)
- 32 FERVENZA DA MAZOCA (A Capela)
- 33 FERVENZA DA REXIDOIRA (Oza-Cesuras)
- 34 FERVENZA DE GOSOLFRE (Mazaricos)
- 35 FERVENZA DA RUXIDOIRA (Paradela)
- 36 FERVENZAS DAS CAMPAÍNAS (Cuntis)
- 37 FERVENZA DA FÍRVEDA (A Lama)

ENTRE CORGAS

- 38 FERVENZA DE ENTRECUCES OU DE SAN PAIO (Carballo)
- 39 FERVENZA DE HÉRVEDO (Cuntis)
- 40 FERVENZA DO FÓCARO (Quiroga)
- 41 FERVENZA DO FONDÓS (Carballedo)
- 42 CORGA DA FECHA (Lobios)

AUGAS BILADEIRAS

- 43 SEIMEIRA DA PENA DOS PORTELOS (Ribeira de Piquín)
- 44 FERVENZA DO REXEDOIRO (Val do Dubra)
- 45 PINCHEIRA DE PORTOMAO (O Barco de Valdeorras)
- 46 FERVENZA DOS CASARIÑOS (Fornelos de Montes)

PARA OS MÁIS AFOUTOS

- 47 FERVENZA DO REGO DA PORTOROSA (Aranga)
- 48 POZO DA GRADA (Folgozo do Courel)
- 49 FERVENZA DO FONDO DA PETADA (Quiroga)
- 50 FERVENZA DO POMBAR (Quiroga)
- 51 FERVENZA DO FÍRBEDA (A Porqueira)
- 52 POZA DA SEIMA (Lobios)

PEQUENAS PERO XEITOSAS

- 53 FERVENZA DE NARAHIÓ (San Sadurniño)
- 54 FERVENZA DE VERIS OU DO ZARZO (Irixoa)
- 55 FERVENZA DE CASTRIZ (Santa Comba)
- 56 CALDEIRAS DO RIO CASTRO (Muxía)
- 57 FERVENZA DE SAN XUSTO DE TOXOS OUTOS (Lousame)
- 58 FERVENZA DE PORTIZÓ (Sober)
- 59 FERVENZA DE VILARIÑO (Calvos de Randín)

POZAS MERGULLEIRAS

- 60 POZO DA FERIDA (Viveiro/Xove)
- 61 POZO DA ONZA (O Valadouro)
- 62 SEIMEIRAS DE QUEIXOIRO (A Fonsagrada)
- 63 FERVENZAS DO PEREIRO (Poio)
- 64 FERVENZA DE PARELOS (O Covelo)
- 65 POZO DO ARCO (Oia)
- 66 POZAS DE MALLÓN (Entrimo)
- 67 FERVENZA DAS OLAS (Lobios)

LAXES ESCORREGADEIRAS

- 68 FERVENZA DE ESCOURIDAL (Alfoz)
- 69 FERVENZA DA MISARELA (A Pobra do Caramiñal)
- 70 FERVENZAS DE SEGADE (Caldas de Reis)
- 71 FREIXA DAS LAXES (Moraña)

FONTES REBULDEIRAS

- 72 FERVENZA DA NOVEIRA (Mazaricos)
- 73 FERVENZA DE CADARNOXO (Boiro)
- 74 FERVENZAS DE RAXOI (Valga)
- 75 FERVENZA DE RIBASIEIRA (Porto do Son)
- 76 POZO DO INFERNO (Crecente)

ALTAS E ELEGANTES

“O que tan alto mira, baixo se queda”

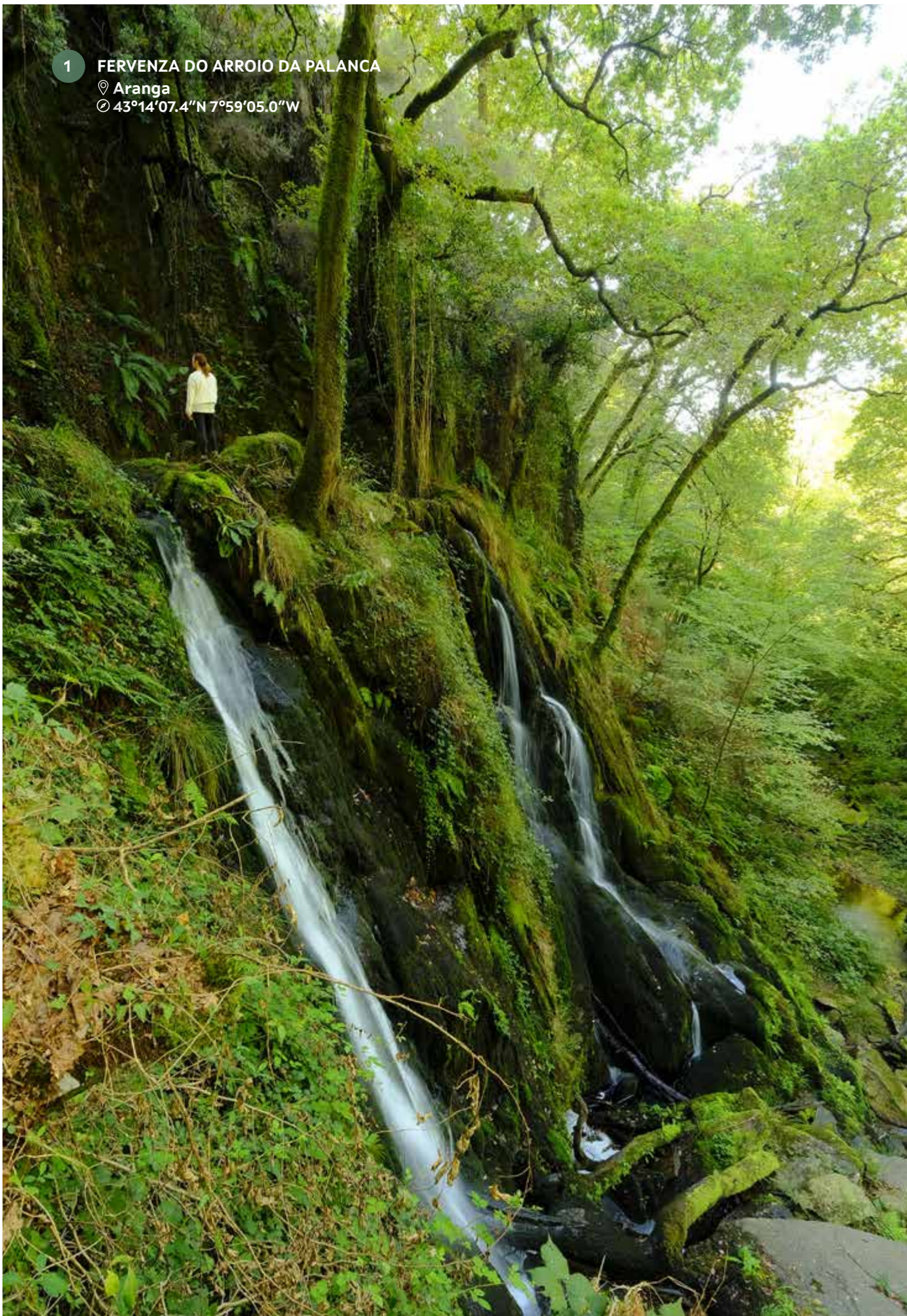

■ SEIMEIRA DE VILAGOCENDE
A Fonsagrada

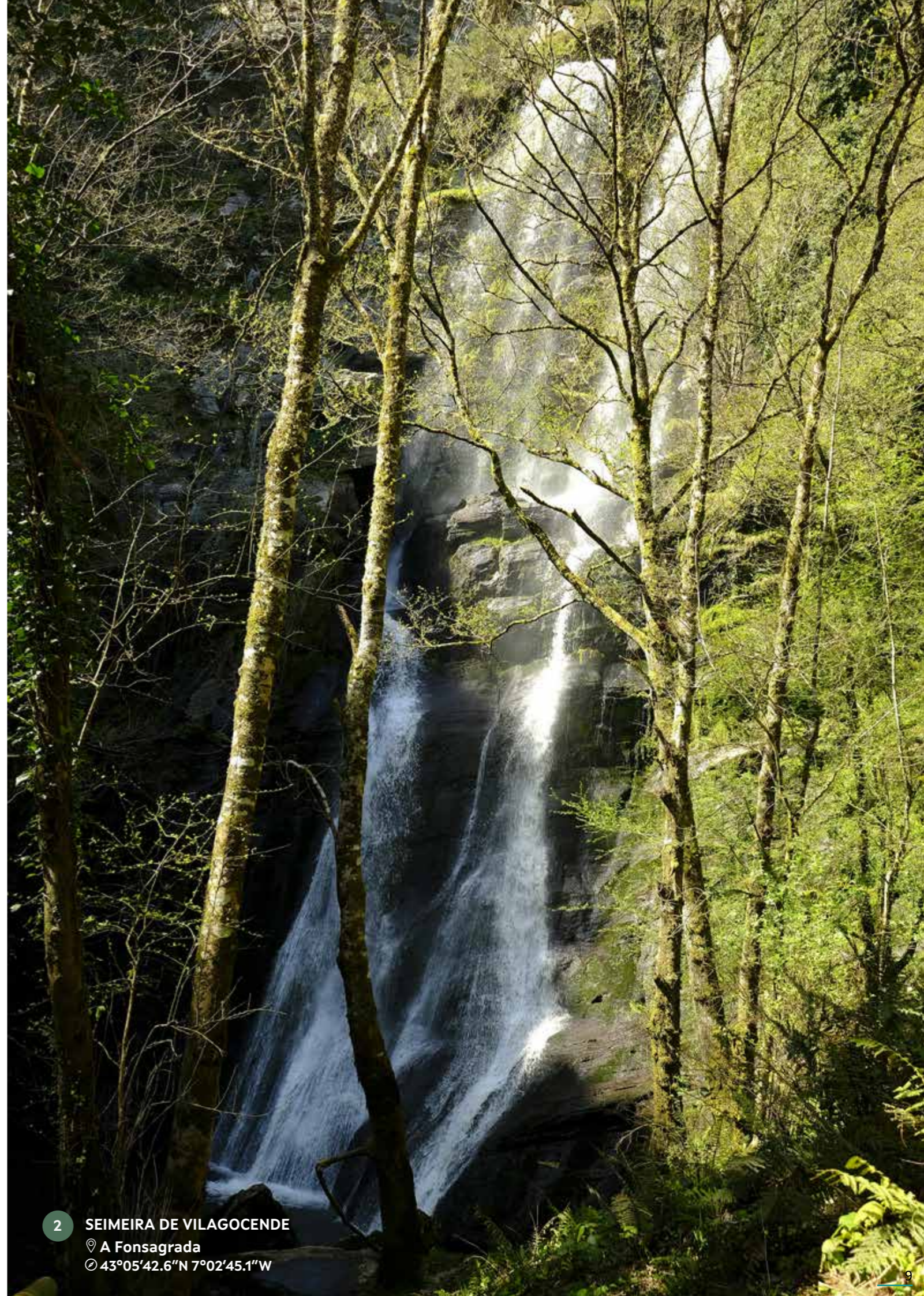
1 FERVENZA DO ARROIO DA PALANCA

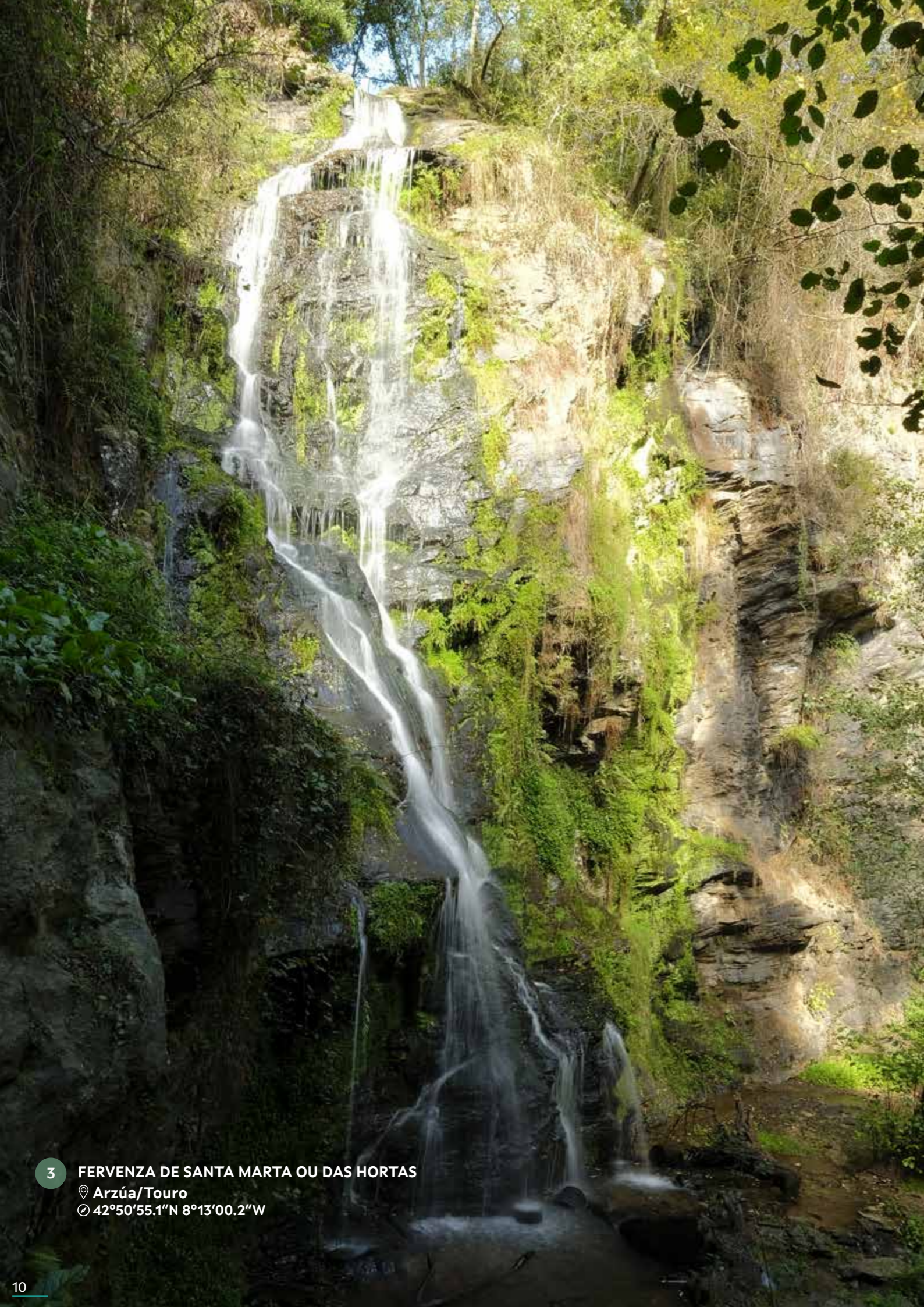
📍 Aranga
📍 43°14'07.4"N 7°59'05.0"W

2 SEIMEIRA DE VILAGOCENDE

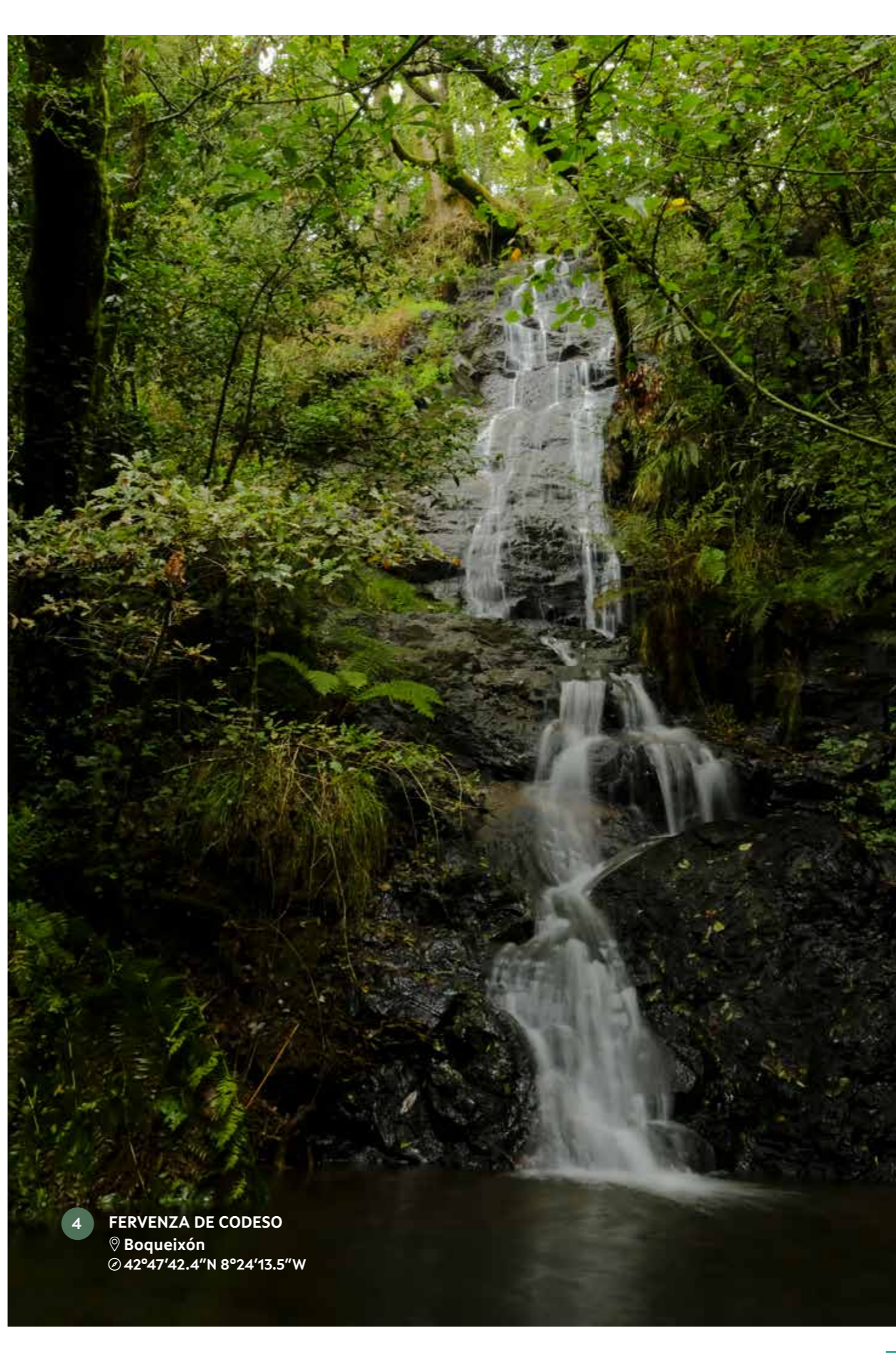
📍 A Fonsagrada
📍 43°05'42.6"N 7°02'45.1"W

3 FERVENZA DE SANTA MARTA OU DAS HORTAS

📍 Arzúa/Touro
📍 42°50'55.1"N 8°13'00.2"W

4 FERVENZA DE CODESO

📍 Boqueixón
📍 42°47'42.4"N 8°24'13.5"W

5

FERVENZA DO TOXA

📍 Silleda

📍 42°45'24.4"N 8°16'20.0"W

6

FERVENZA DE SANTA MARIÑA

📍 Silleda

📍 42°39'23.7"N 8°17'31.3"W

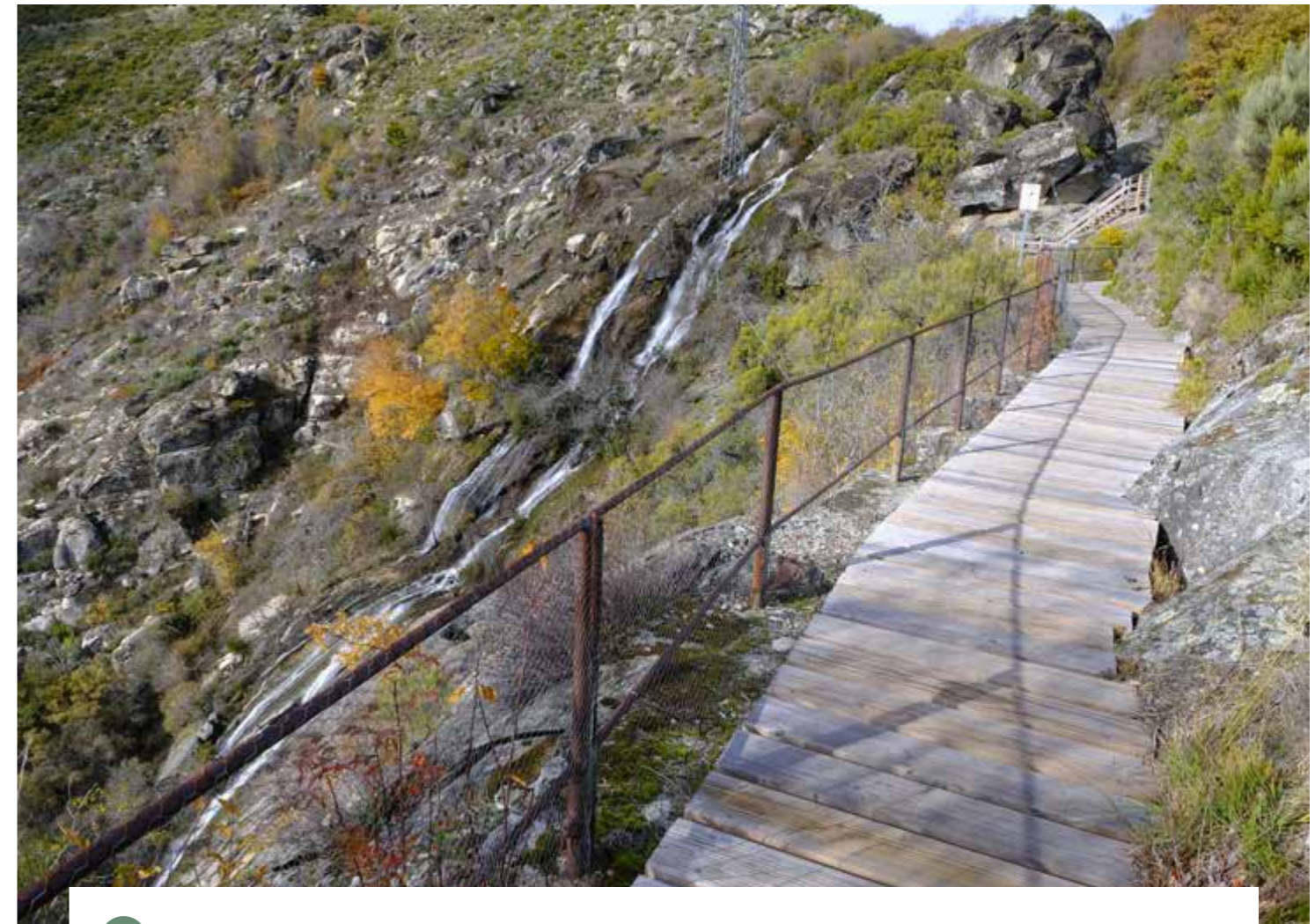
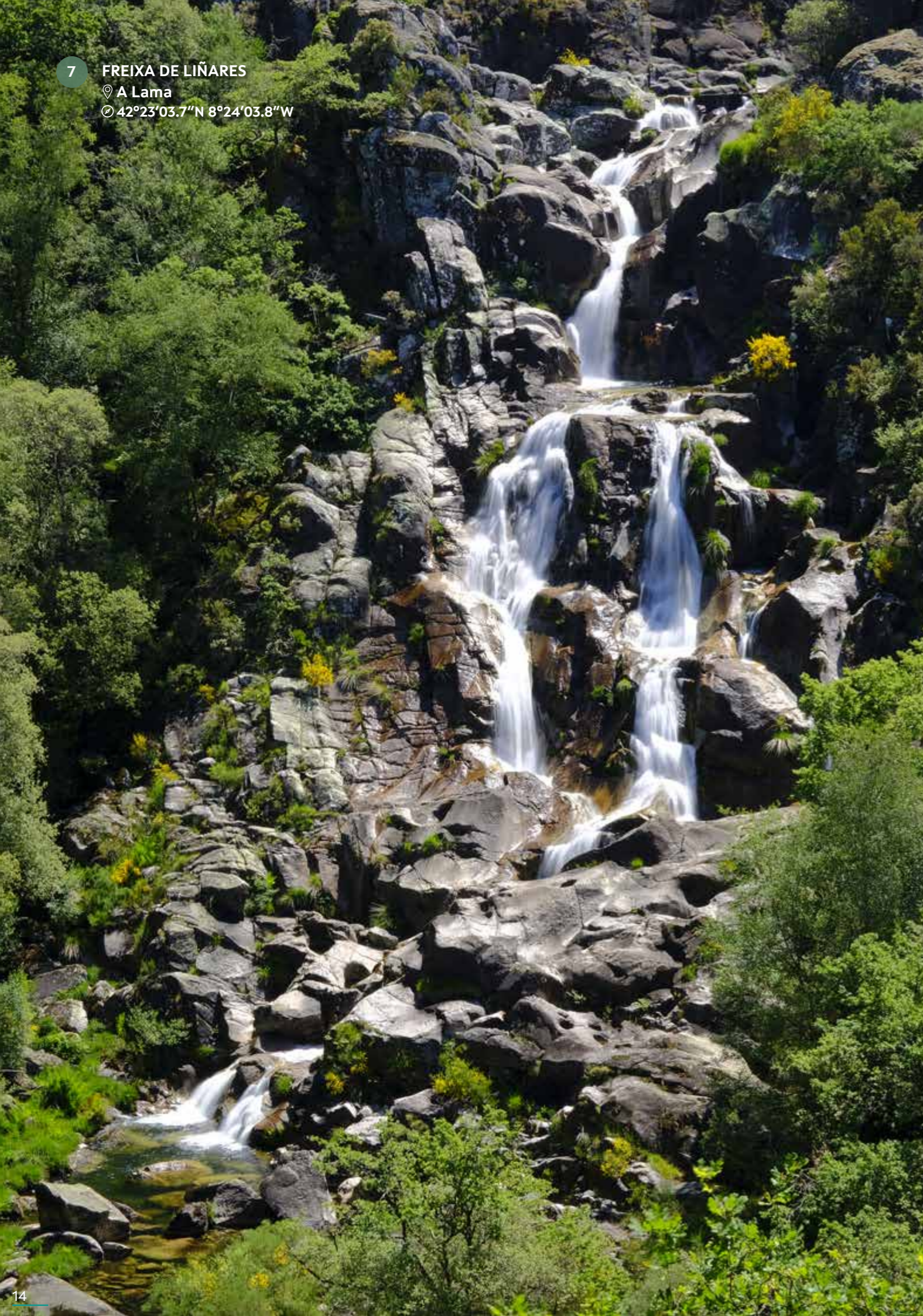

7

FREIXA DE LIÑARES

A Lama

42°23'03.7"N 8°24'03.8"W

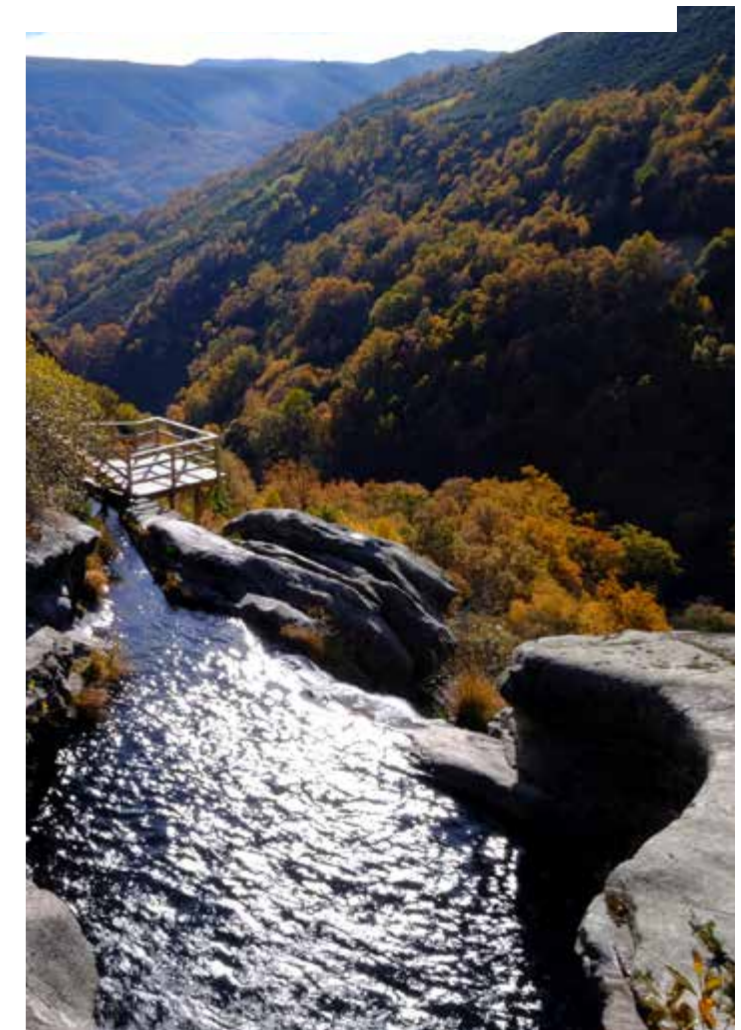

8

FERVENZA DA OLA DO CENZA E POZA MOURA

Vilariño de Conso

42°10'11.4"N 7°11'51.0"W

AUGA ABONDO

*“Cando o río soa,
auga leva”*

■ FERVENZA DO BELELLE
Neda

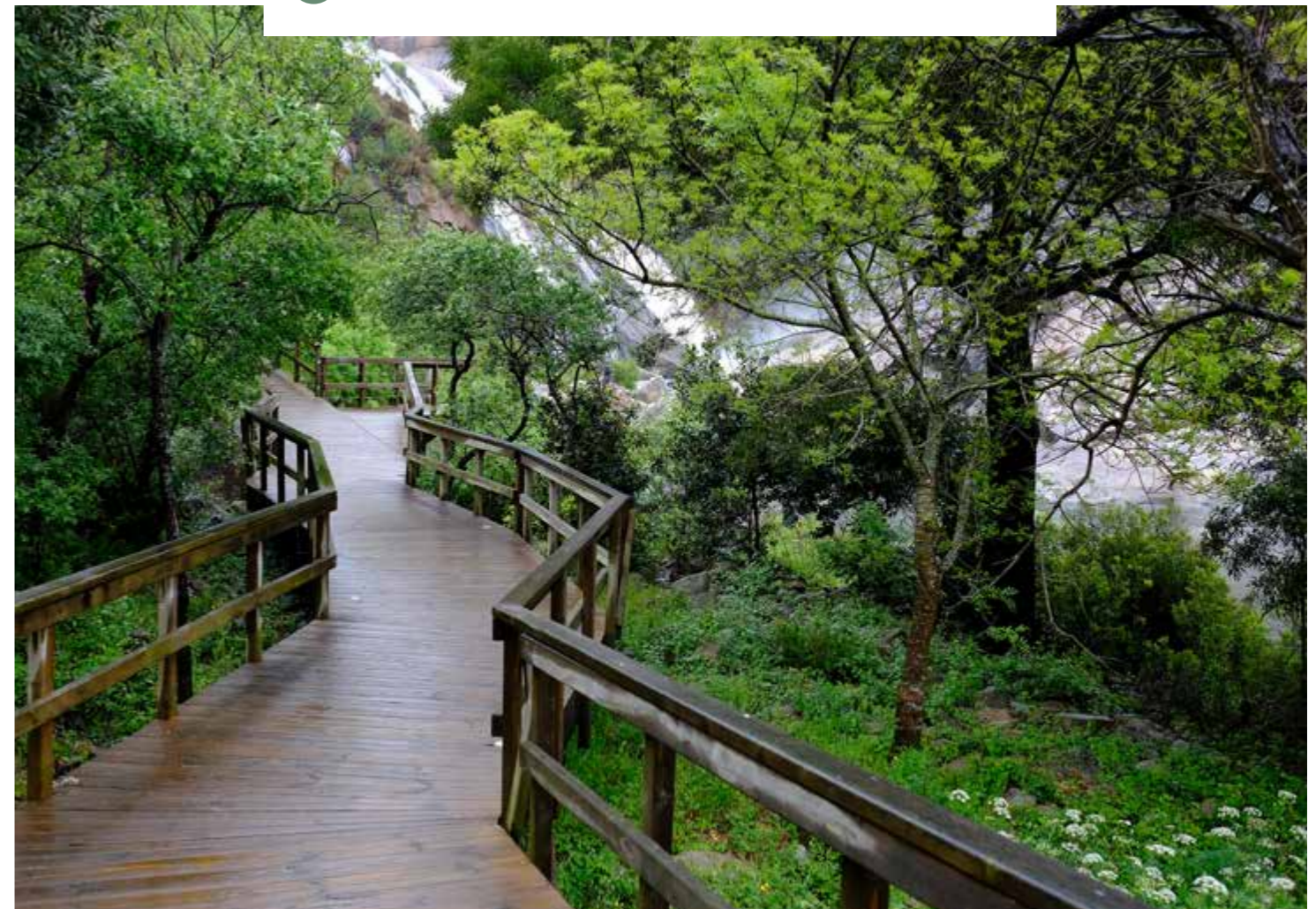
9 FERVENZA DO XESTOSA
📍 Oural
📍 43°31'26.8"N 7°39'51.1"W

11 FERVENZA DO ÉZARO 📍 Dumbría 📍 42°54'46.2"N 9°07'03.8"W

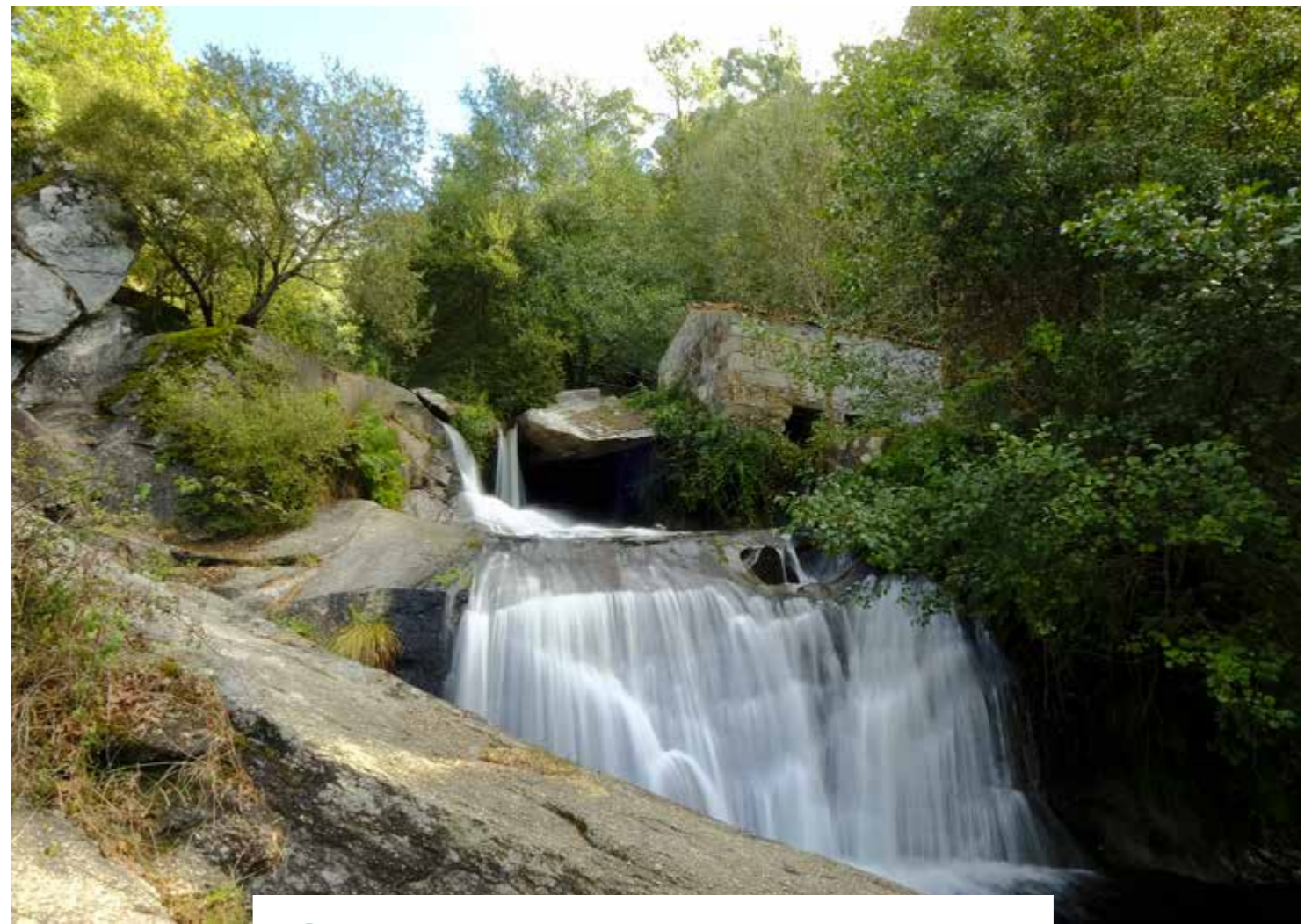

10 FERVENZA DO BELELLE
📍 Neda
📍 43°28'55.0"N 8°07'16.3"W

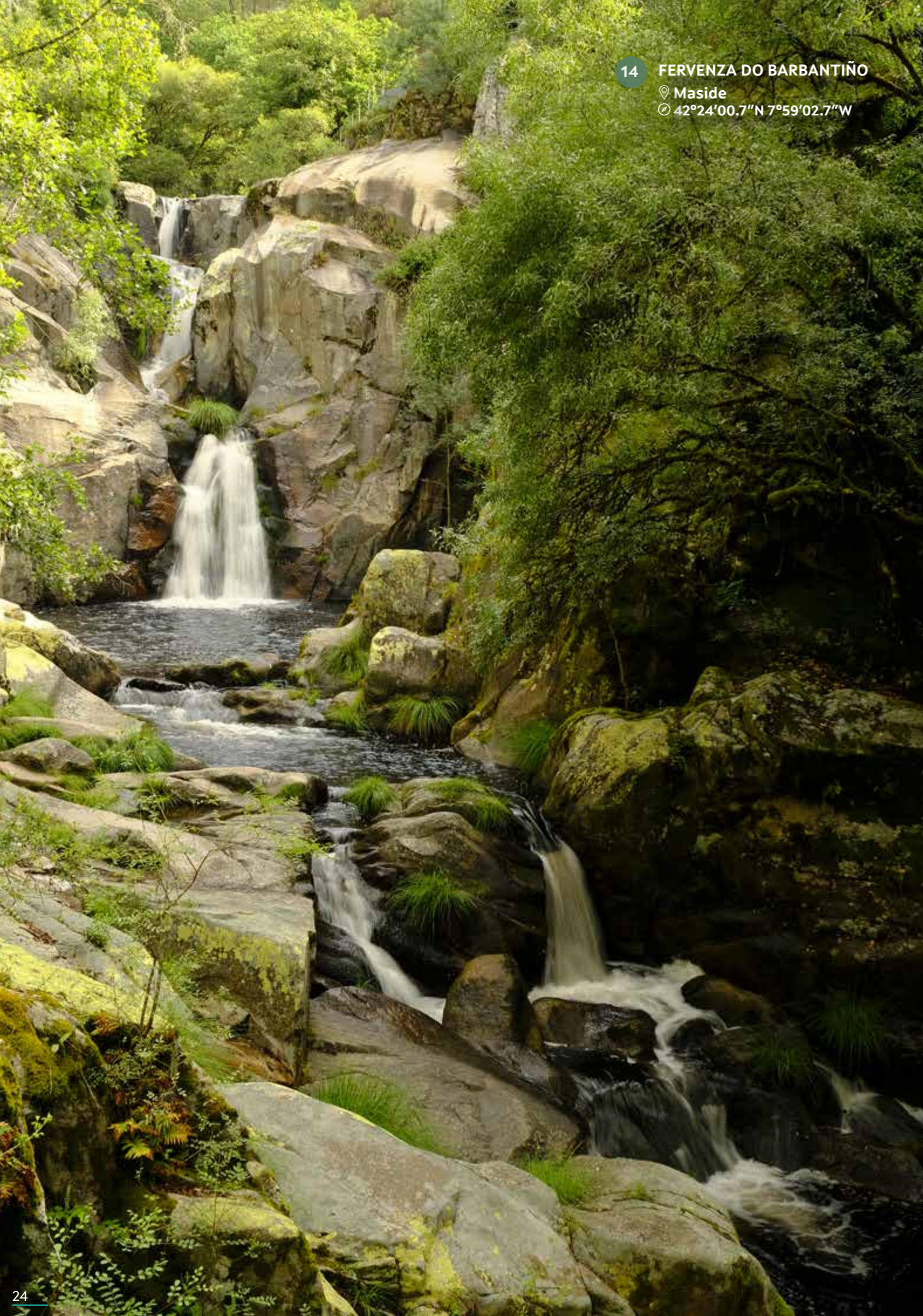

12 FERVENZA DE VIEIROS
📍 Quiroga
📍 42°34'15.1"N 7°04'32.1"W

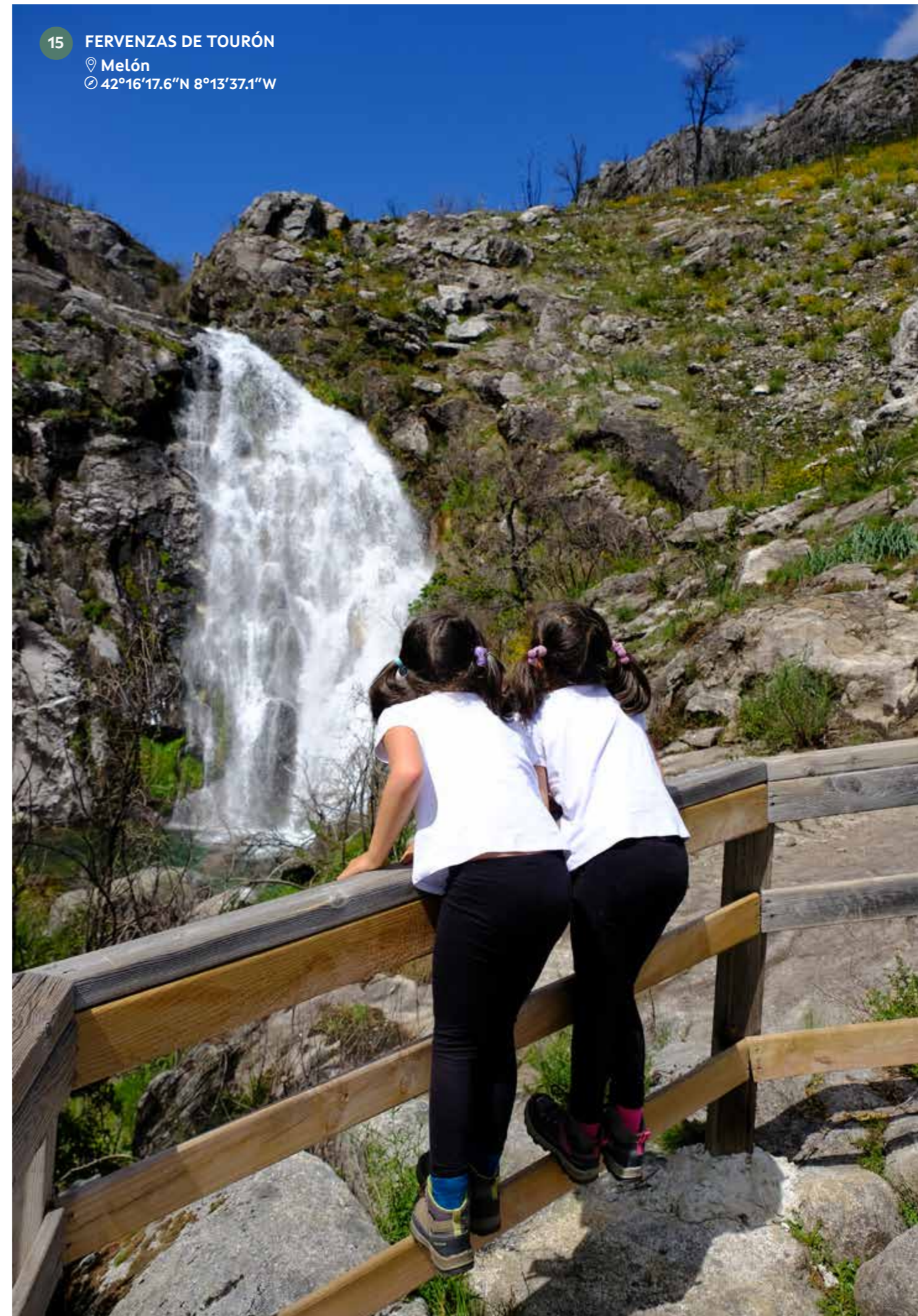
13 FERVENZAS DO BAROSA 📍 Barro 📍 42°33'18.2"N 8°37'55.9"W

14 FERVENZA DO BARBANTIÑO

📍 Maside
📍 42°24'00.7"N 7°59'02.7"W

15 FERVENZAS DE TOURÓN

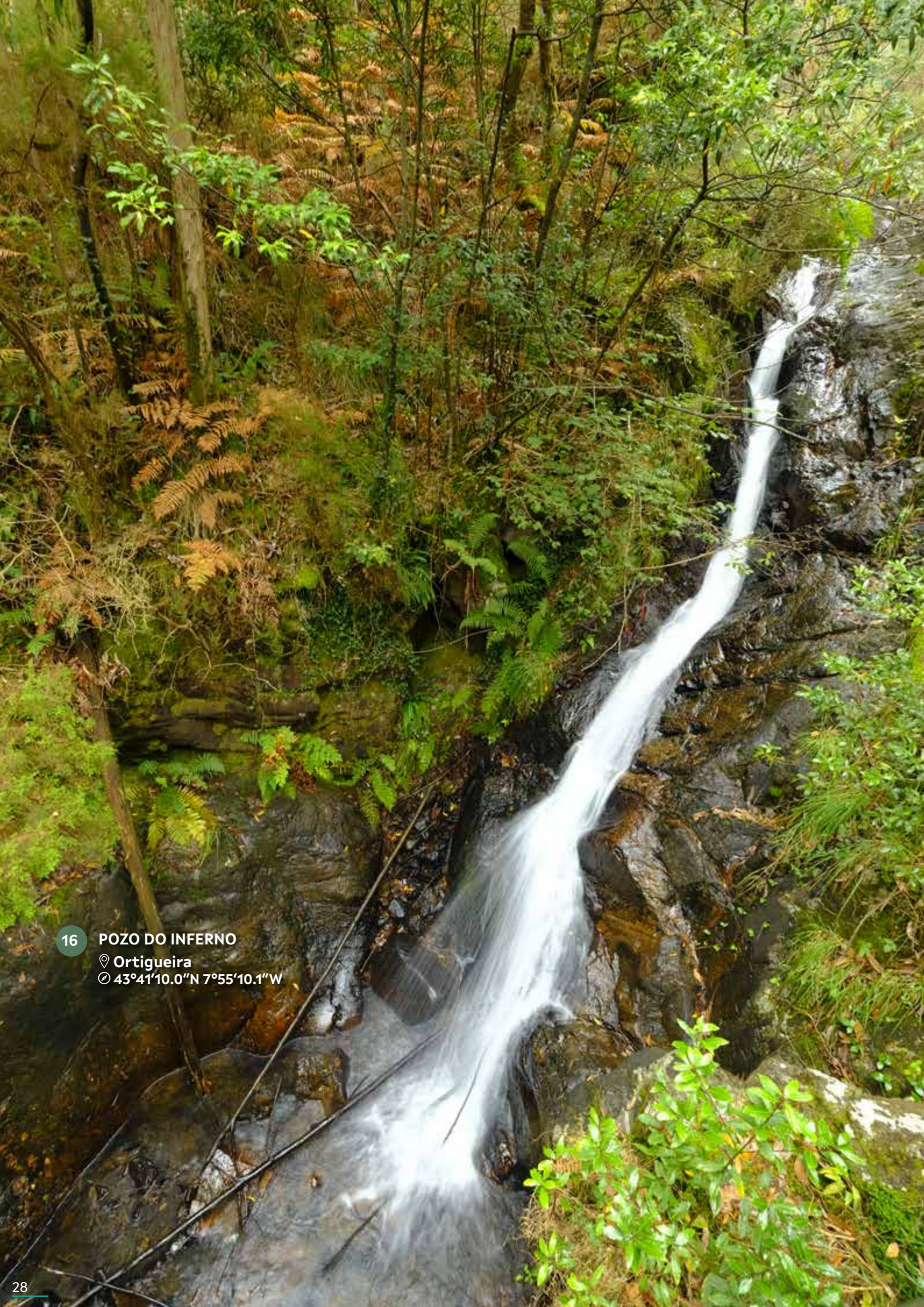
📍 Melón
📍 42°16'17.6"N 8°13'37.1"W

CADOIROS VERTICAIS

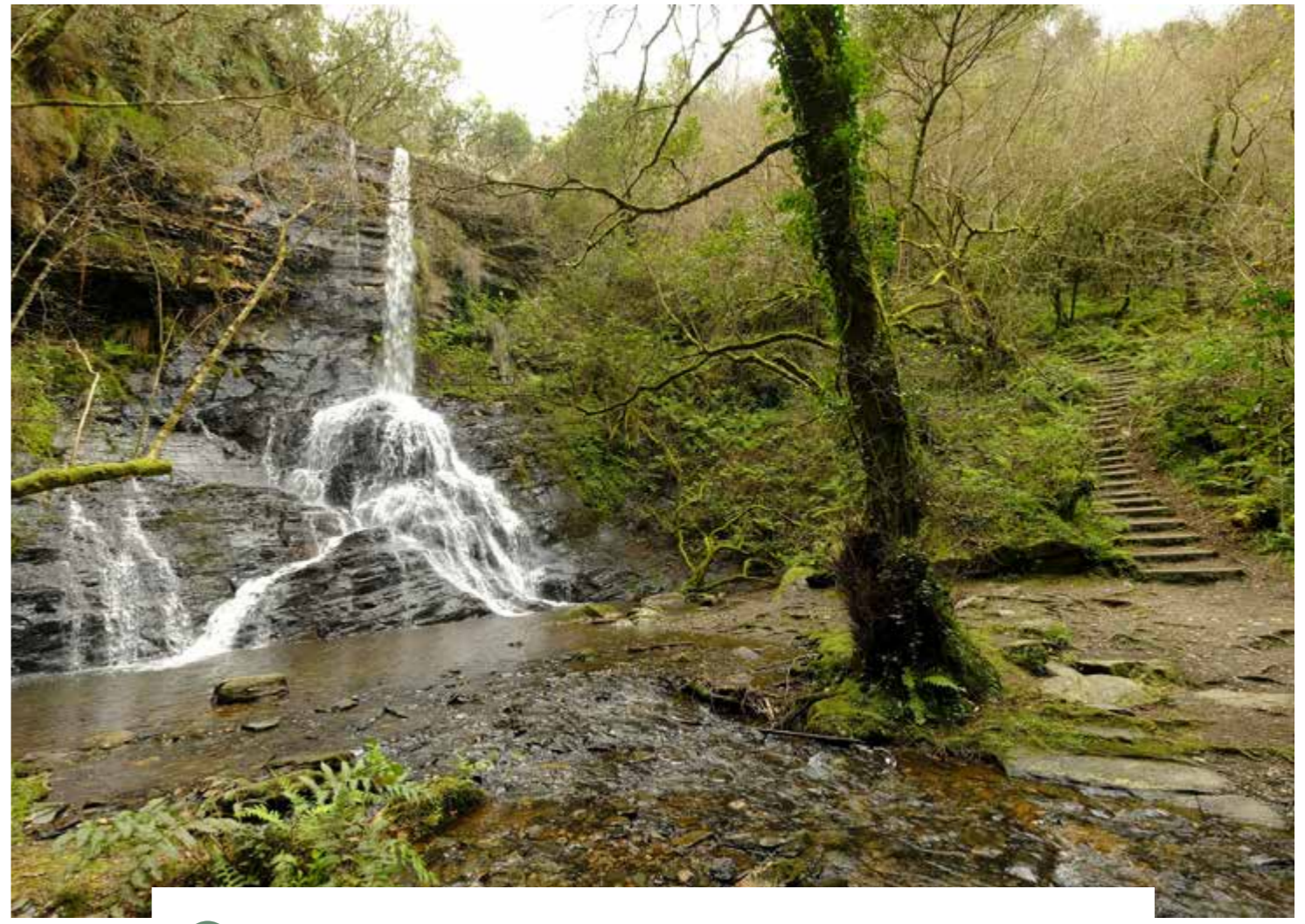
“O que máis alto se quer ver,
cae máis axiña do que quer”

■ FERVENZA DE AUGACAÍDA
Pantón

16 POZO DO INFERNO
📍 Ortigueira
📍 43°41'10.0"N 7°55'10.1"W

17 FERVENZA DE SANTO ESTEVO DO ERMO 📍 Barreiros 📍 43°31'15.6"N 7°14'11.5"W

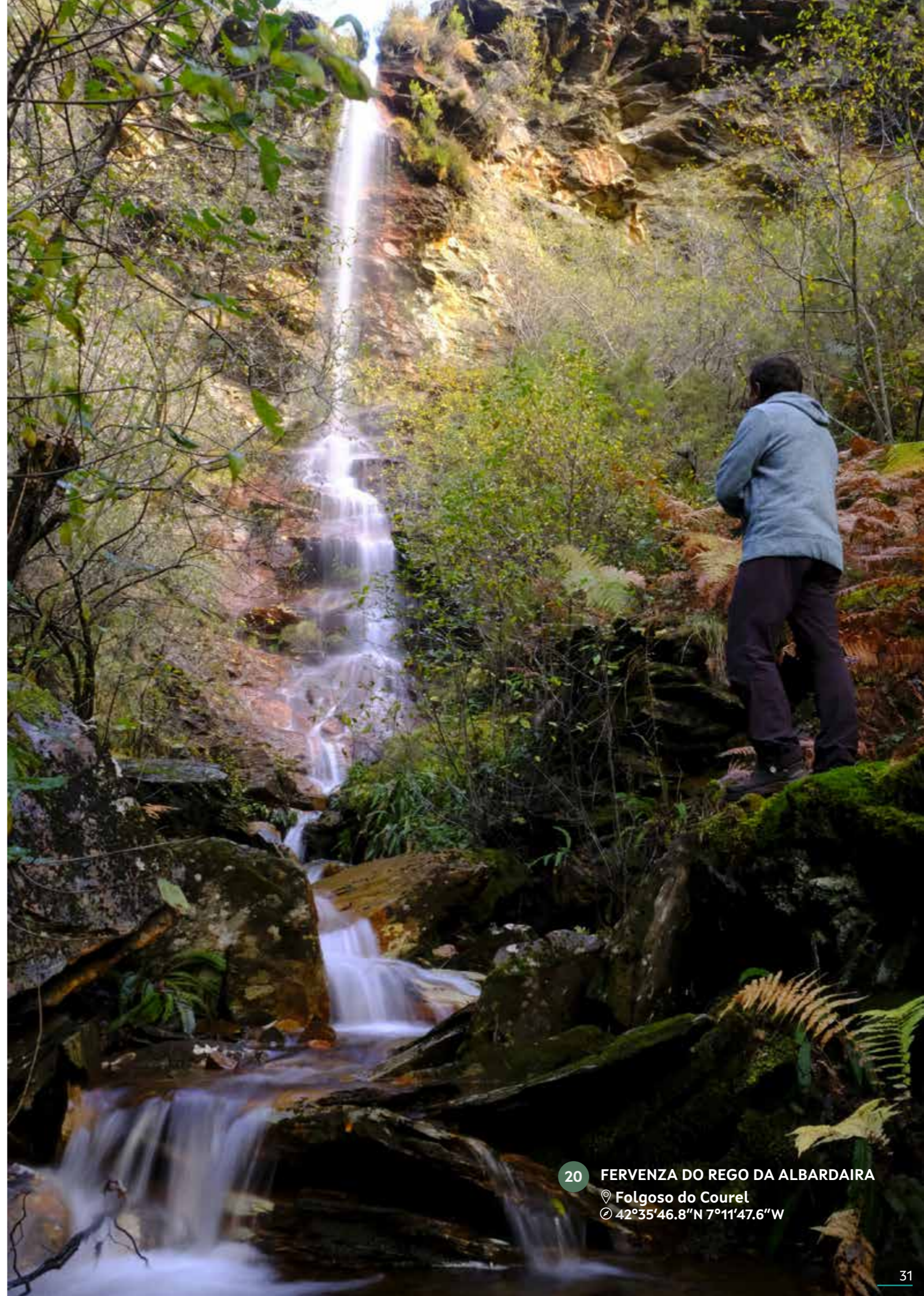

18 SALTO DO CORO
📍 Mondoñedo
📍 43°24'23.3"N 7°21'26.0"W

19 FERVENZA DAS FONTES DE PEDRAFIGUEIRA
📍 Carnota
📍 42°50'09.3"N 9°04'22.0"W

20 FERVENZA DO REGO DA ALBARDAIRA
📍 Folgoso do Courel
📍 42°35'46.8"N 7°11'47.6"W

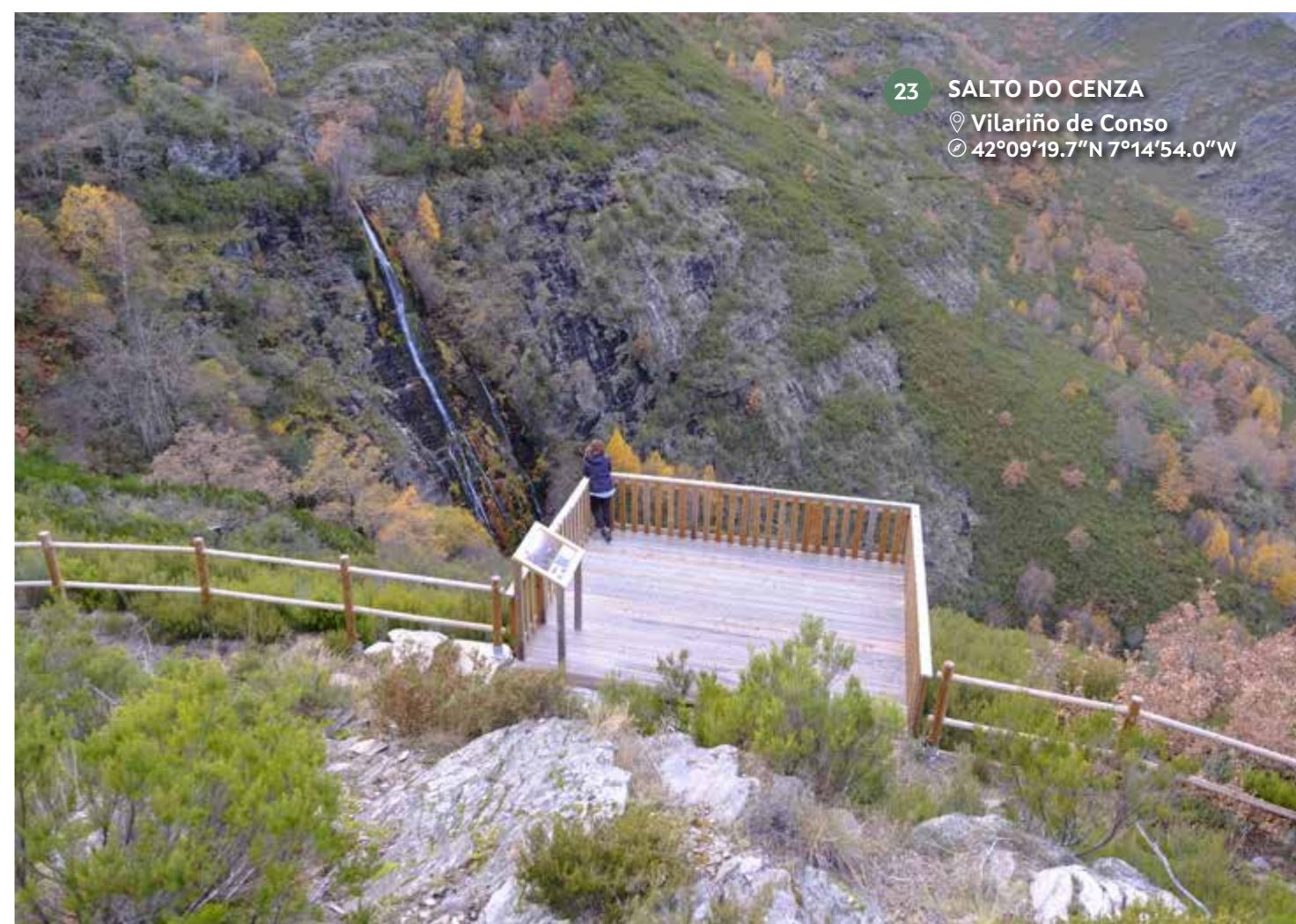
21 FERVENZA DE REXIU OU DE VILAMOR

📍 Folgoso do Courel
📍 42°34'26.7"N 7°13'32.2"W

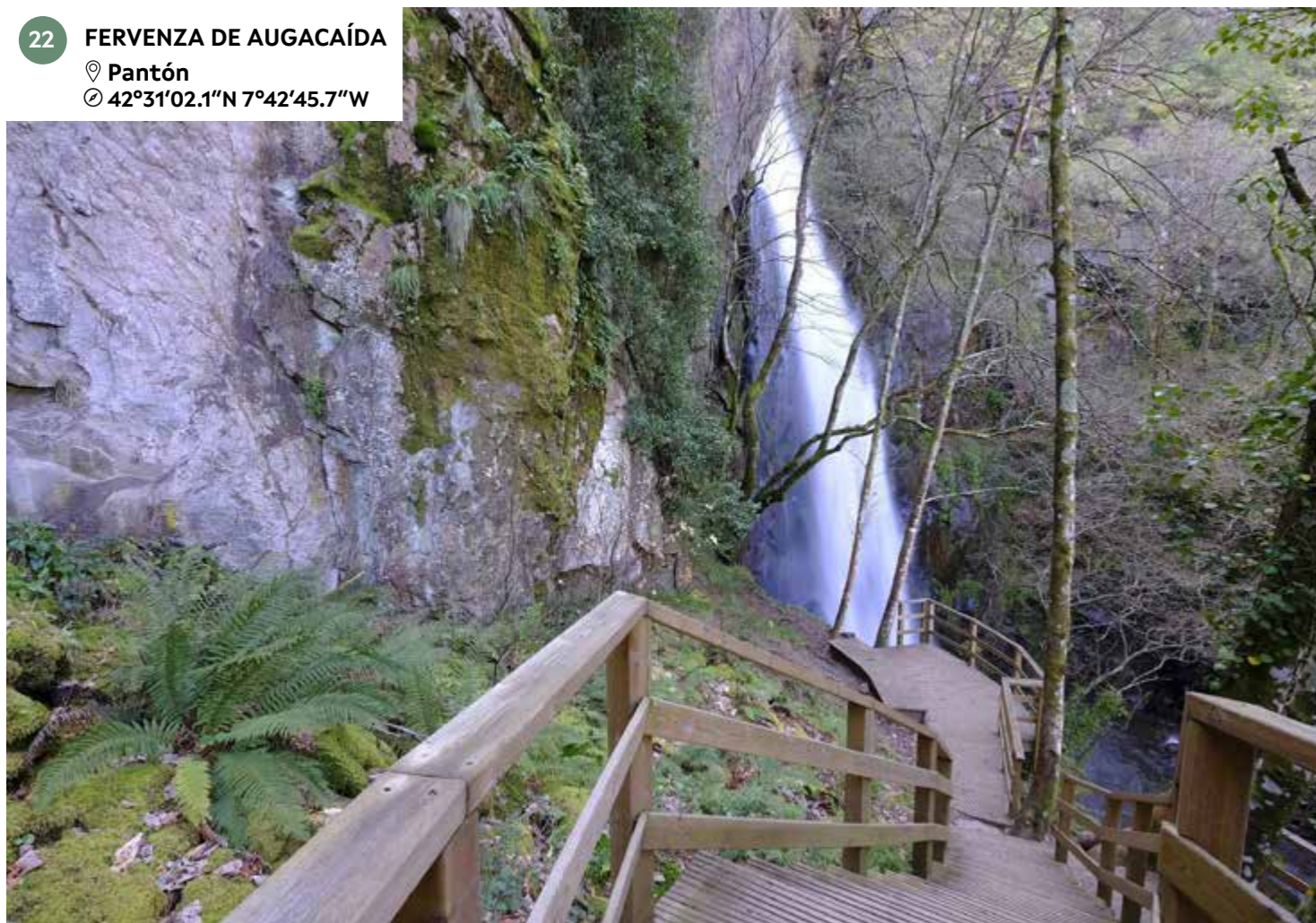
23 SALTO DO CENZA

📍 Vilariño de Conso
📍 42°09'19.7"N 7°14'54.0"W

22 FERVENZA DE AUGACAÍDA

📍 Pantón
📍 42°31'02.1"N 7°42'45.7"W

24 FERVENZA DA CIDADELLA

📍 Vilardevós
📍 41°52'46.7"N 7°12'48.5"W

COLA DE CABALO

"Auga de abril, vale cabalos mil"

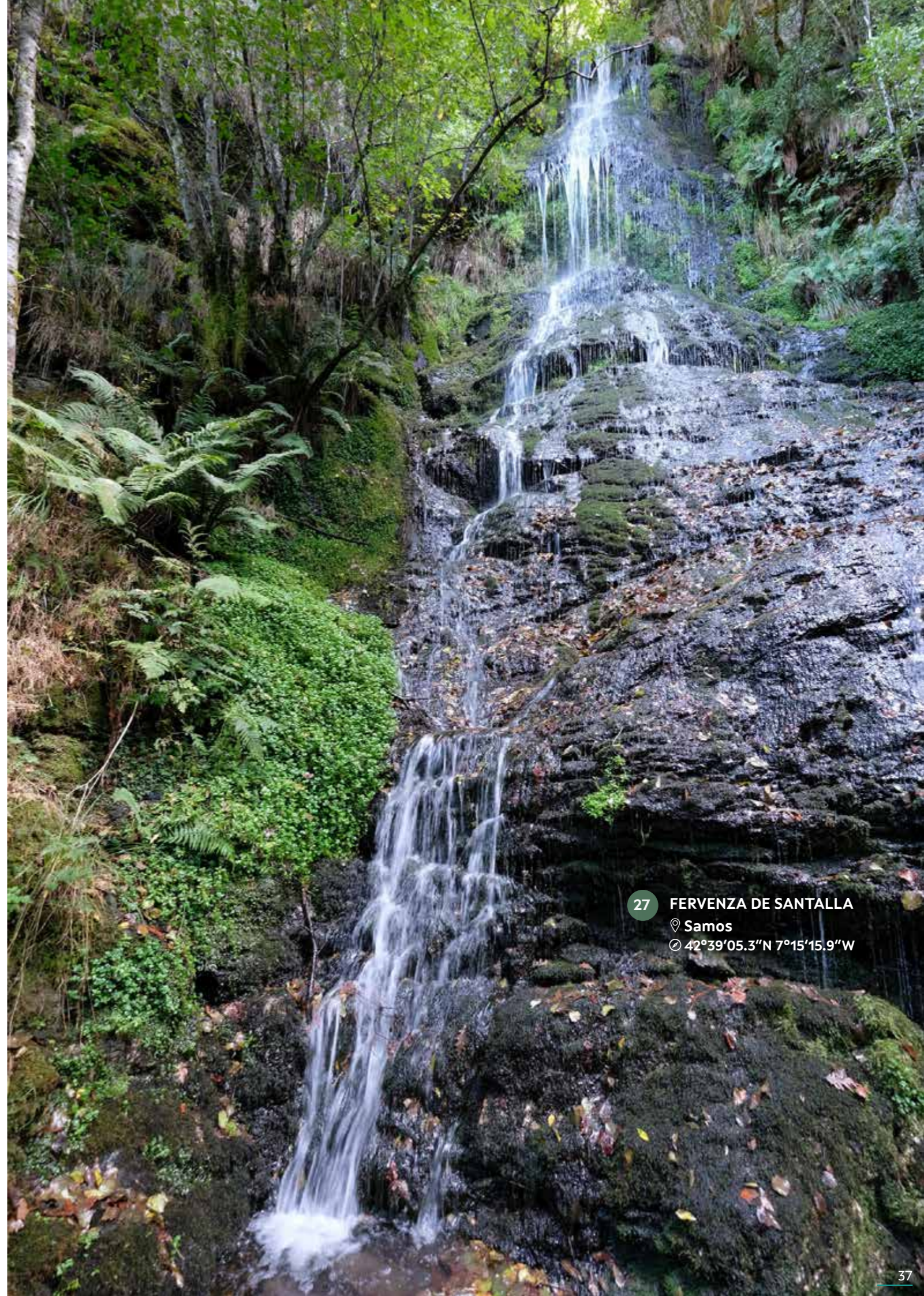
■ FERVENZA DA GRAÑA
Forcarei

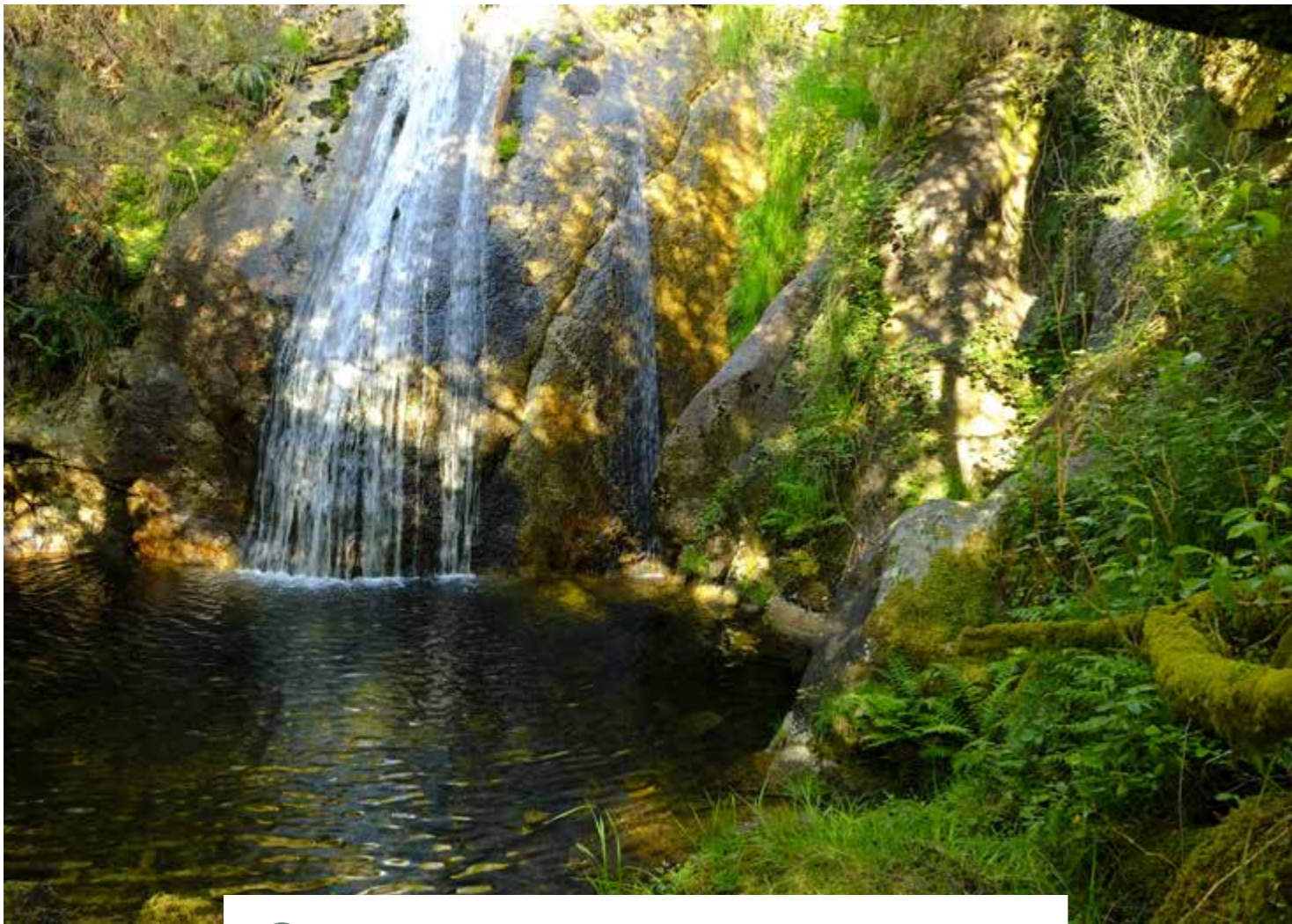
25 FERVENZA DE AUGAS CAÍDAS
📍 Mañón
📍 43°38'29.8"N 7°43'04.6"W

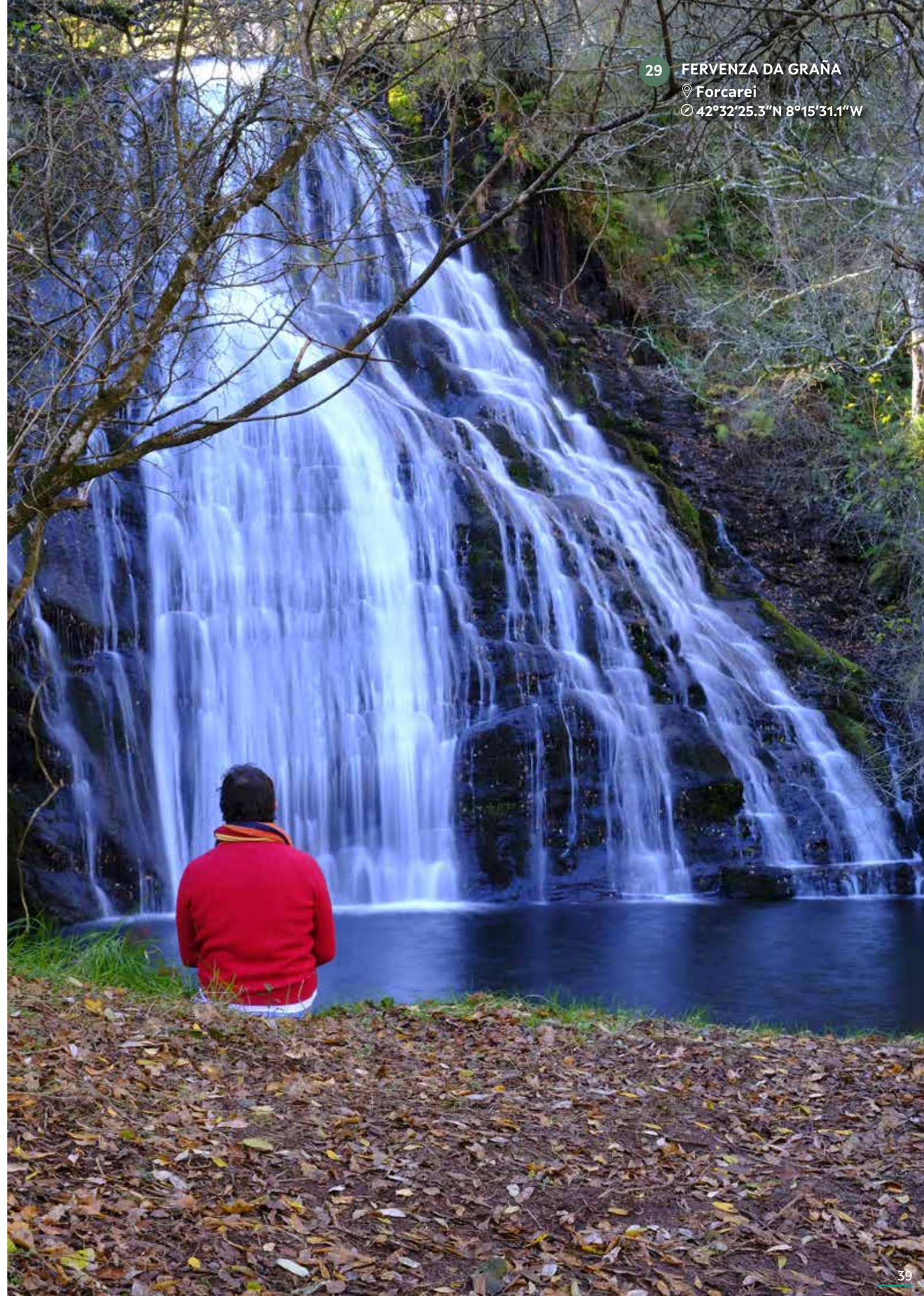
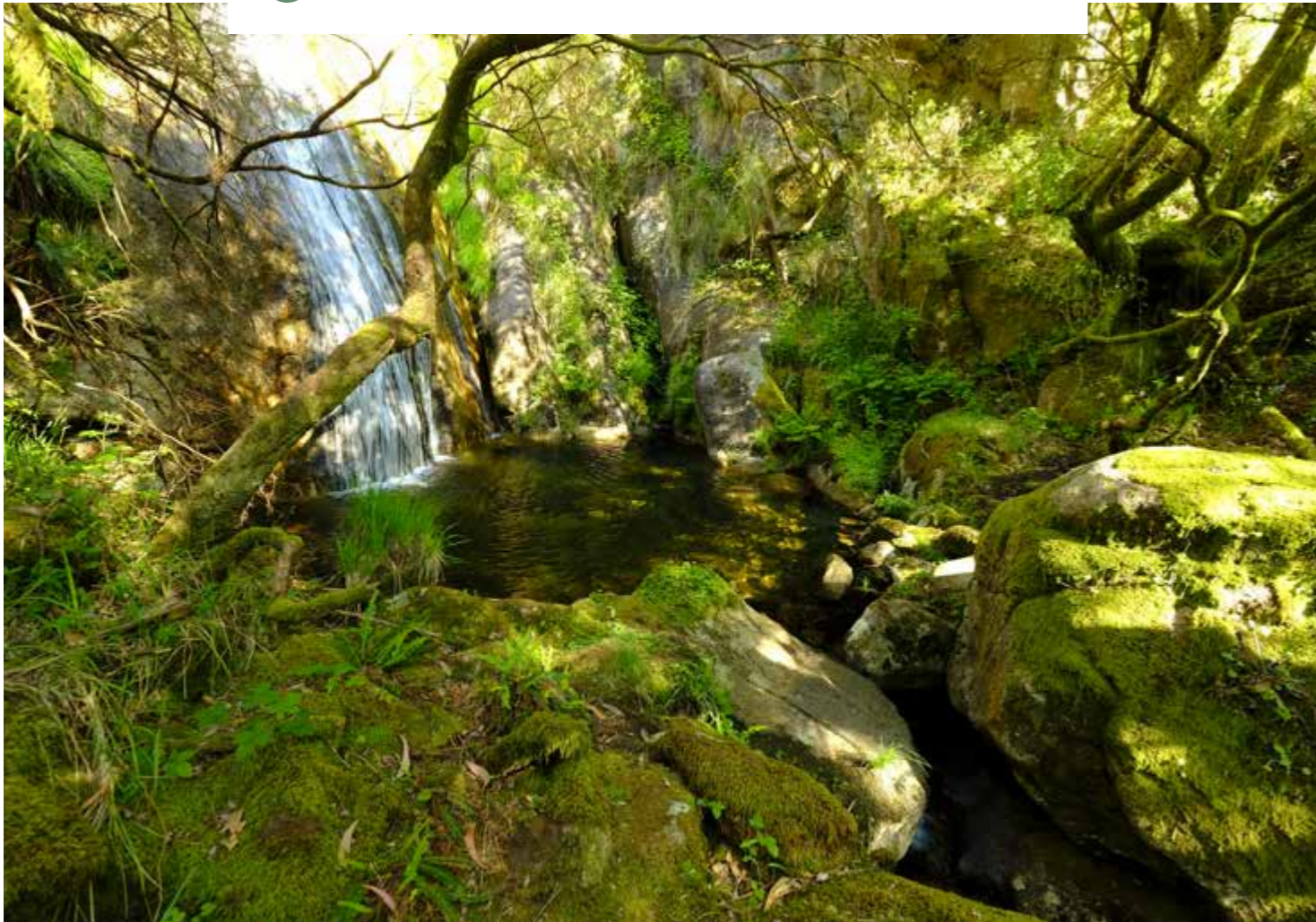
26 FERVENZA DE BRAÑAS
📍 Toques
📍 42°59'45.0"N 7°56'52.8"W

27 FERVENZA DE SANTALLA
📍 Samos
📍 42°39'05.3"N 7°15'15.9"W

28 FERVENZA DAS PENIZAS 📍 Cerdedo 📍 42°34'11.2"N 8°27'29.9"W

29 FERVENZA DA GRAÑA
📍 Forcarei
📍 42°32'25.3"N 8°15'31.1"W

A MÁIS GALEGA

“X: vixésimo cuarta letra
do alfabeto galego”

30 FERVENZA DO MUÍÑO DA SERRA OU DO PEREIRO
📍 Boqueixón
📍 42°47'43.1"N 8°28'55.4"W

ENTRE BOSQUES

“Mesta carballeira,
a auga peneira”

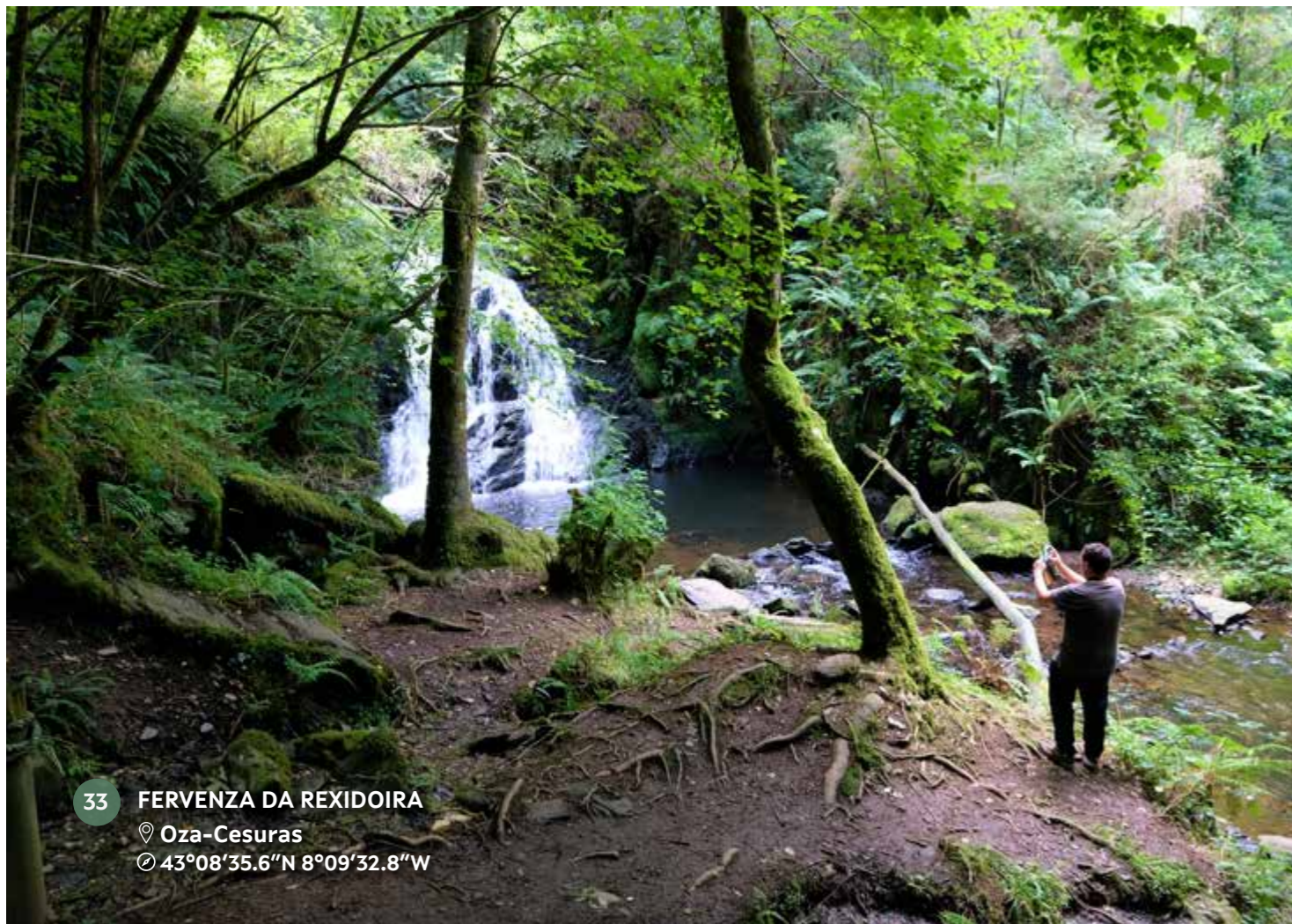
■ FERVENZA DE GOSOLFRE
Mazaricos

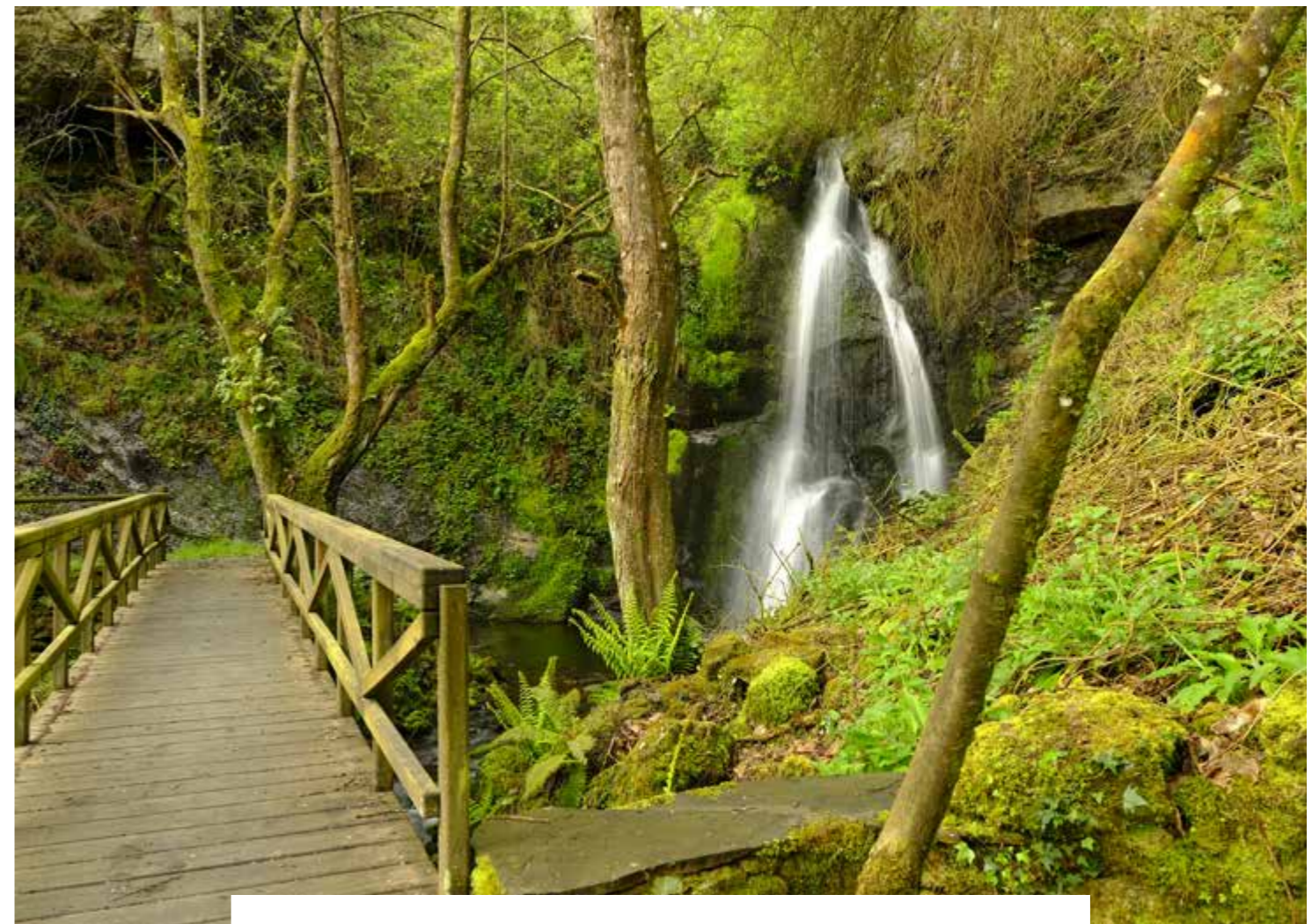
31 FERVENZAS DE SOMEDE
📍 As Pontes de García Rodríguez
📍 43°30'02.2"N 7°47'41.1"W

32 FERVENZA DA MAZOCA
A Capela
43°25'12.0"N 8°03'30.2"W

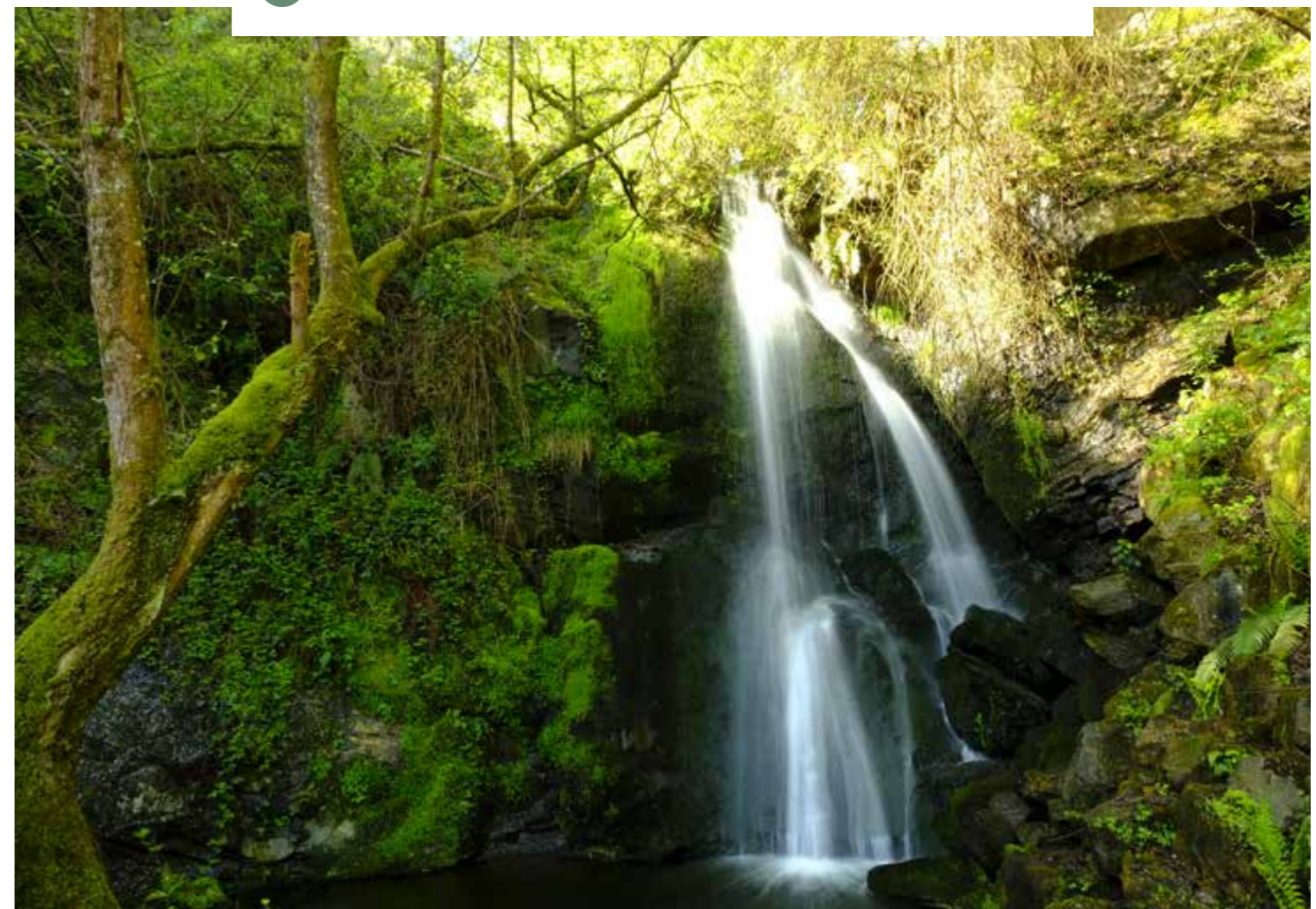
33 FERVENZA DA REXIDOIRA
📍 Oza-Cesuras
📍 43°08'35.6"N 8°09'32.8"W

35 FERVENZA DA RUXIDOIRA 📍 Paradela 📍 42°45'54.2"N 7°33'48.2"W

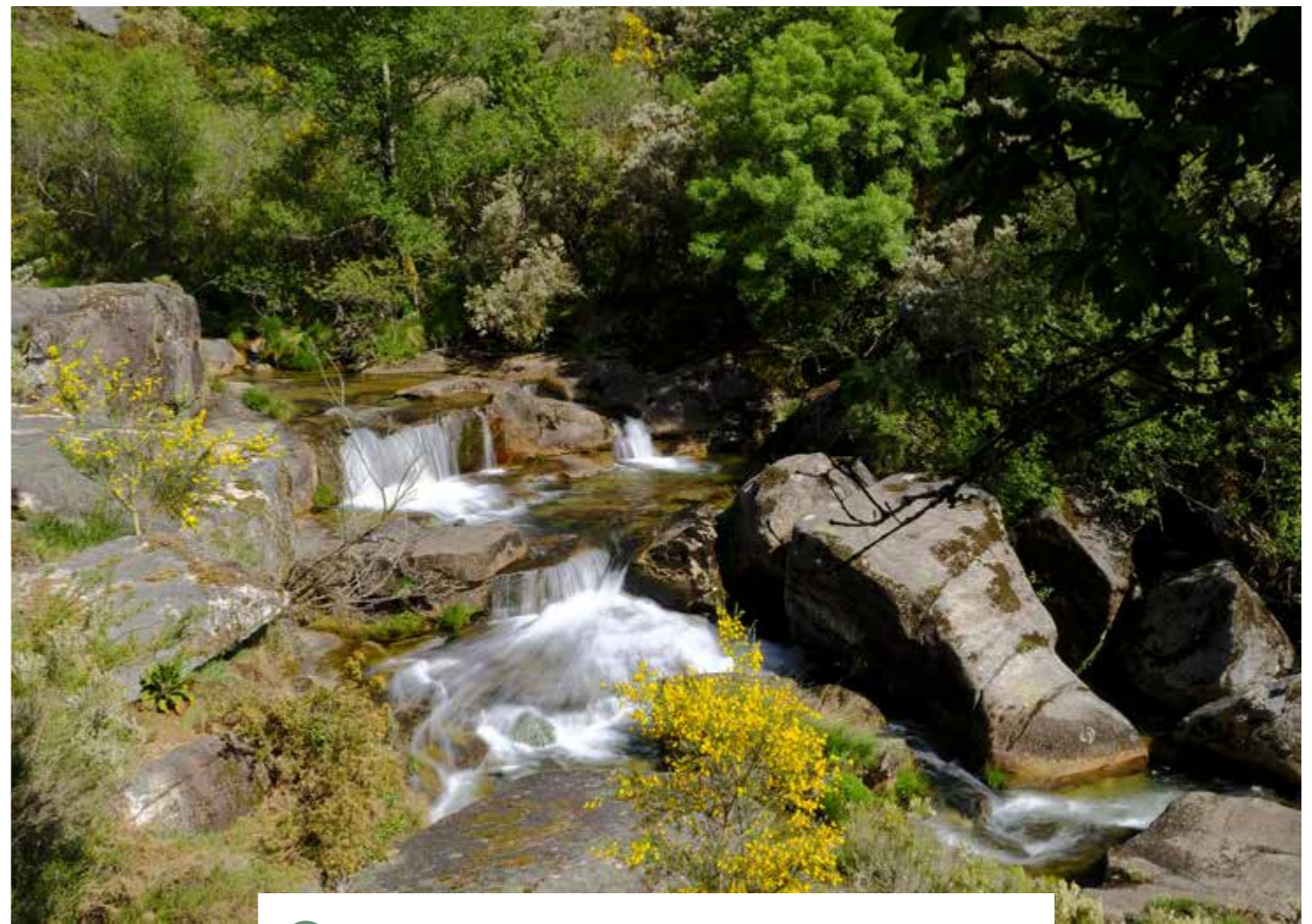

34 FERVENZA DE GOSOLFRE
📍 Mazaricos
📍 42°53'21.5"N 8°56'55.4"W

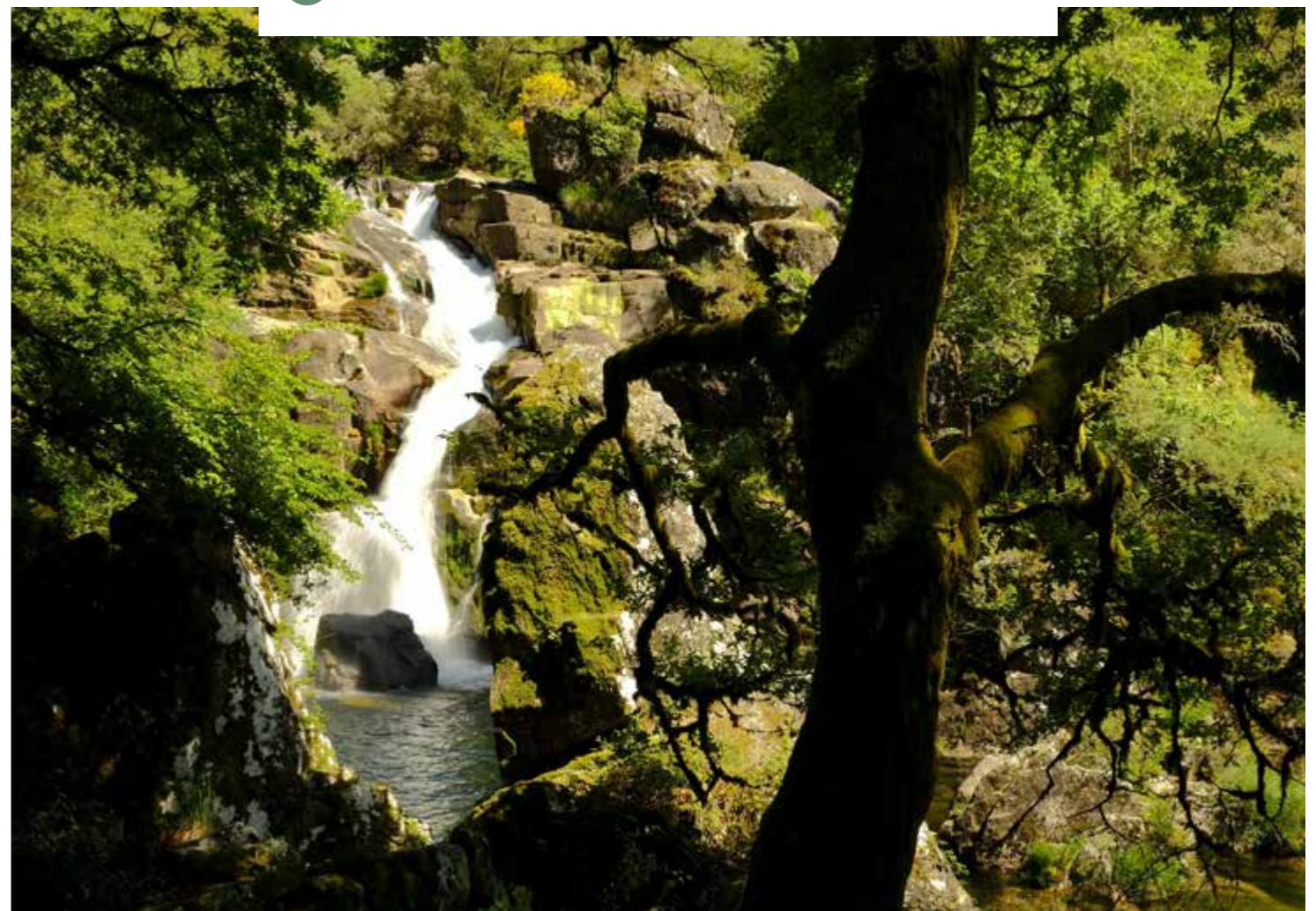

36 FERVENZAS DAS CAMPAÍÑAS
📍 Cuntis
📍 42°38'06.2"N 8°33'00.8"W

37 FERVENZA DA FÍRVEDA 📍 A Lama 📍 42°26'21.7"N 8°22'31.1"W

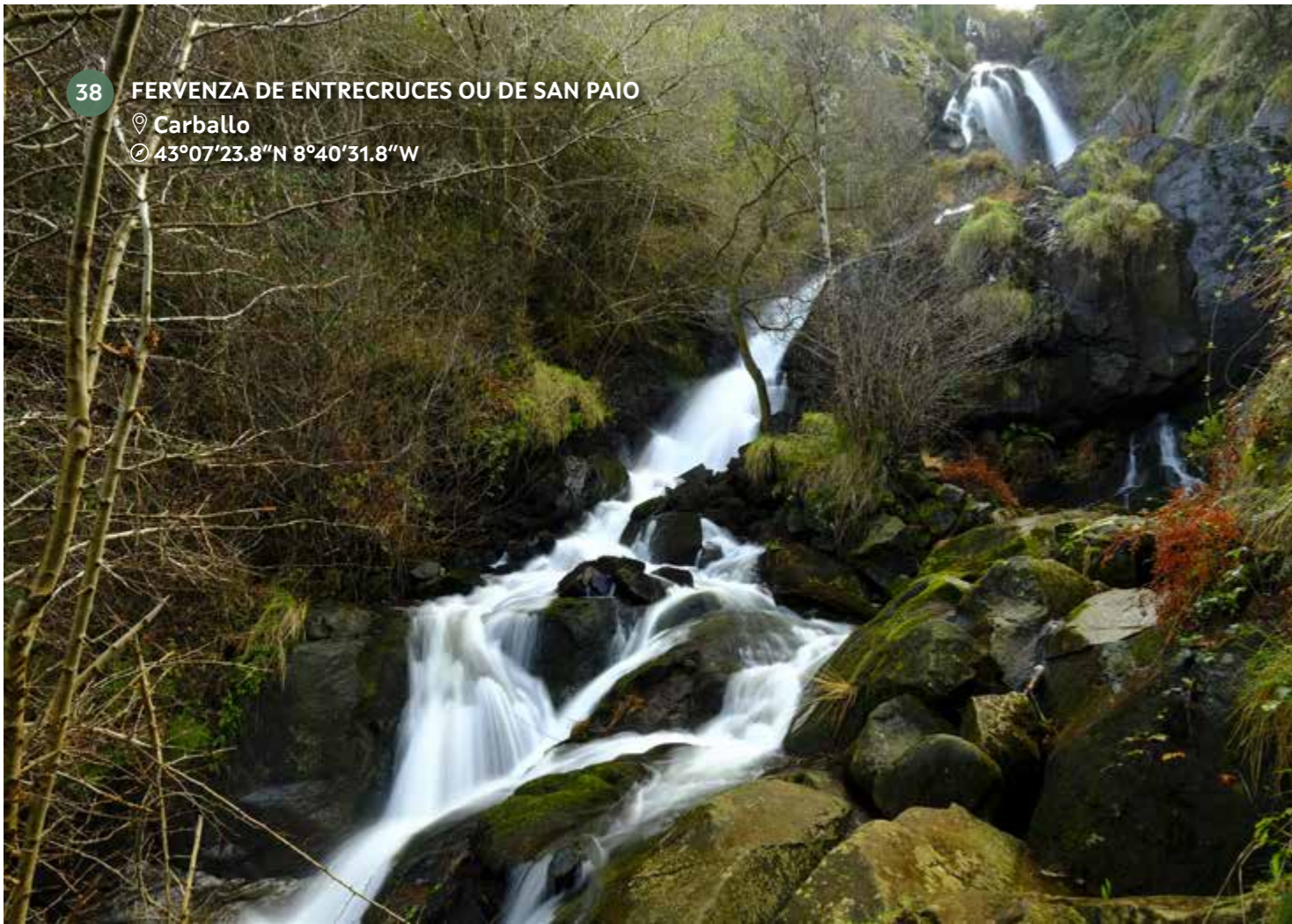

ENTRE CORGAS

*“Quen de pedra fai farina,
non compra leira nin viña”*

■ CORGA DA FECHA
Lobios

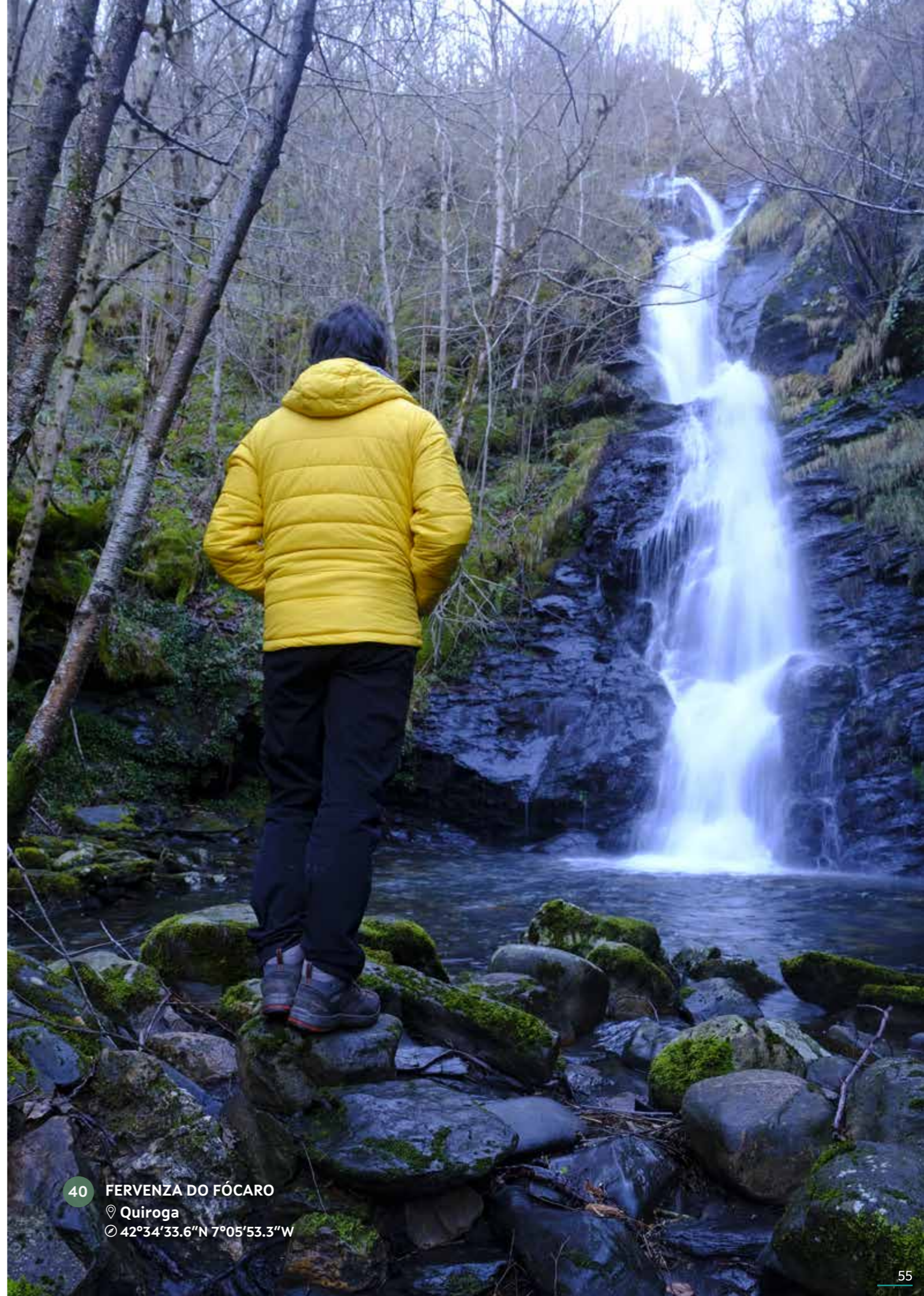
38 FERVENZA DE ENTRECUCES OU DE SAN PAIO

📍 Carballo
📍 43°07'23.8"N 8°40'31.8"W

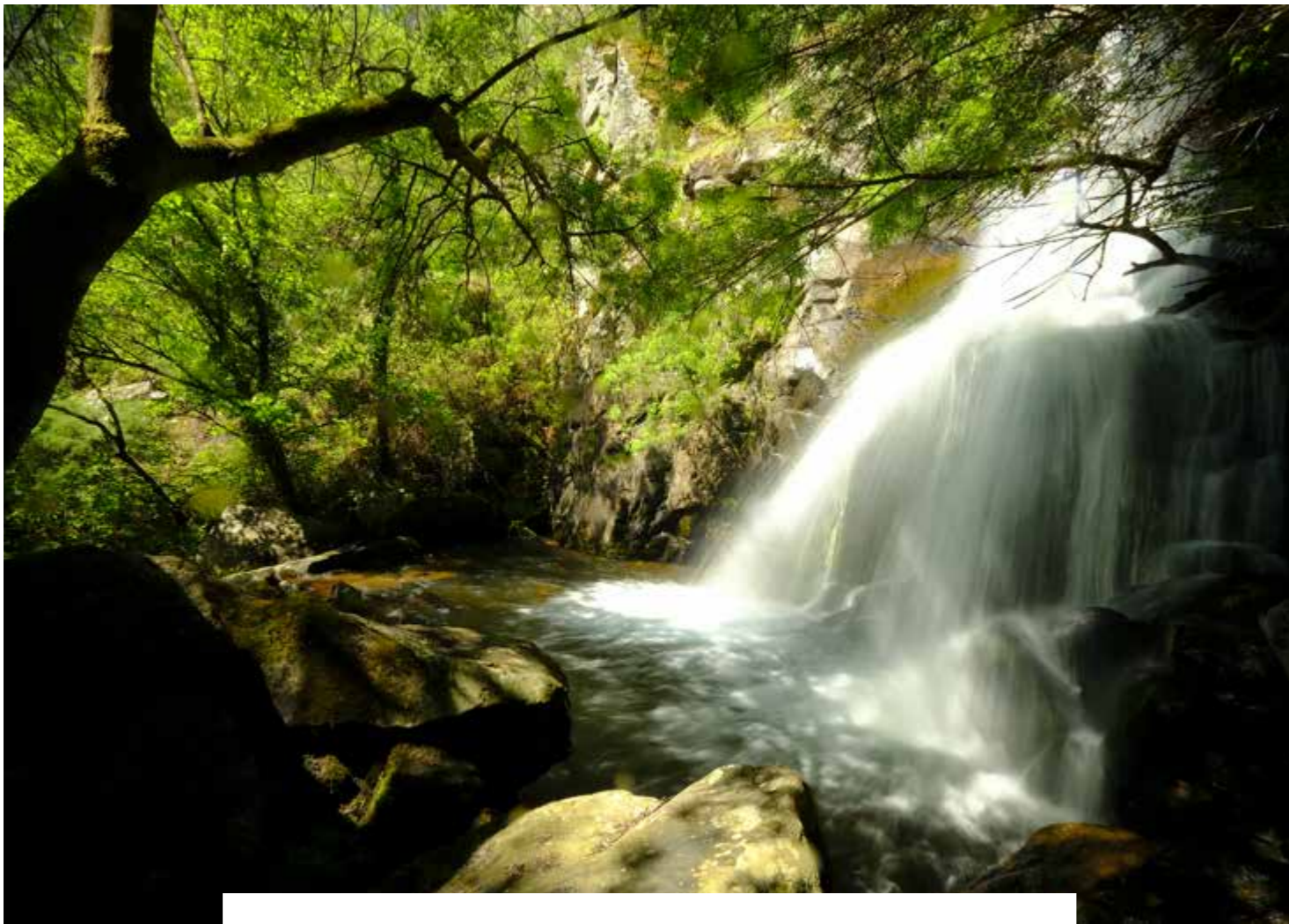
39 FERVENZA DE HÉRVEDO

📍 Cuntis
📍 42°38'04.8"N 8°32'37.7"W

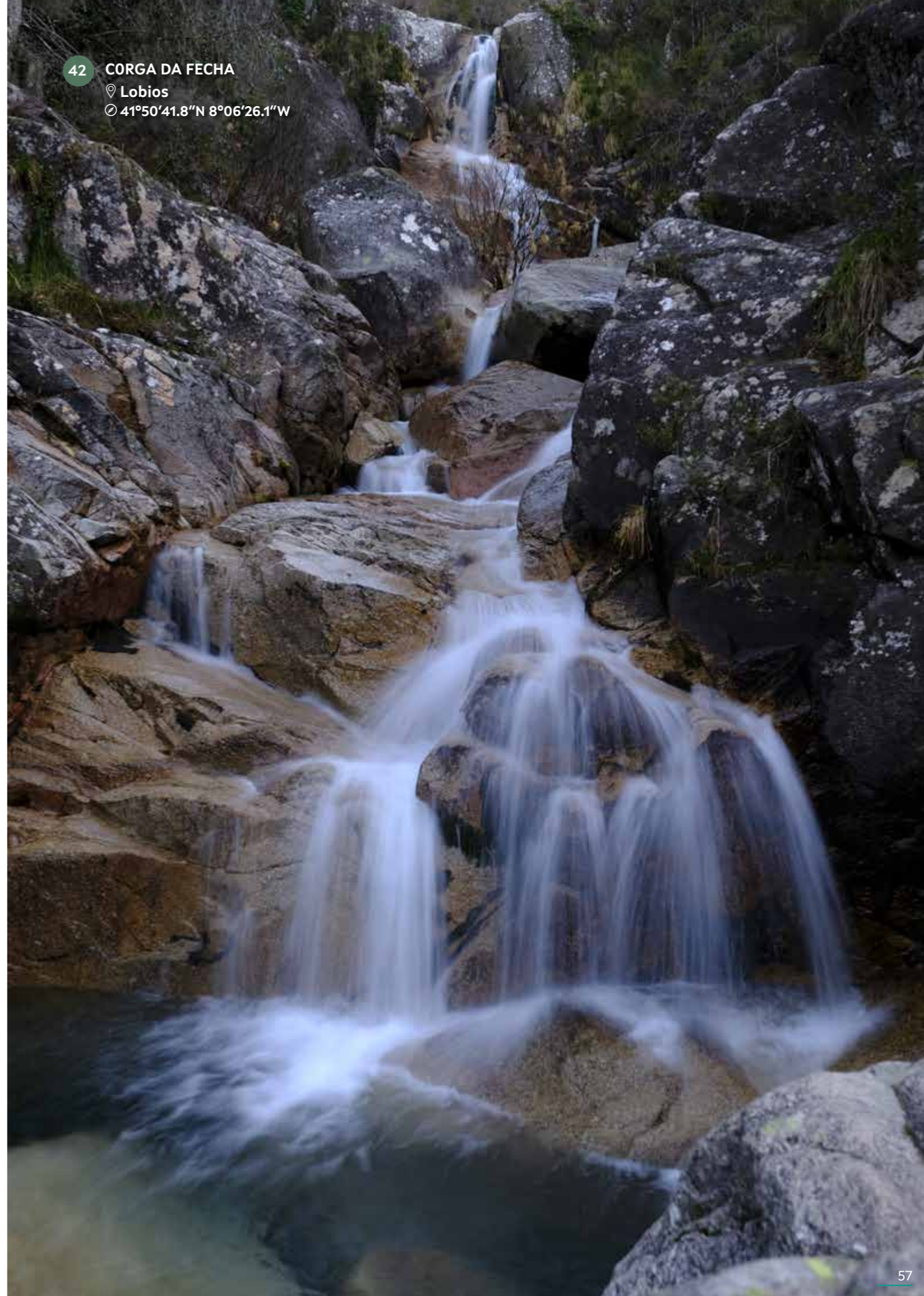
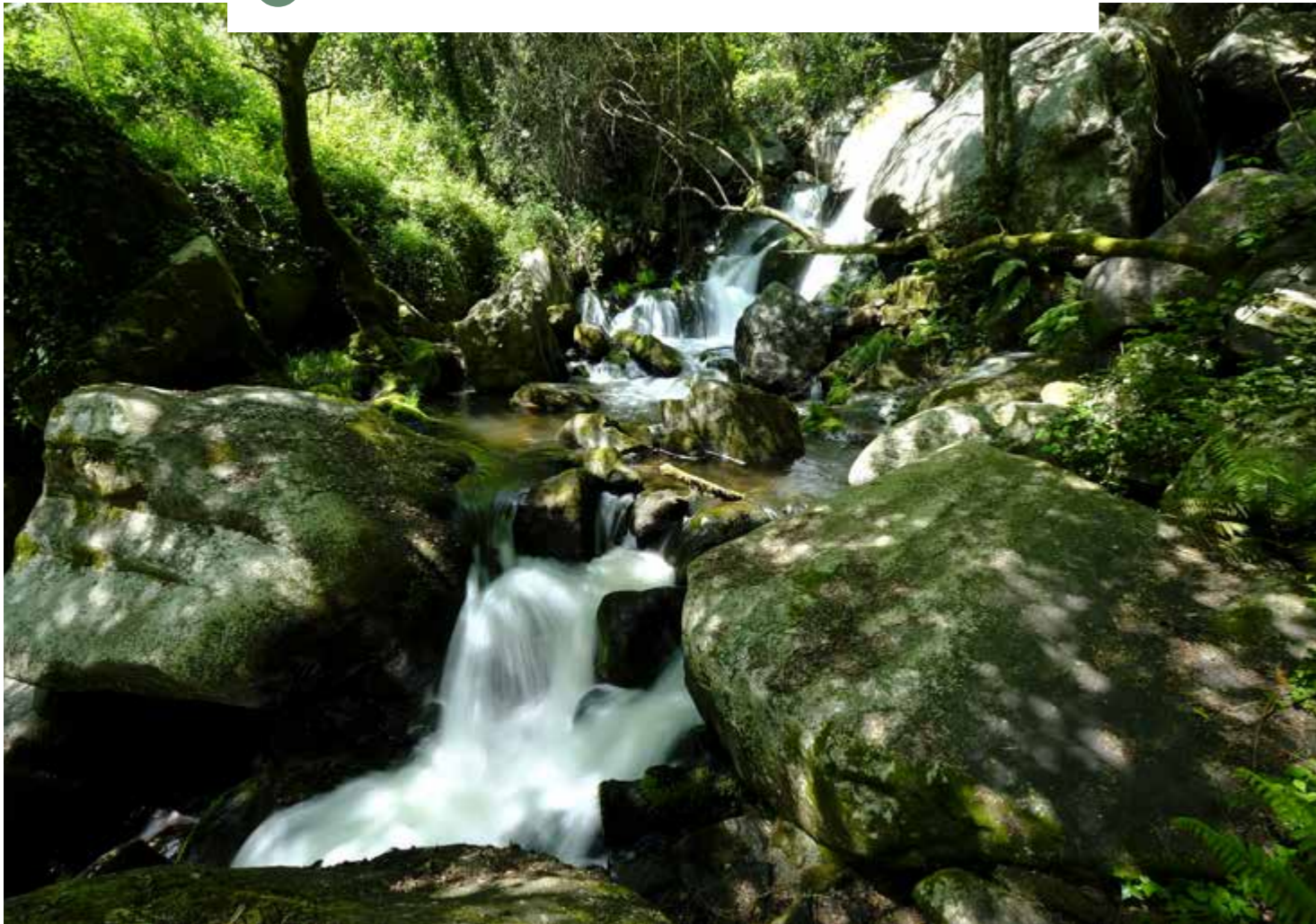

40 FERVENZA DO FÓCARO

📍 Quiroga
📍 42°34'33.6"N 7°05'53.3"W

41 FERVENZA DO FONDÓS 📍 Carballo 📍 42°31'39.0"N 7°43'22.0"W

42 CORGA DA FECHA
📍 Lobios
📍 41°50'41.8"N 8°06'26.1"W

AUGAS BILADEIRAS

*“Baila e bebe
que a vida é breve”*

■ FERVENZA DOS CASARIÑOS
Fornelos de Montes

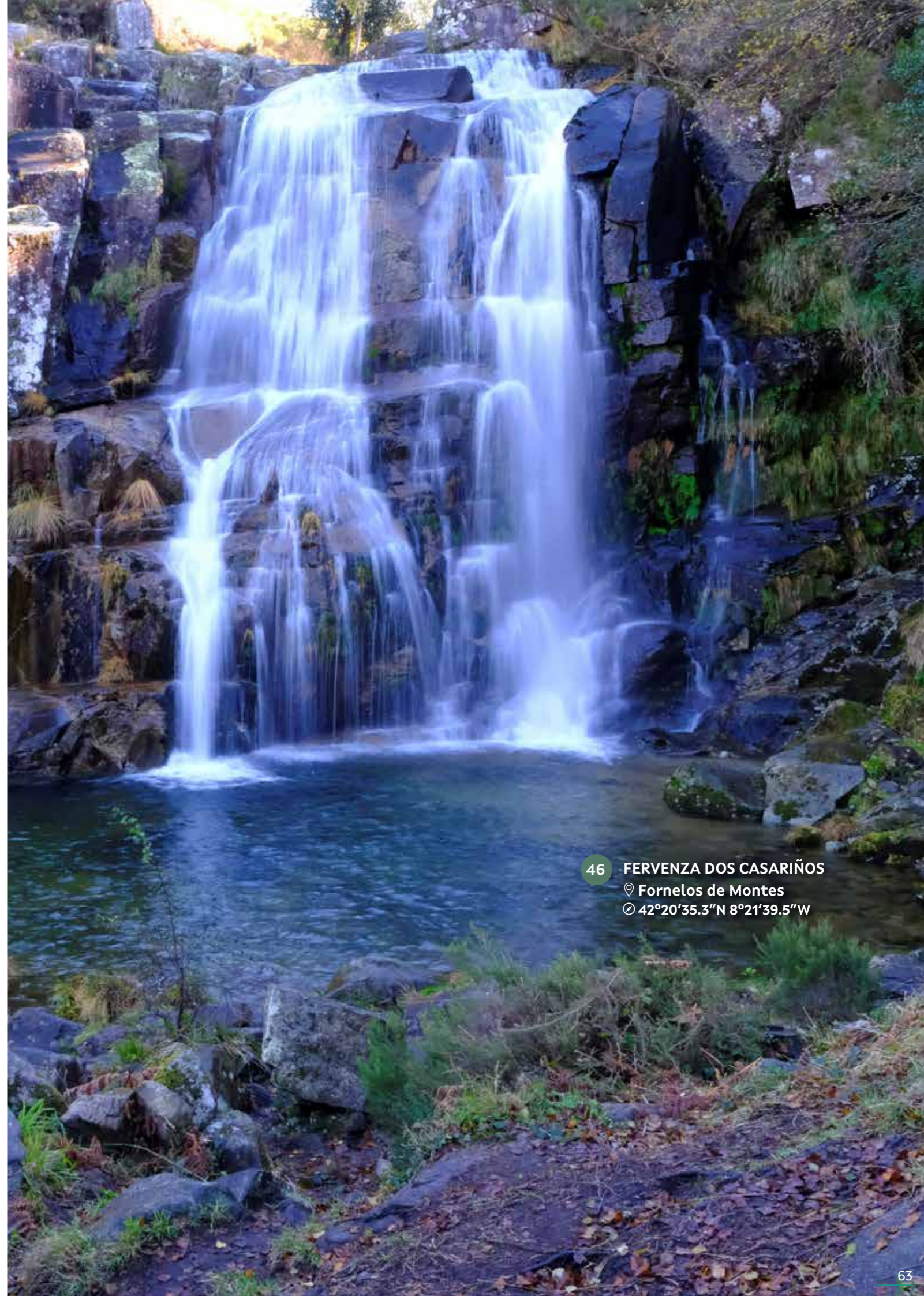
43 SEIMEIRA DA PENA DOS PORTELOS
📍 Ribeira de Piquín
📍 43°12'57.1"N 7°13'26.8"W

44 FERVENZA DO REXEDOIRO
📍 Val do Dubra
📍 42°59'28.0"N 8°39'57.7"W

45 PINCHEIRA DE PORTOMAO
📍 O Barco de Valdeorras
📍 42°23'52.7"N 7°01'46.6"W

46 FERVENZA DOS CASARIÑOS
📍 Fornelos de Montes
📍 42°20'35.3"N 8°21'39.5"W

PARA OS MÁIS AFOUTOS

“Dos moitos e dos poucos,
veñan os afoutos”

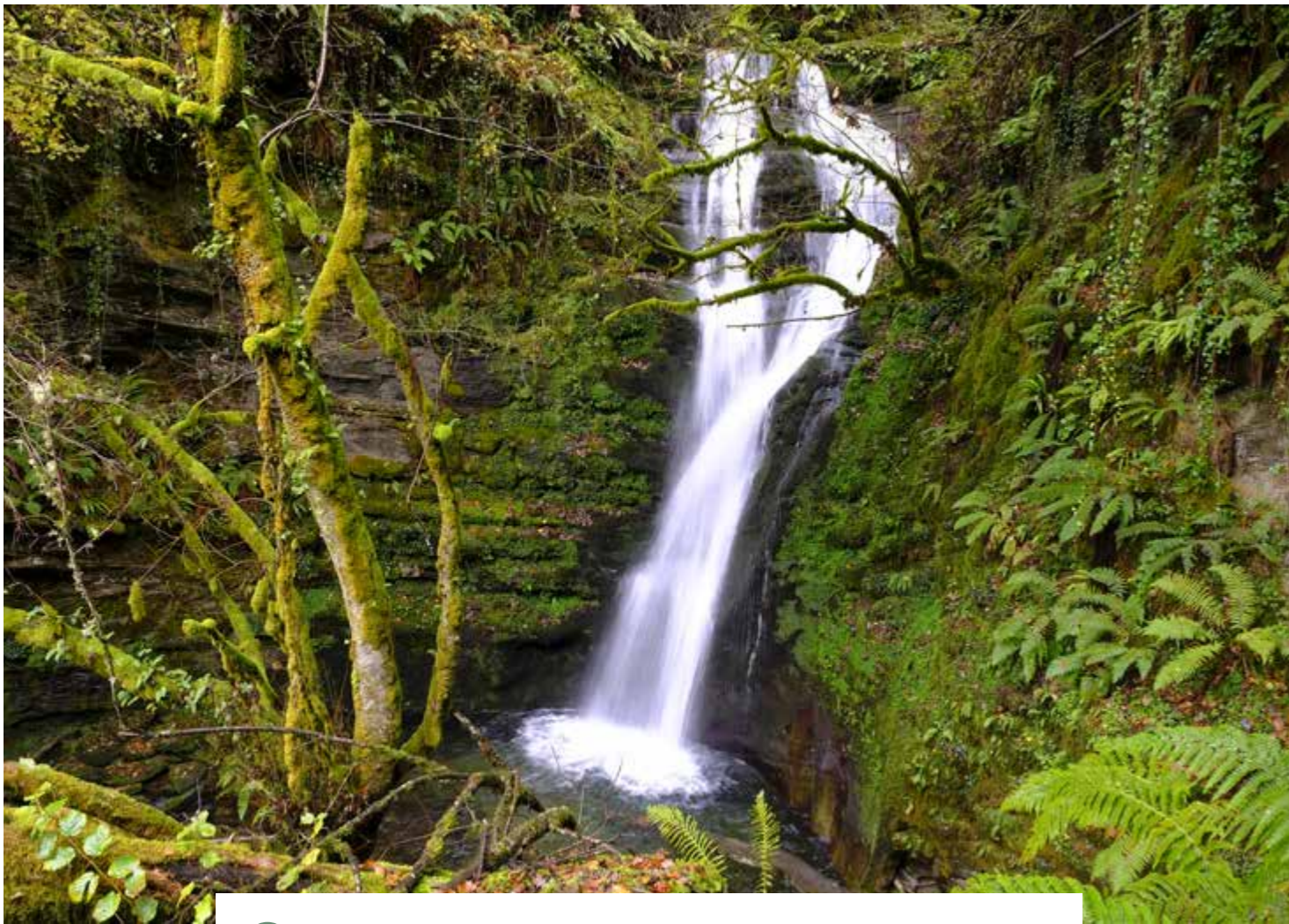
■ FERVENZA DO POMBAR
Quiroga

47 FERVENZA DO REGO DA PORTOROSA

📍 Aranga

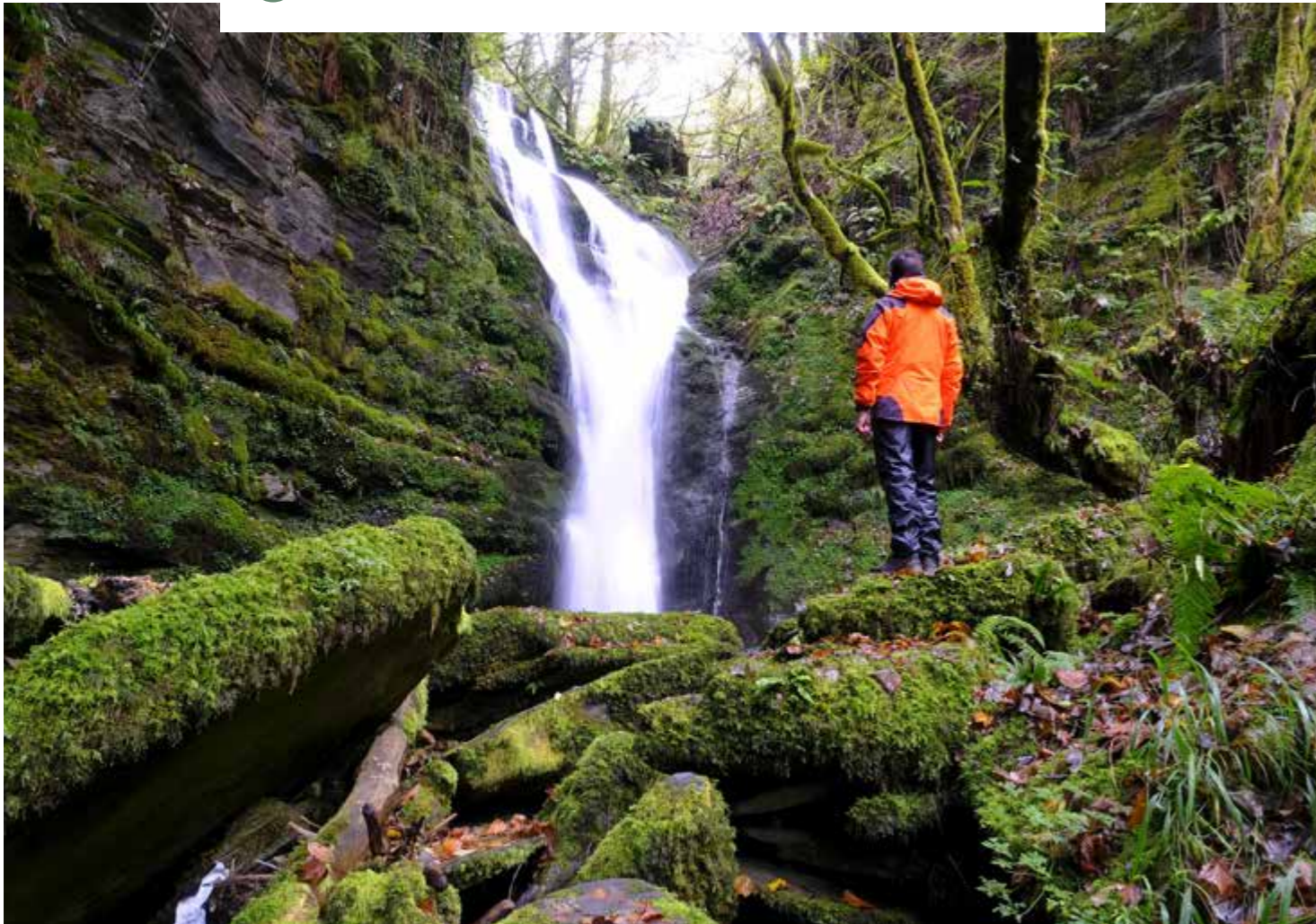
📍 43°12'13.8"N 8°00'49.3"W

48 POZO DA GRADA 📍 Folgosos do Courel 📍 42°39'26.9"N 7°10'24.8"W

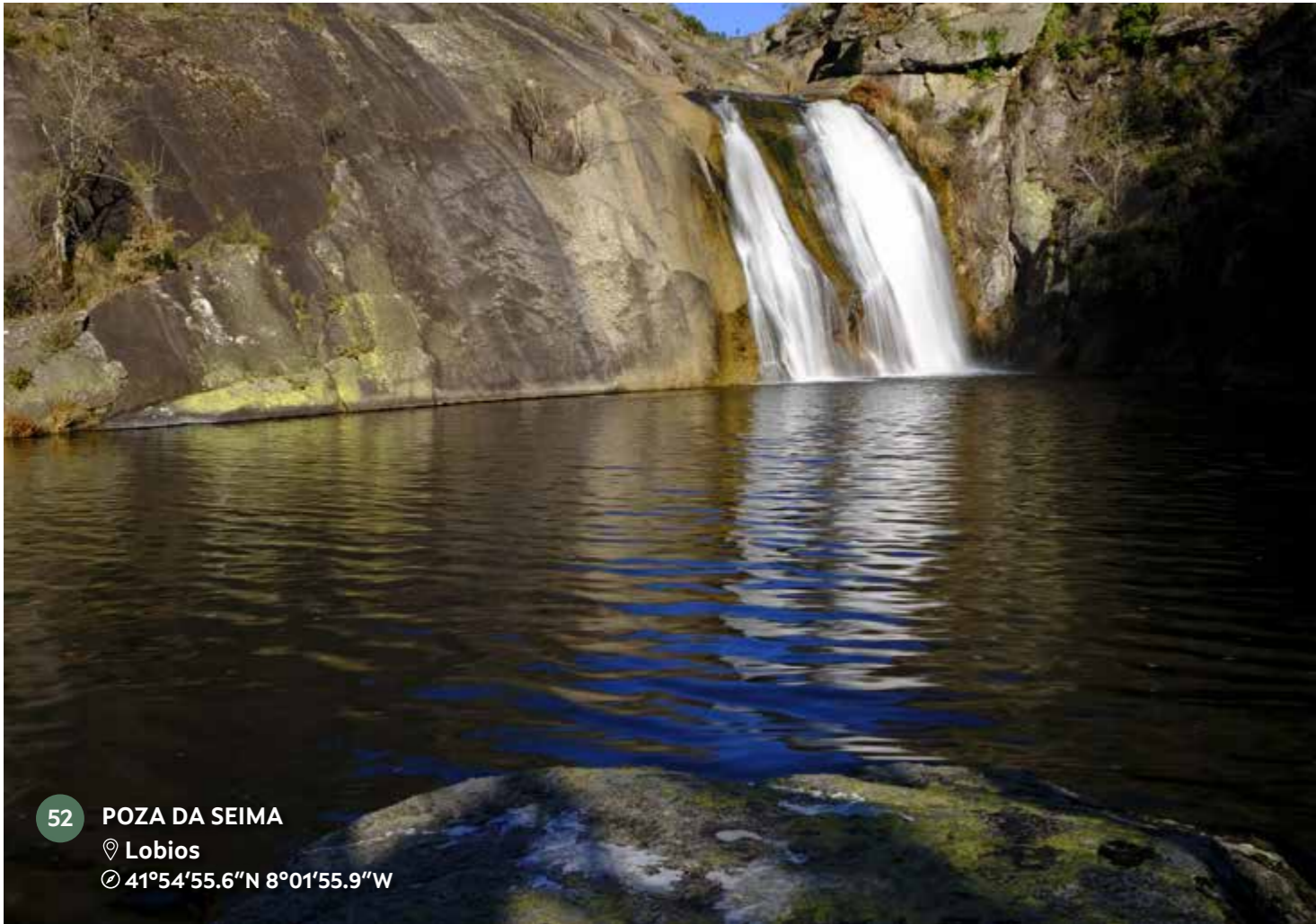

49 FERVENZA DO FONDO DA PETADA
📍 Quiroga
📍 42°34'56.7"N 7°06'09.0"W

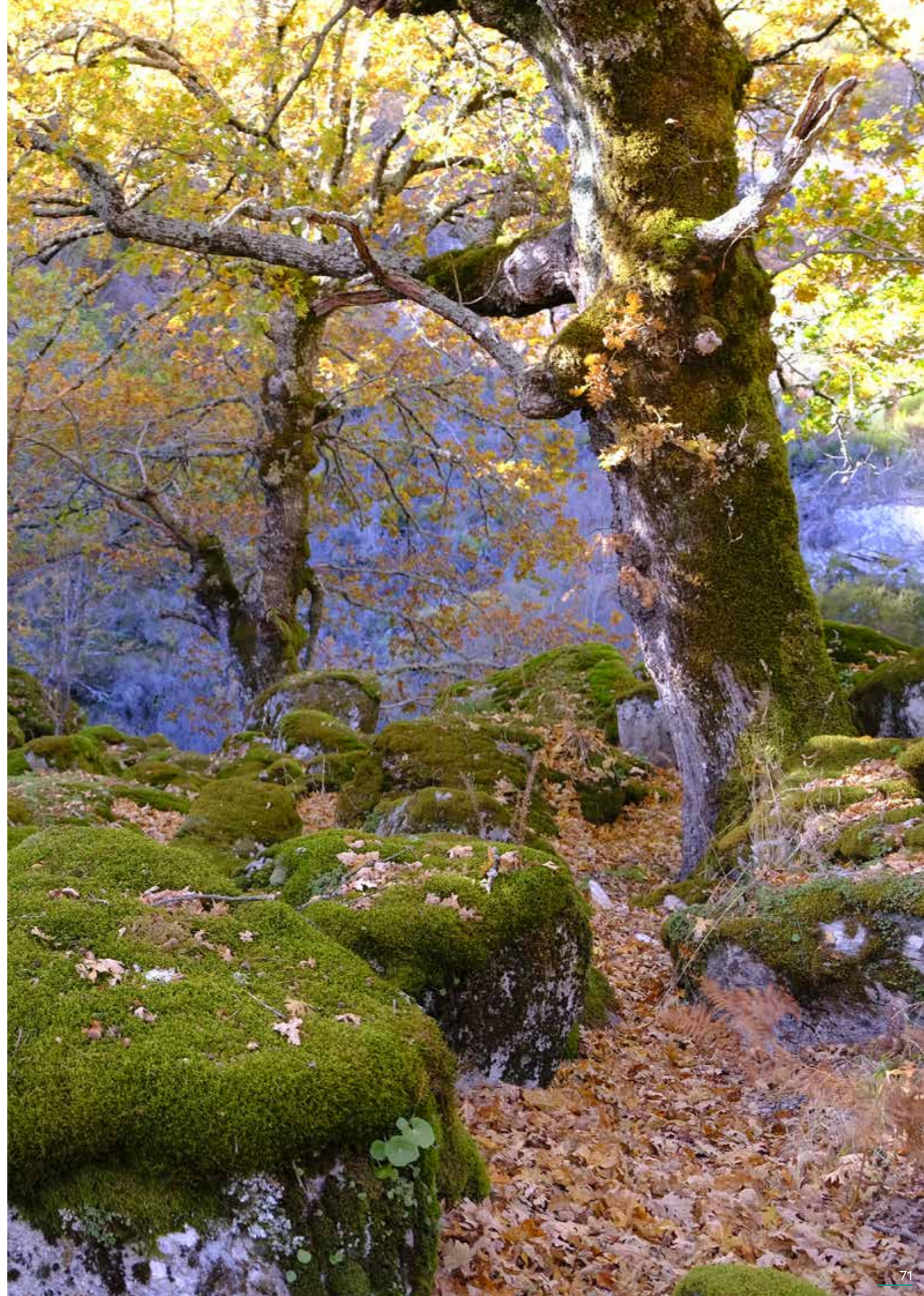

50 FERVENZA DO POMBAR
📍 Quiroga
📍 42°32'05.8"N 7°08'38.6"W

51 FERVENZA DO FÍRBEDA
A Porqueira
42°00'30.7"N 7°50'49.0"W

52 POZA DA SEIMA
Lobios
41°54'55.6"N 8°01'55.9"W

PEQUENAS PERO XEITOSAS

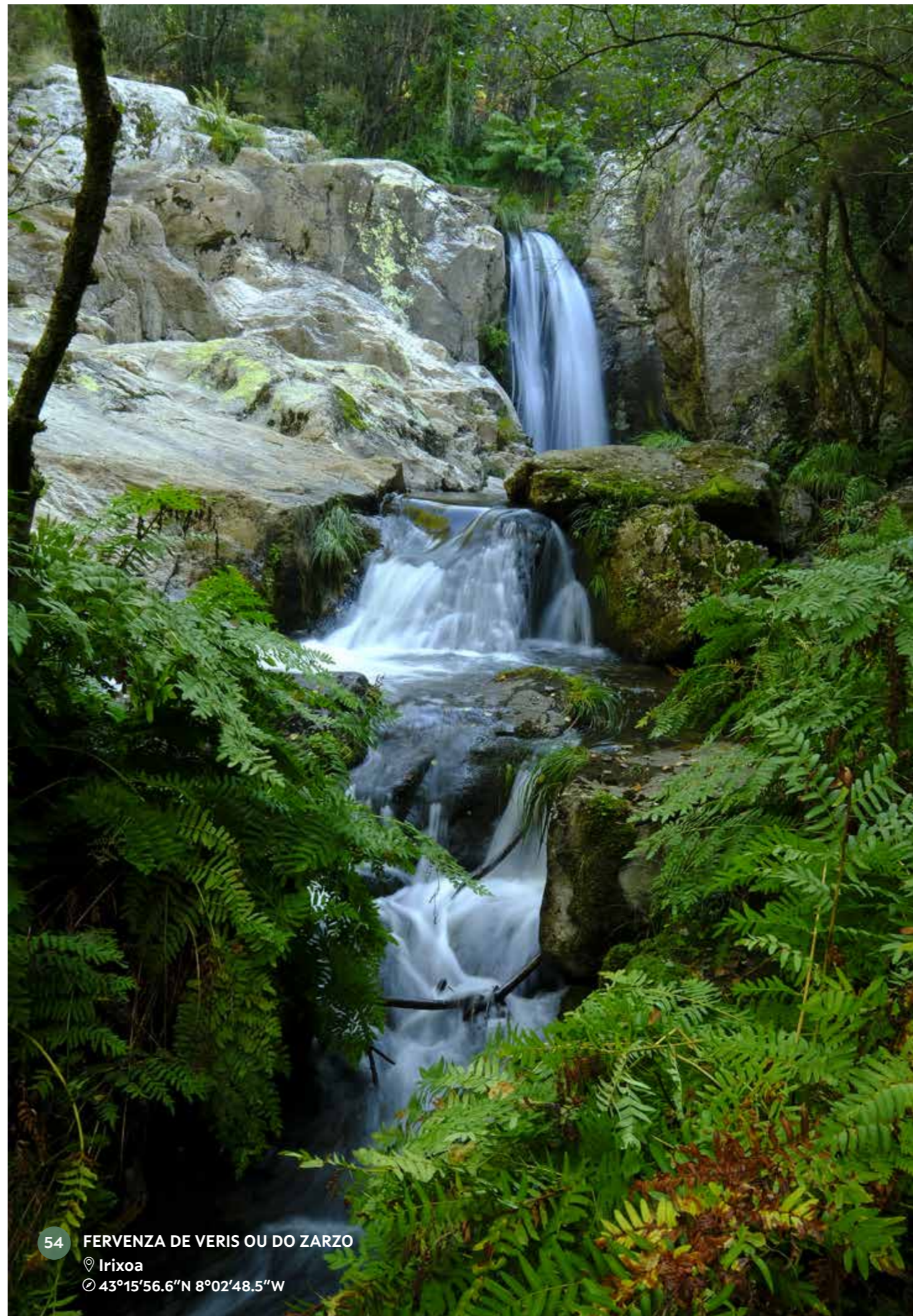
*“Viño, da cuba grande
e caldo, da pota pequena”*

■ FERVENZA DE CASTRIZ
Santa Comba

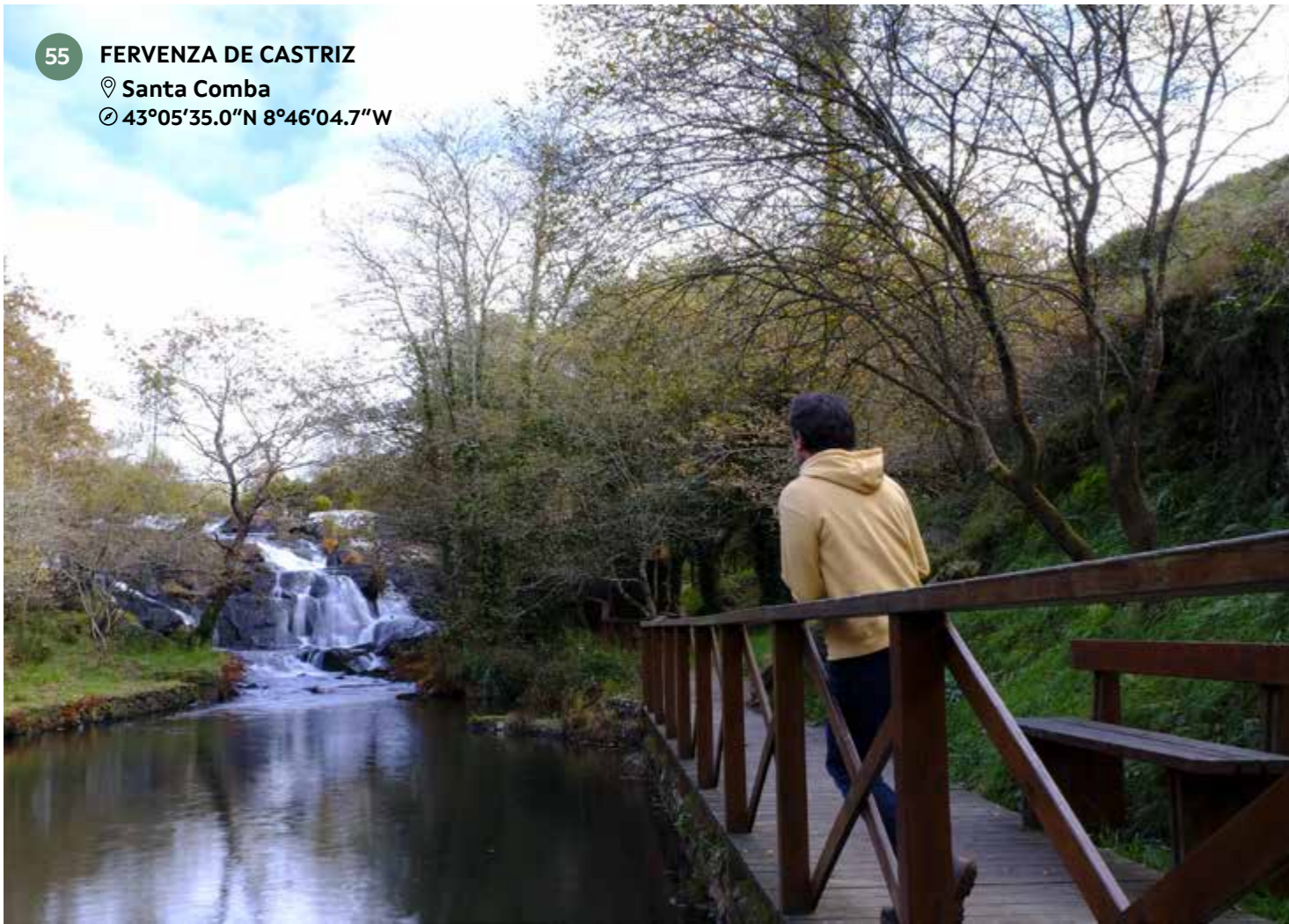

53 FERVENZA DE NARAHÍO
📍 San Sadurniño
📍 43°29'38.0"N 8°03'34.8"W

54 FERVENZA DE VERIS OU DO ZARZO
📍 Irixoa
📍 43°15'56.6"N 8°02'48.5"W

55 FERVENZA DE CASTRIZ
📍 Santa Comba
📍 43°05'35.0"N 8°46'04.7"W

57 FERVENZA DE SAN XUSTO DE TOXOS OUTOS
📍 Lousame
📍 42°48'42.1"N 8°49'09.9"W

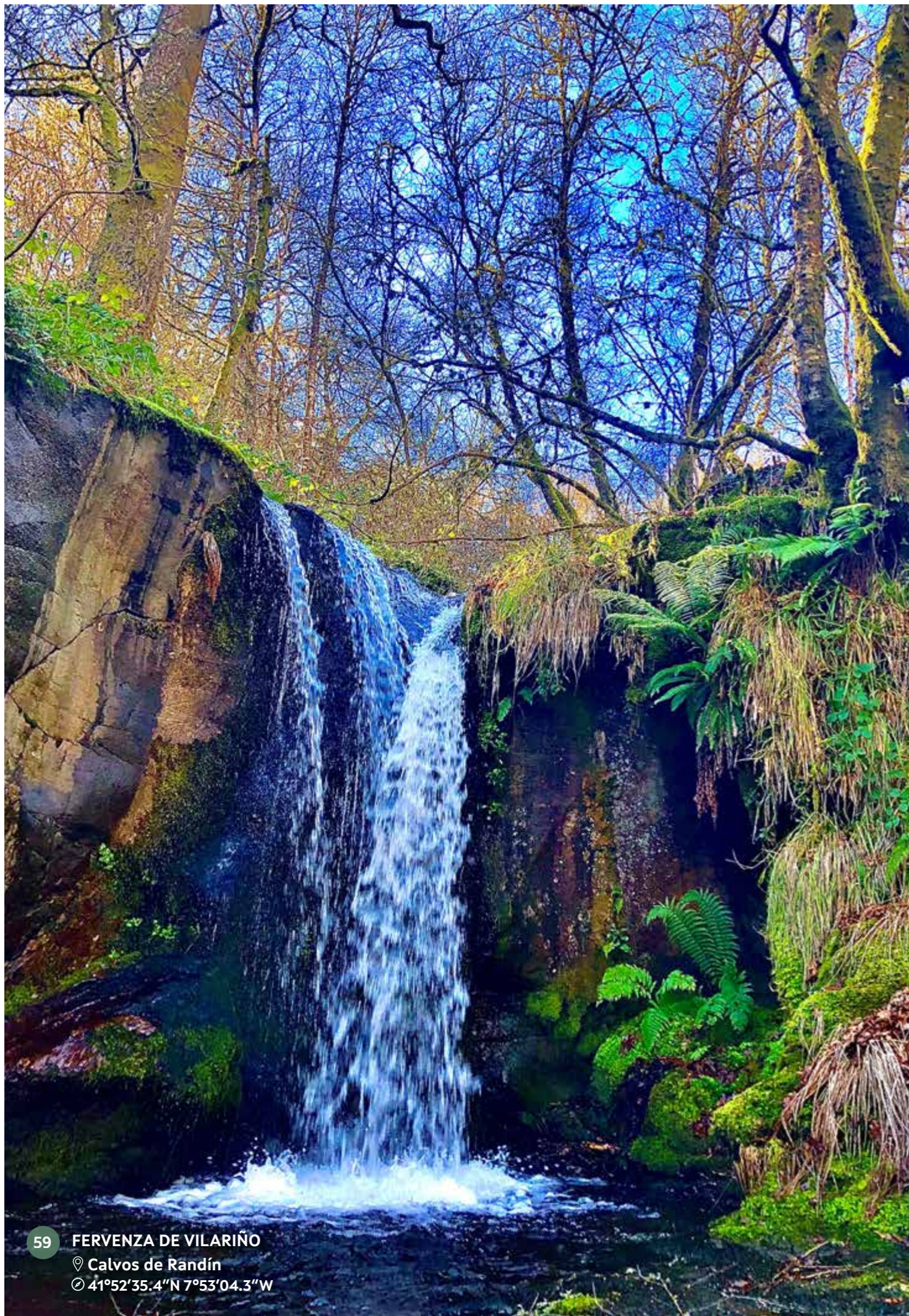

56 CALDEIRAS DO RÍO CASTRO
📍 Muxía
📍 43°01'25.9"N 9°09'33.5"W

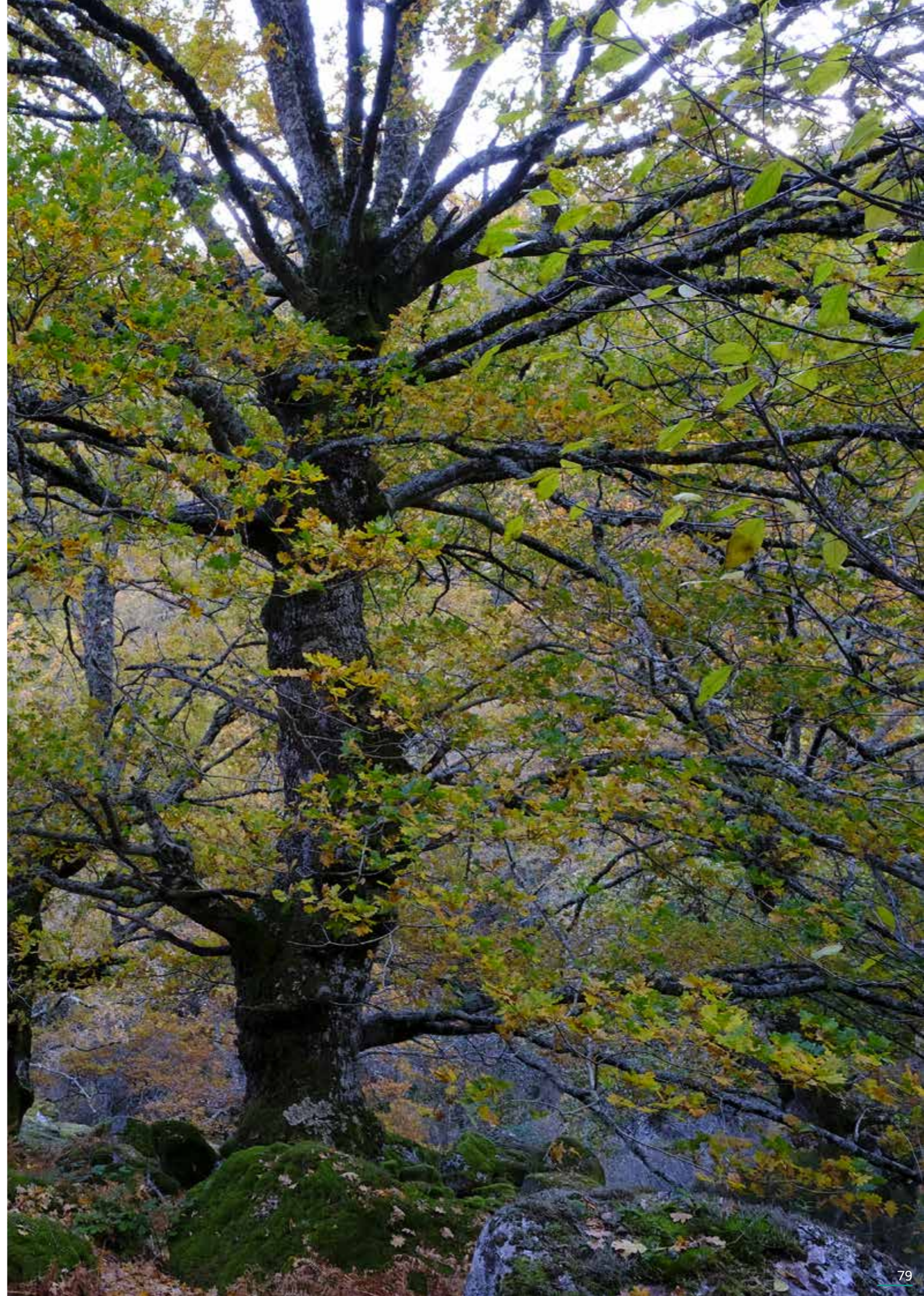

58 FERVENZA DE PORTIZO
📍 Sober
📍 42°26'58.7"N 7°37'06.7"W

59 FERVENZA DE VILARIÑO
📍 Calvos de Randín
📍 41°52'35.4"N 7°53'04.3"W

POZAS MERGULLEIRAS

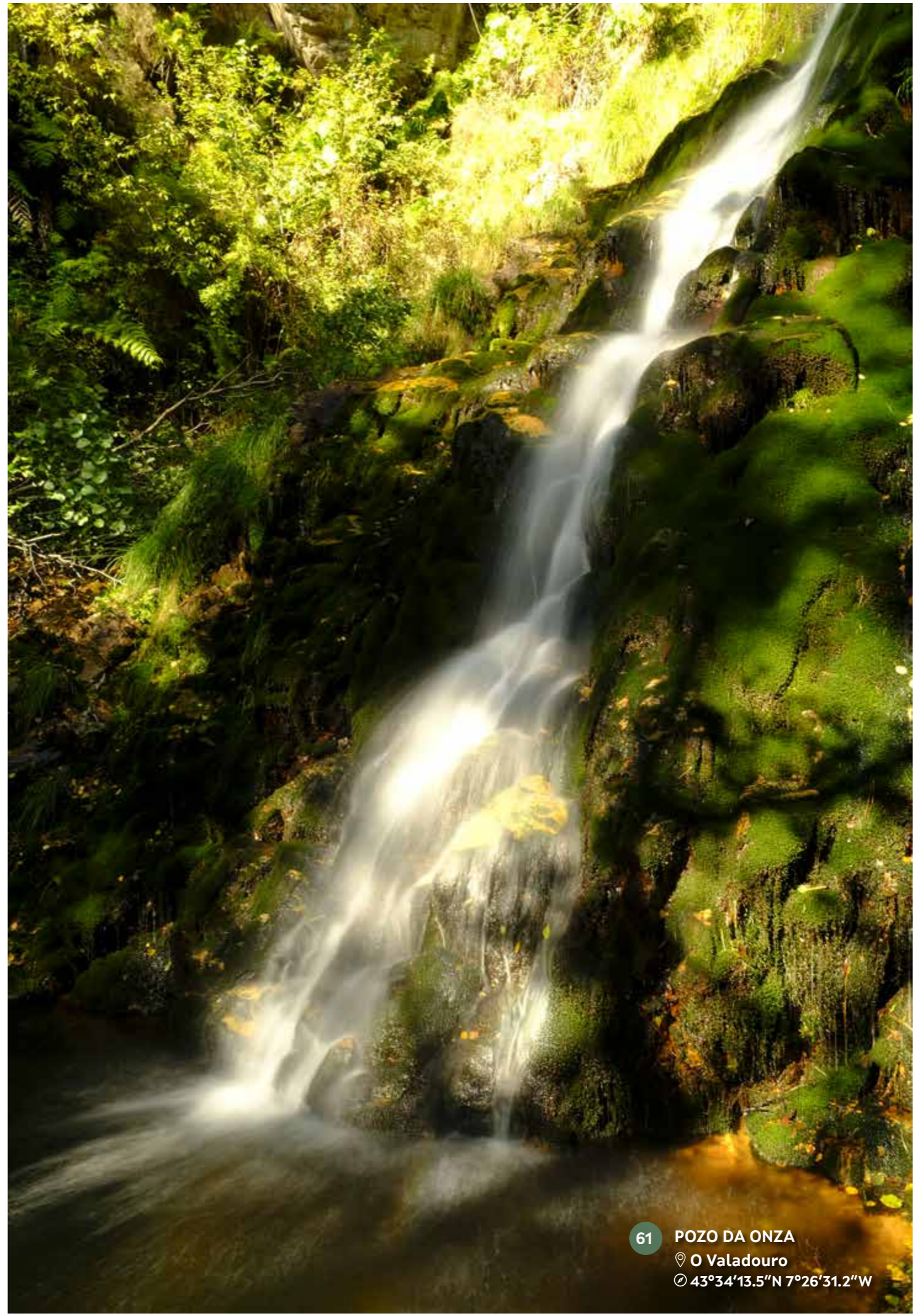
*"Tanto dá a agua na pedra
que a quebra"*

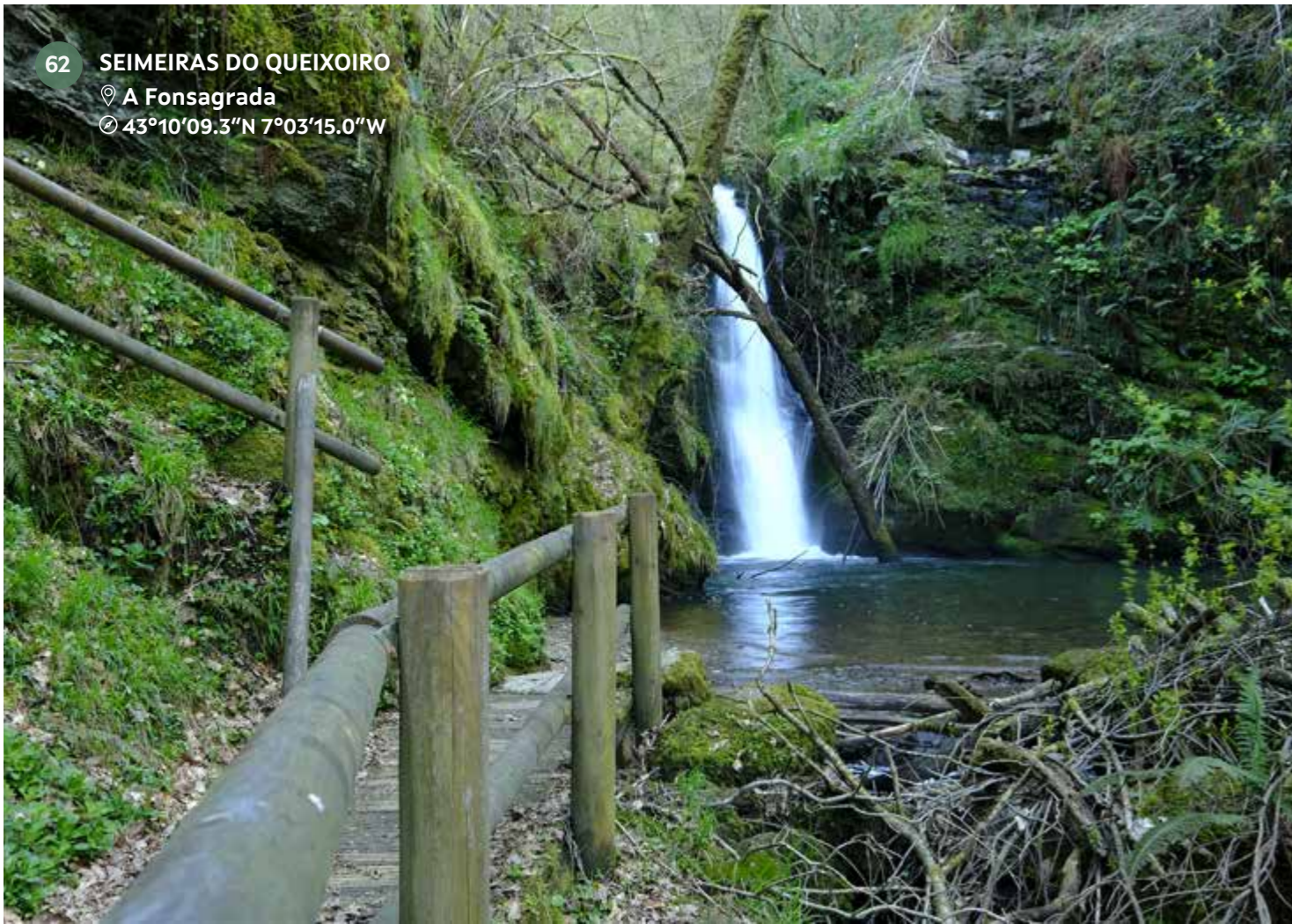
■ SEIMEIRAS DO QUEIXOIRO
A Fonsagrada

60 POZO DA FERIDA
📍 Viveiro/Xove
📍 43°37'01.4"N 7°31'53.1"W

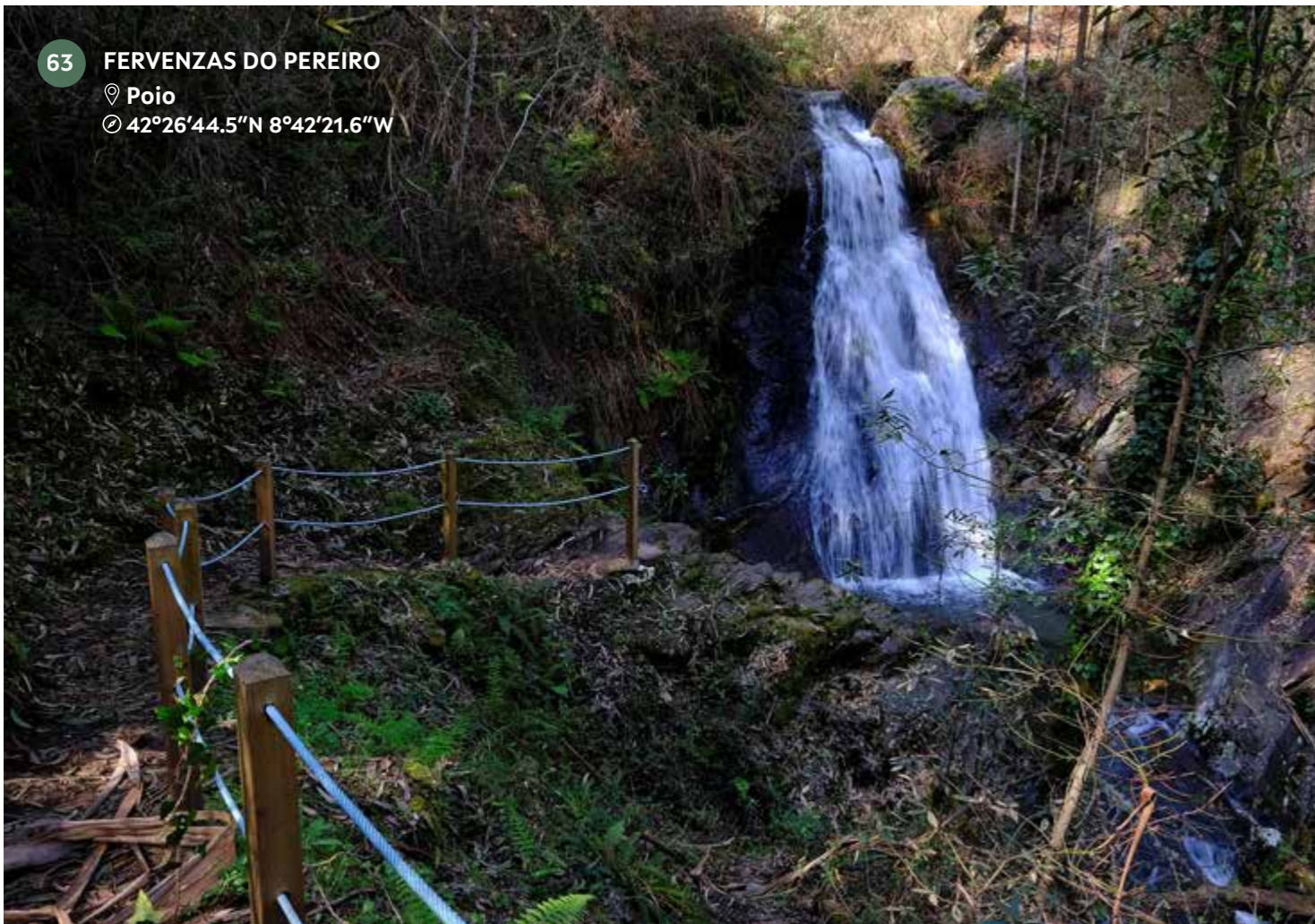
61 POZO DA ONZA
📍 O Valadouro
📍 43°34'13.5"N 7°26'31.2"W

62 SEIMEIRAS DO QUEIXOIRO

📍 A Fonsagrada

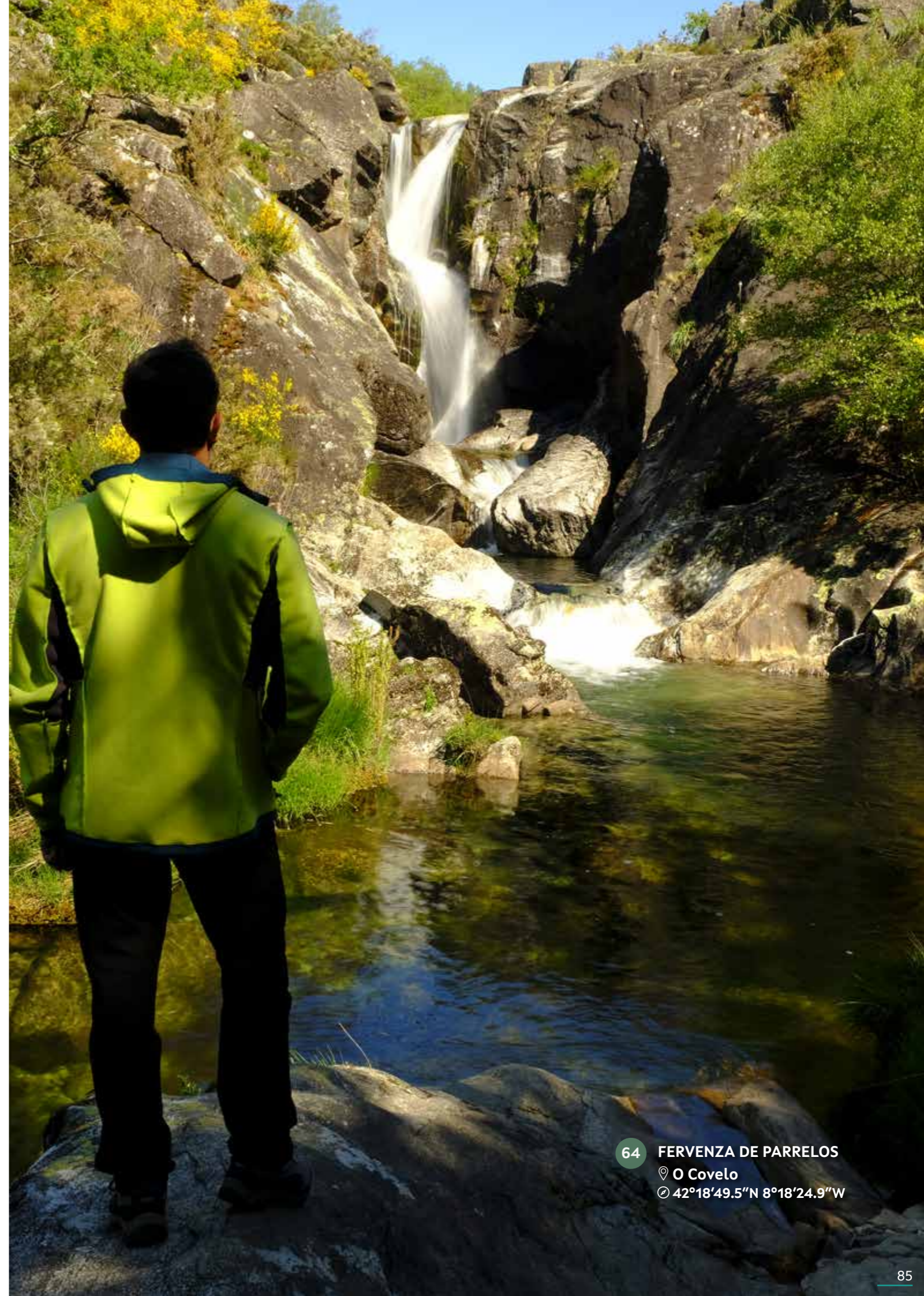
📍 43°10'09.3"N 7°03'15.0"W

63 FERVENZAS DO PEREIRO

📍 Poio

📍 42°26'44.5"N 8°42'21.6"W

64 FERVENZA DE PARELOS

📍 O Covelo

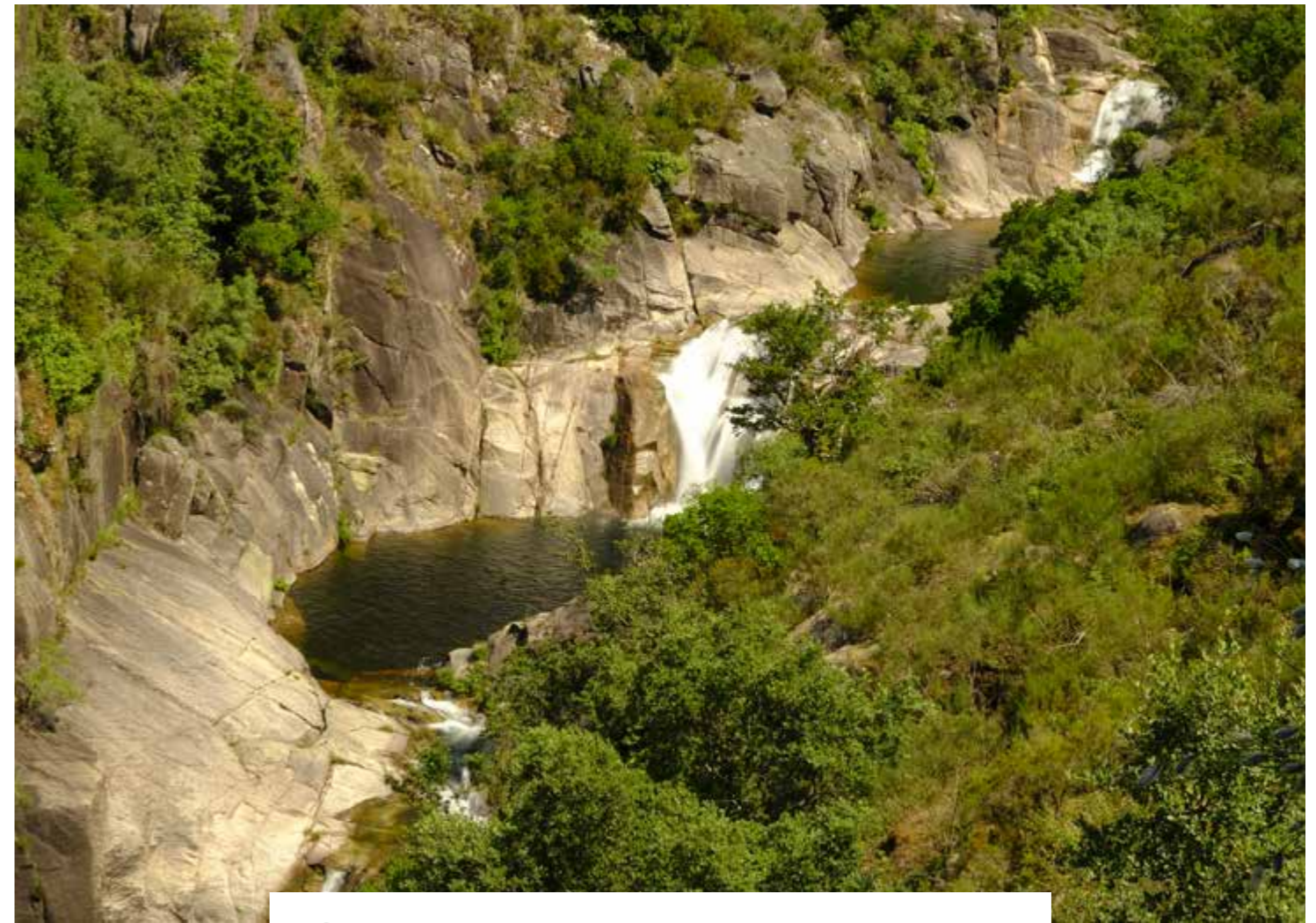
📍 42°18'49.5"N 8°18'24.9"W

65

POZO DO ARCO

📍 Oia

📍 42°00'37.8"N 8°48'23.8"W

66

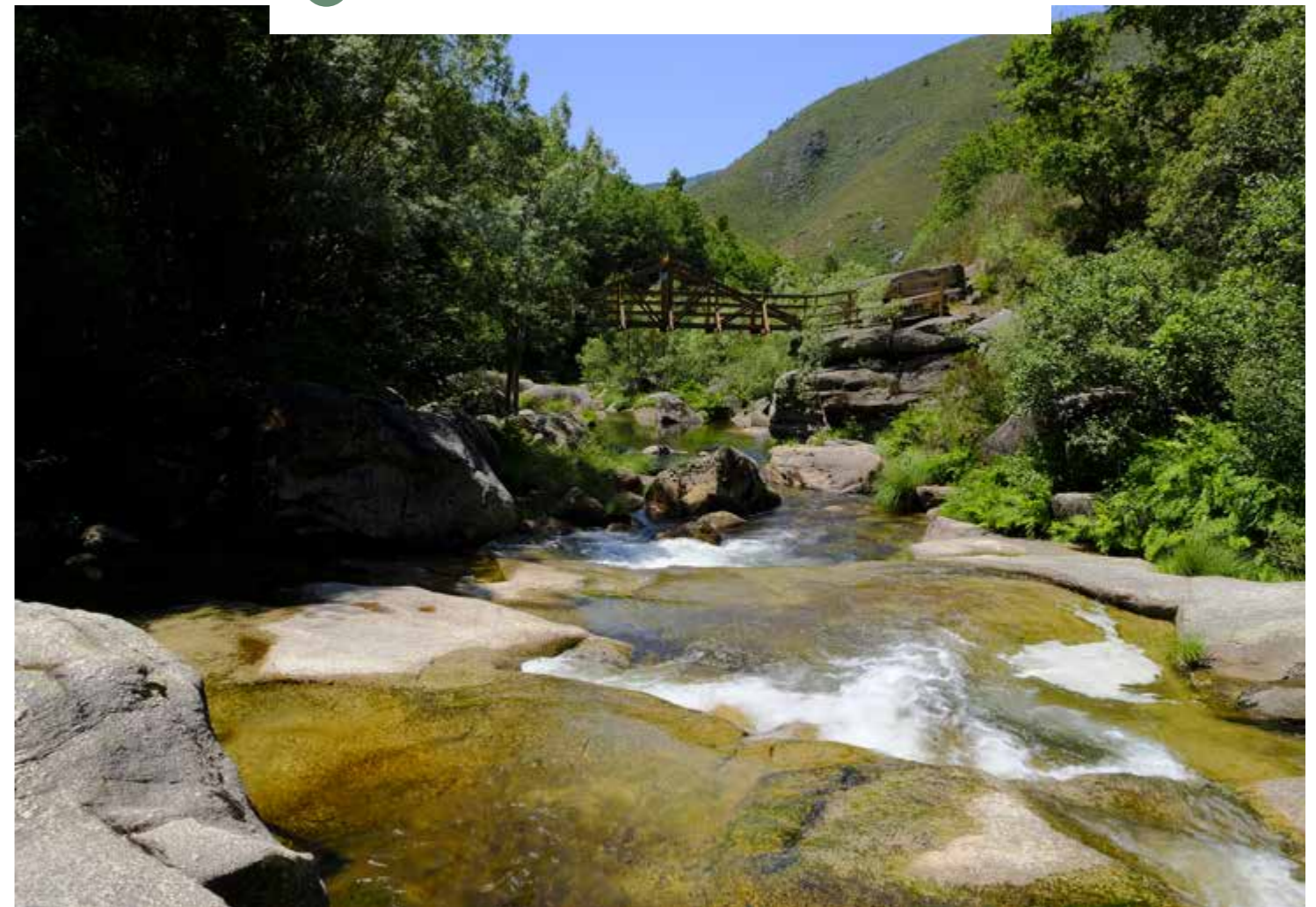
POZAS DO MALLÓN

📍

Entrimo

📍

41°55'24.3"N 8°12'33.1"W

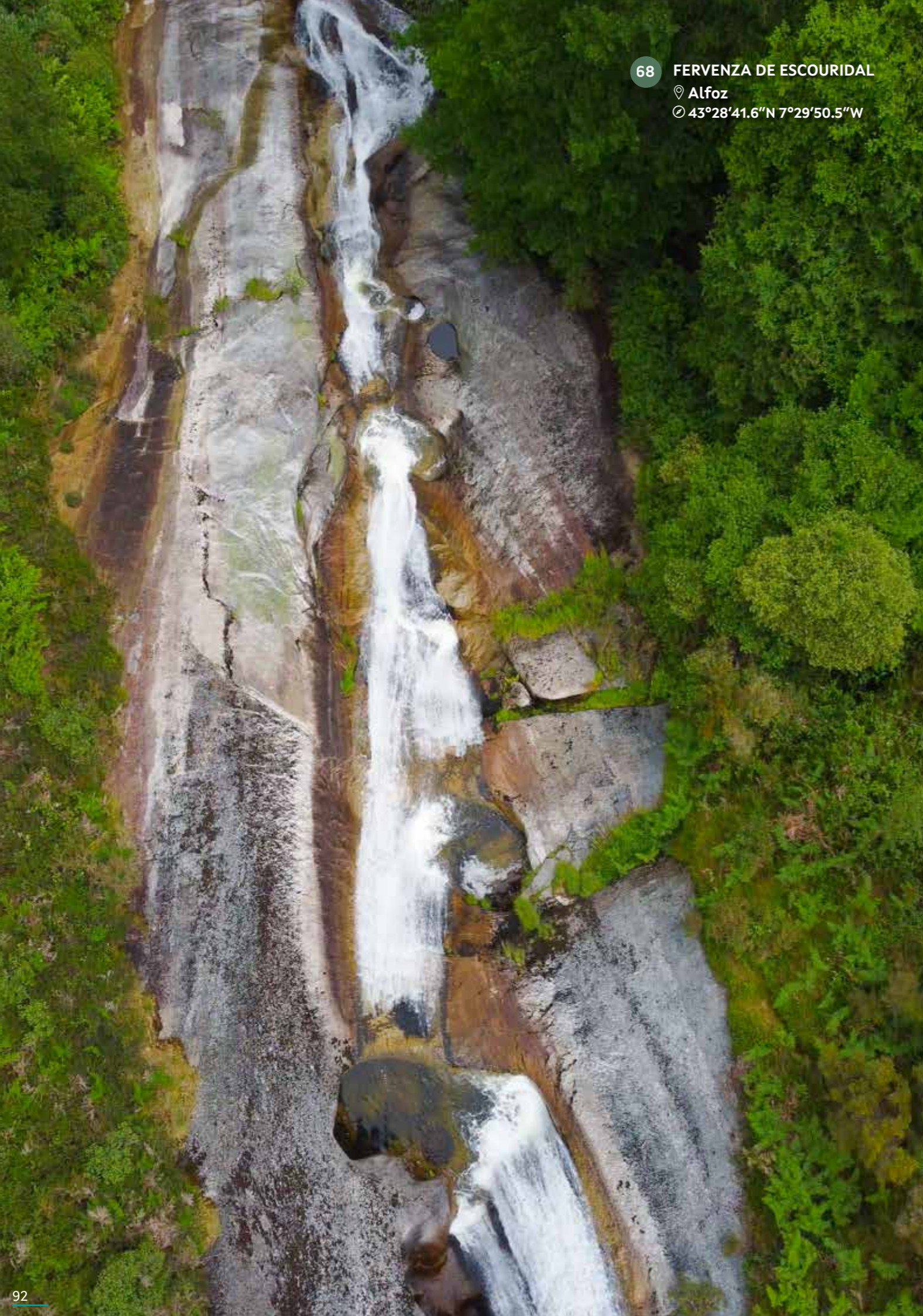
LAXES ESCORREGADEIRAS

*“Auga mol en pedra dura,
pouquiño a pouco fura”*

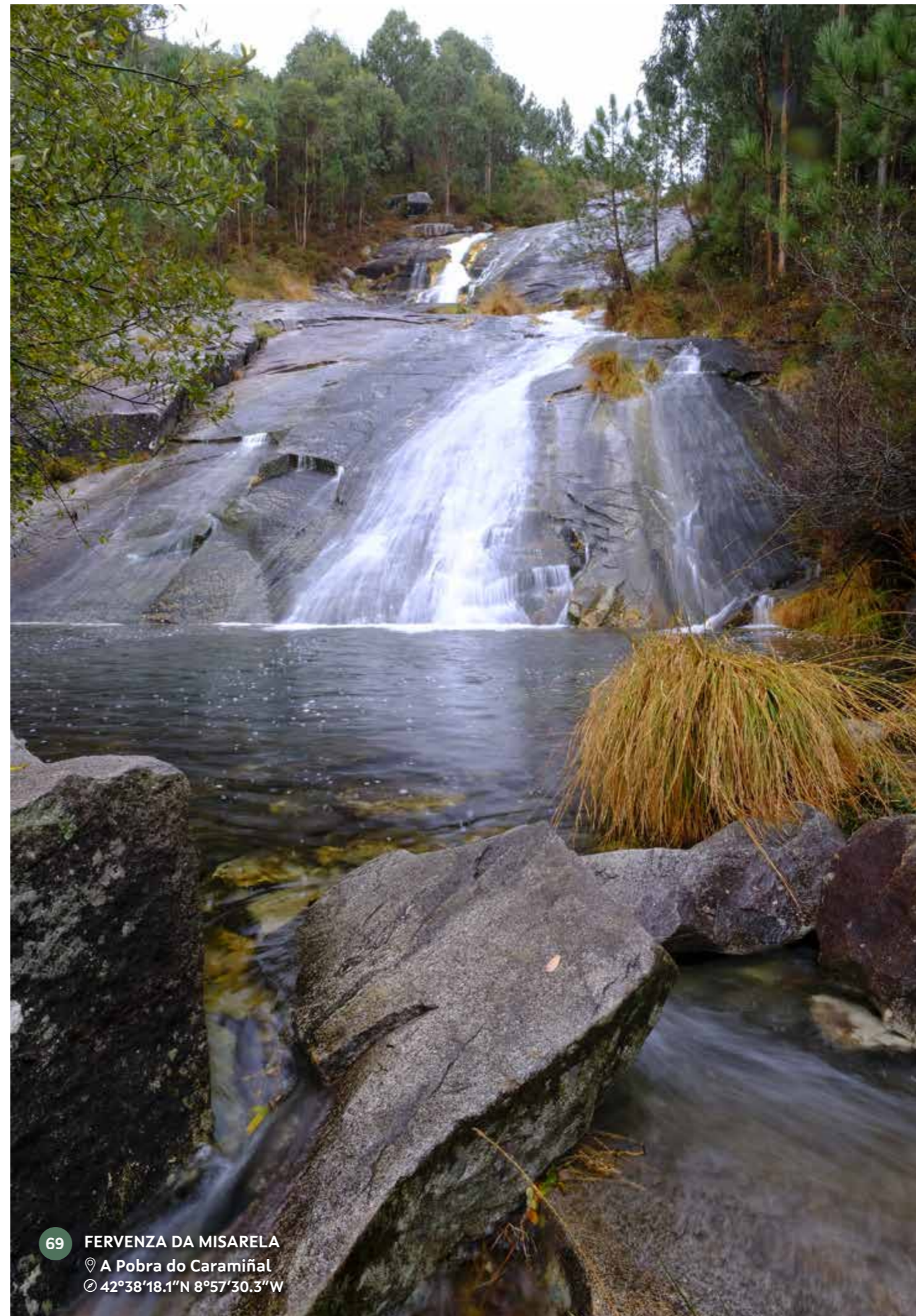

■ FERVENZA DE ESCOURIDAL
Alfoz

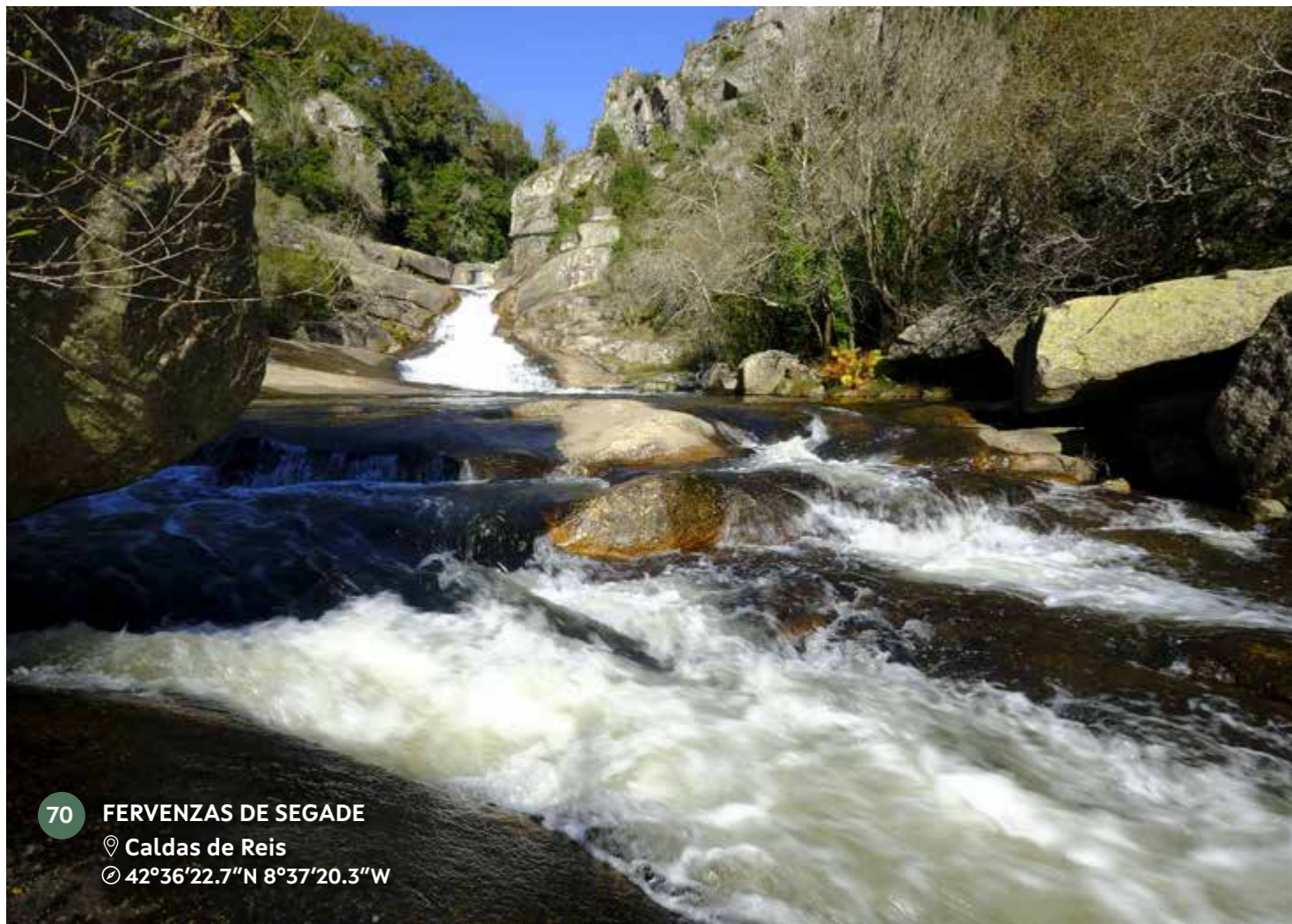

68 FERVENZA DE ESCOURIDAL
📍 Alfoz
📍 43°28'41.6"N 7°29'50.5"W

69 FERVENZA DA MISARELA
📍 A Pobra do Caramiñal
📍 42°38'18.1"N 8°57'30.3"W

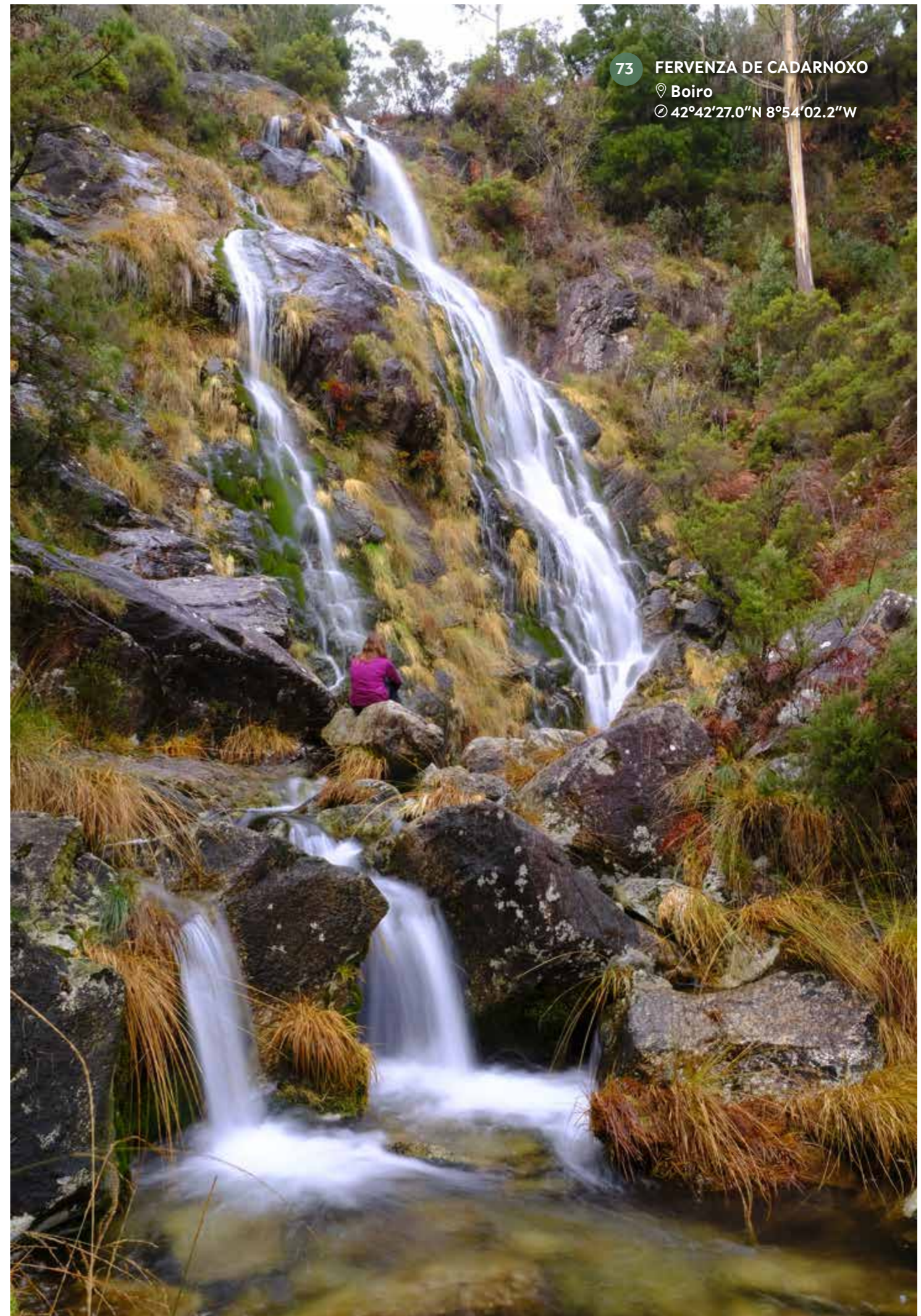
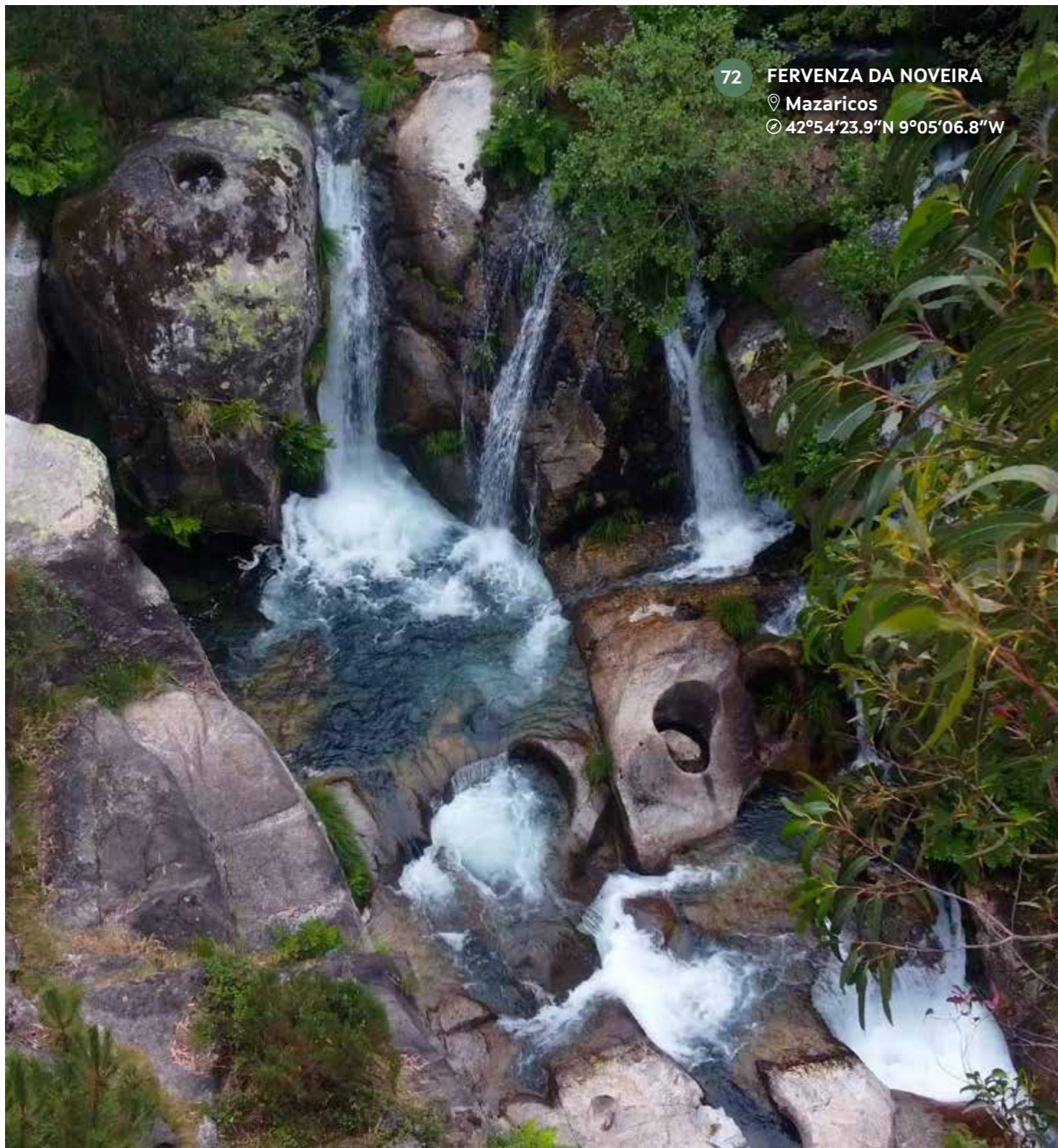

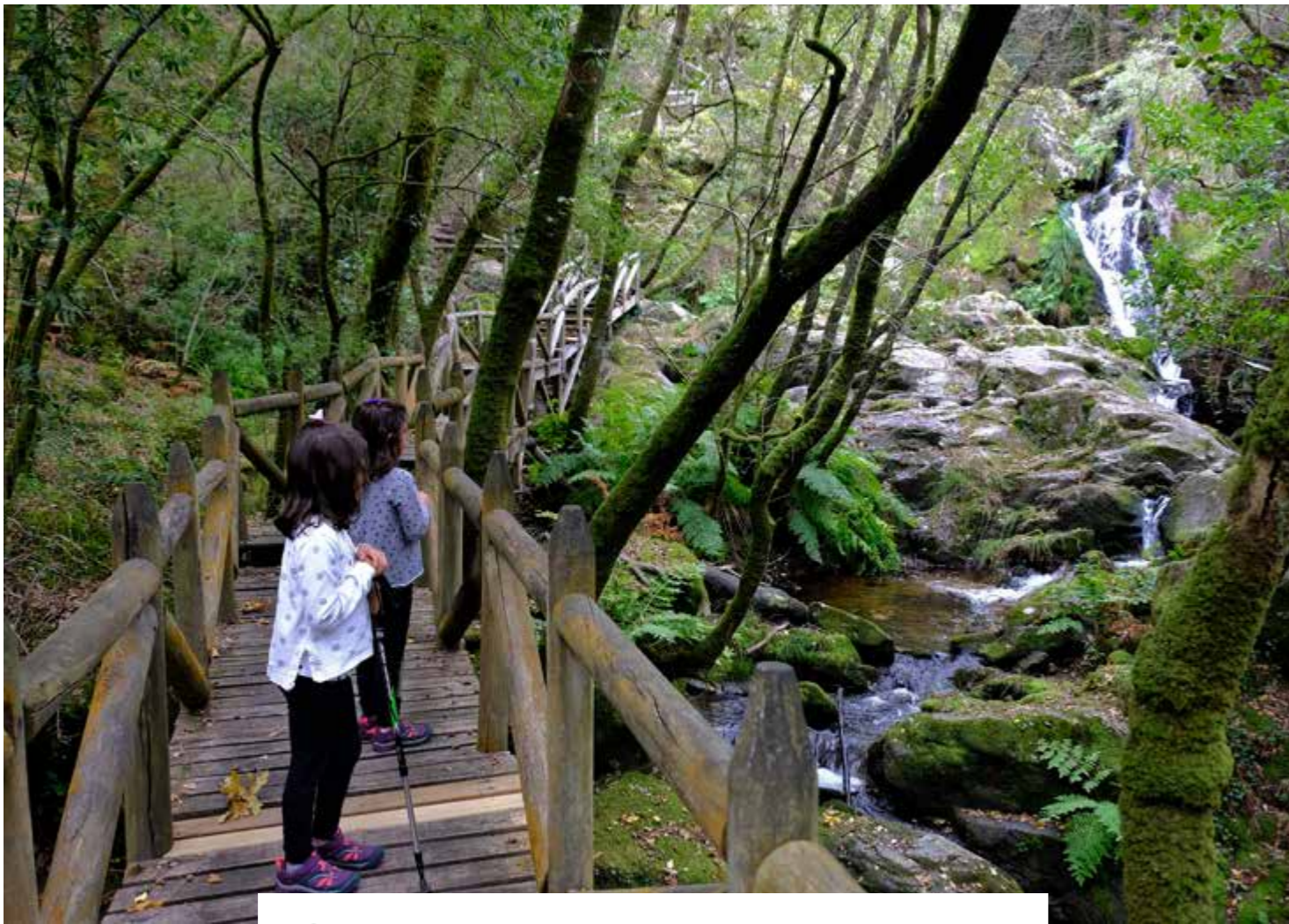
FONTES REBULDEIRAS

*“Setembro, ou seca as fontes
ou leva as pontes”*

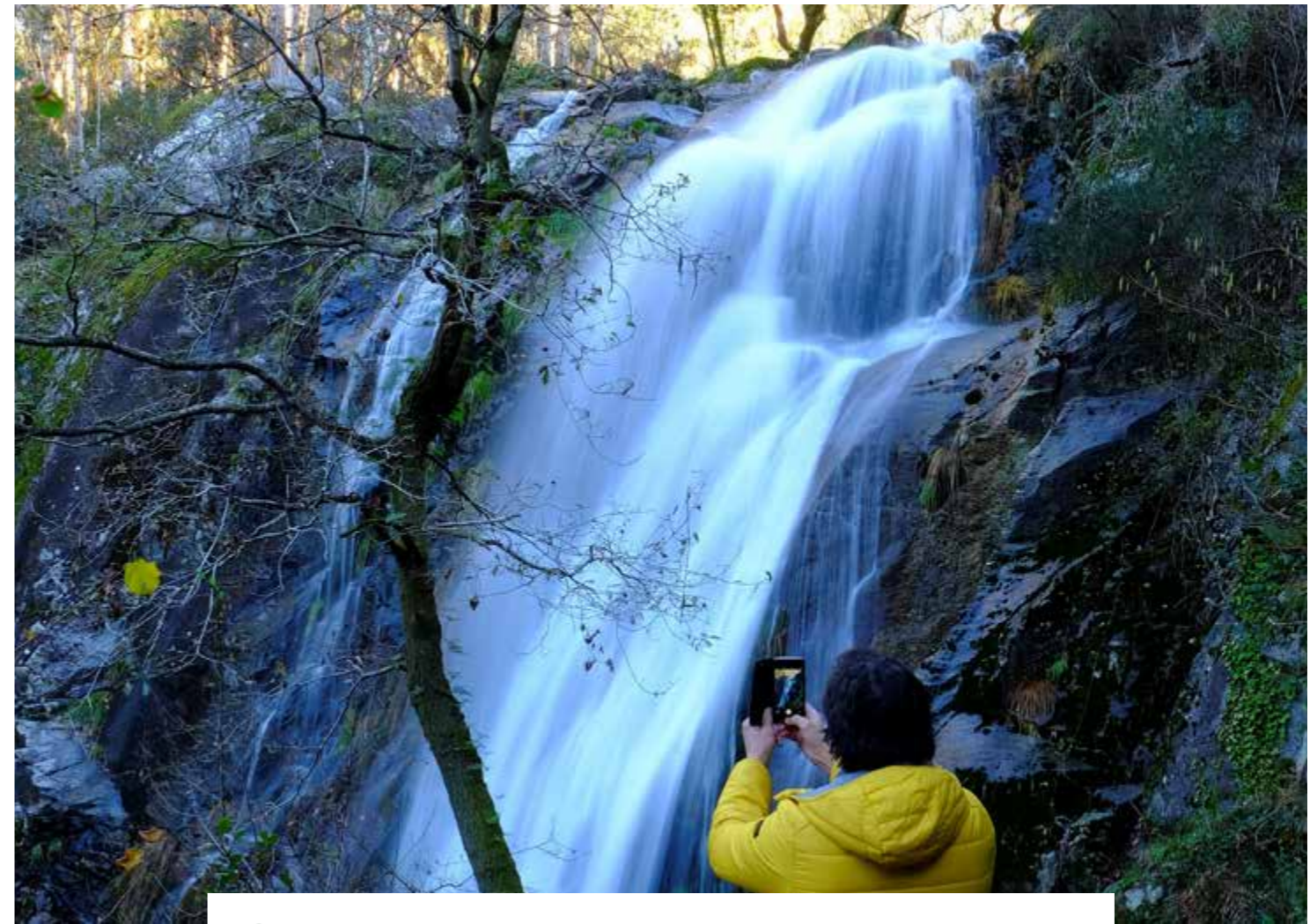

■ FERVENZA DA NOVEIRA
Mazaricos

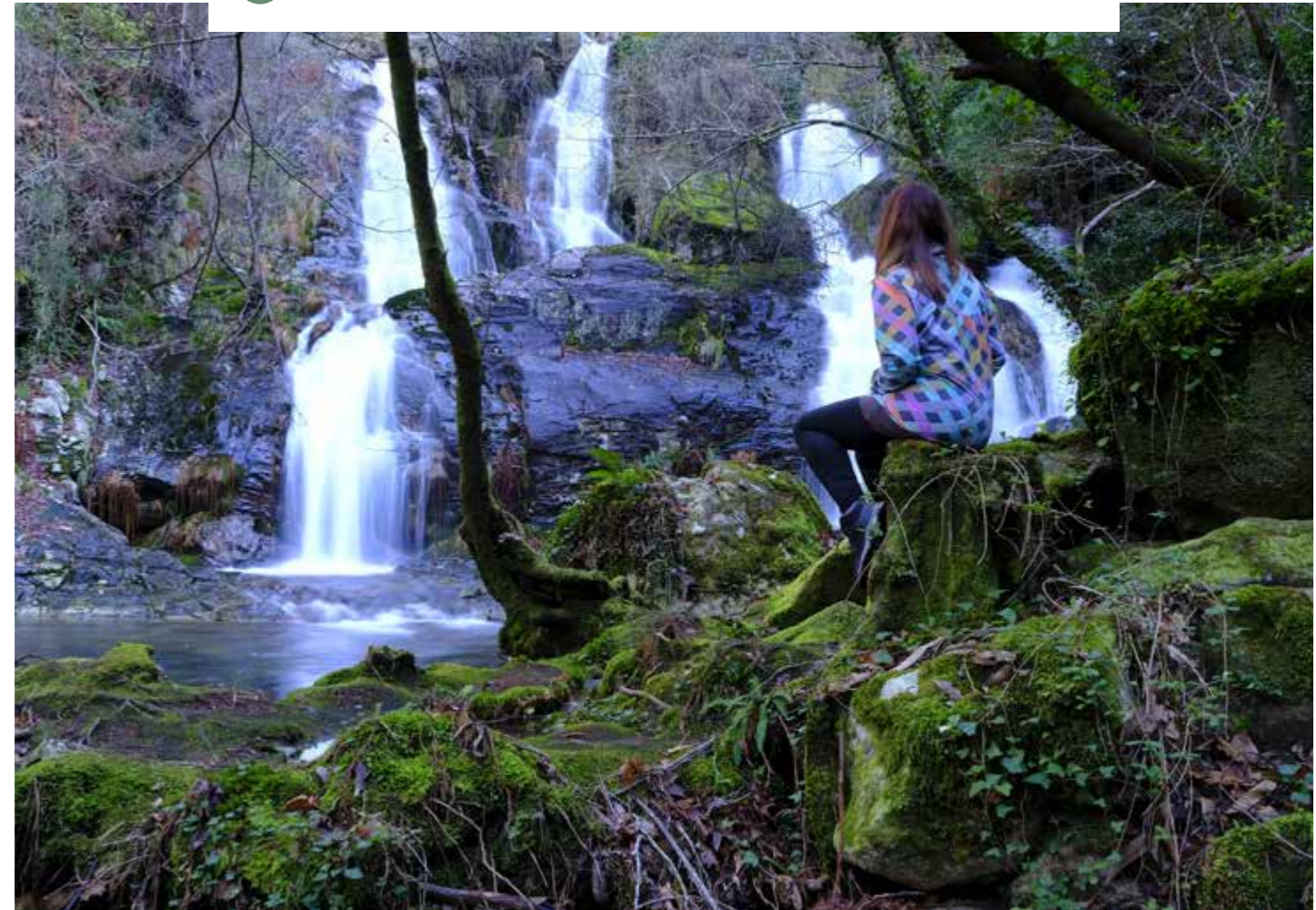
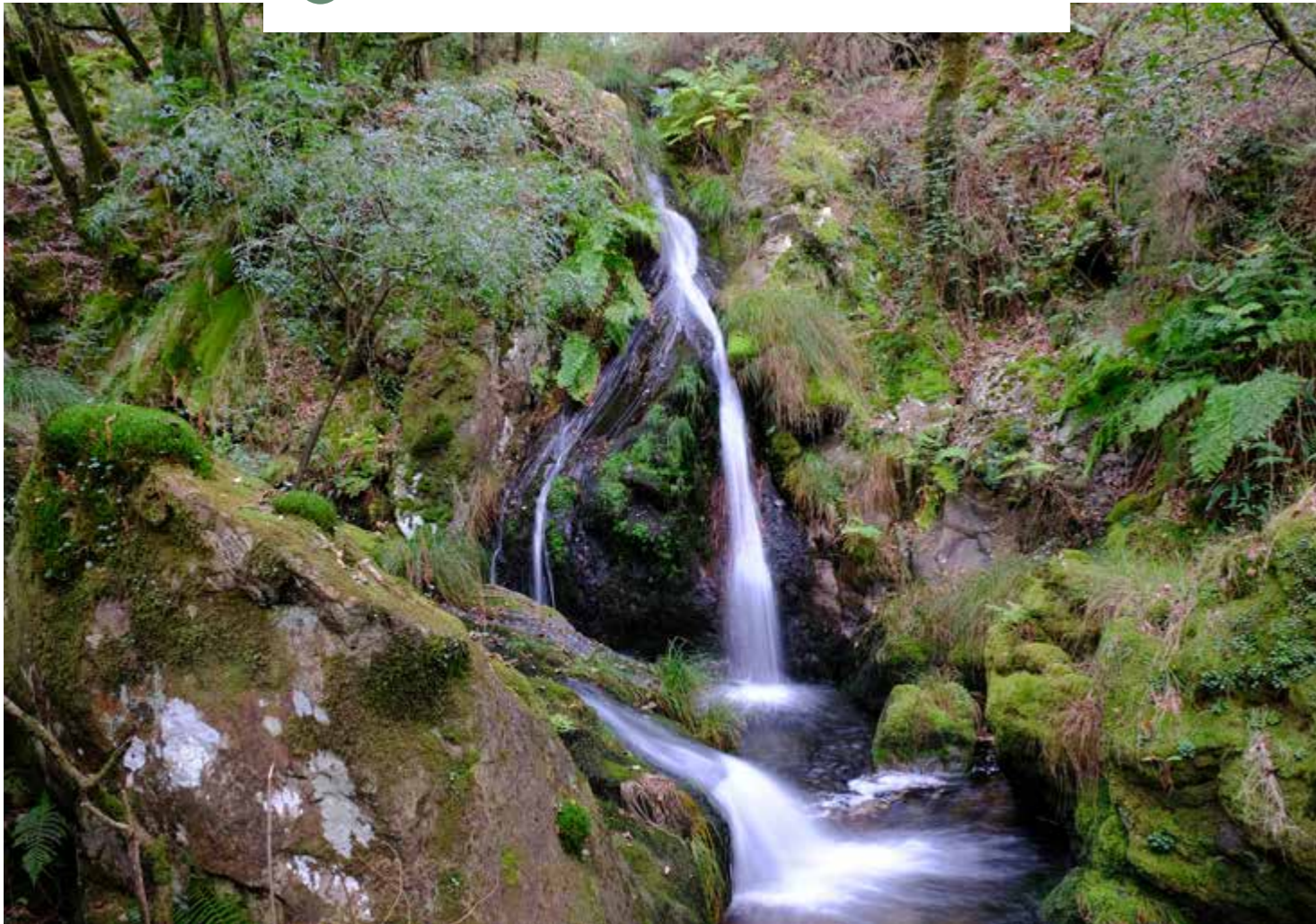

74 FERVENZAS DE RAXOI 📍 Valga 📍 42°40'59.1"N 8°37'35.8"W

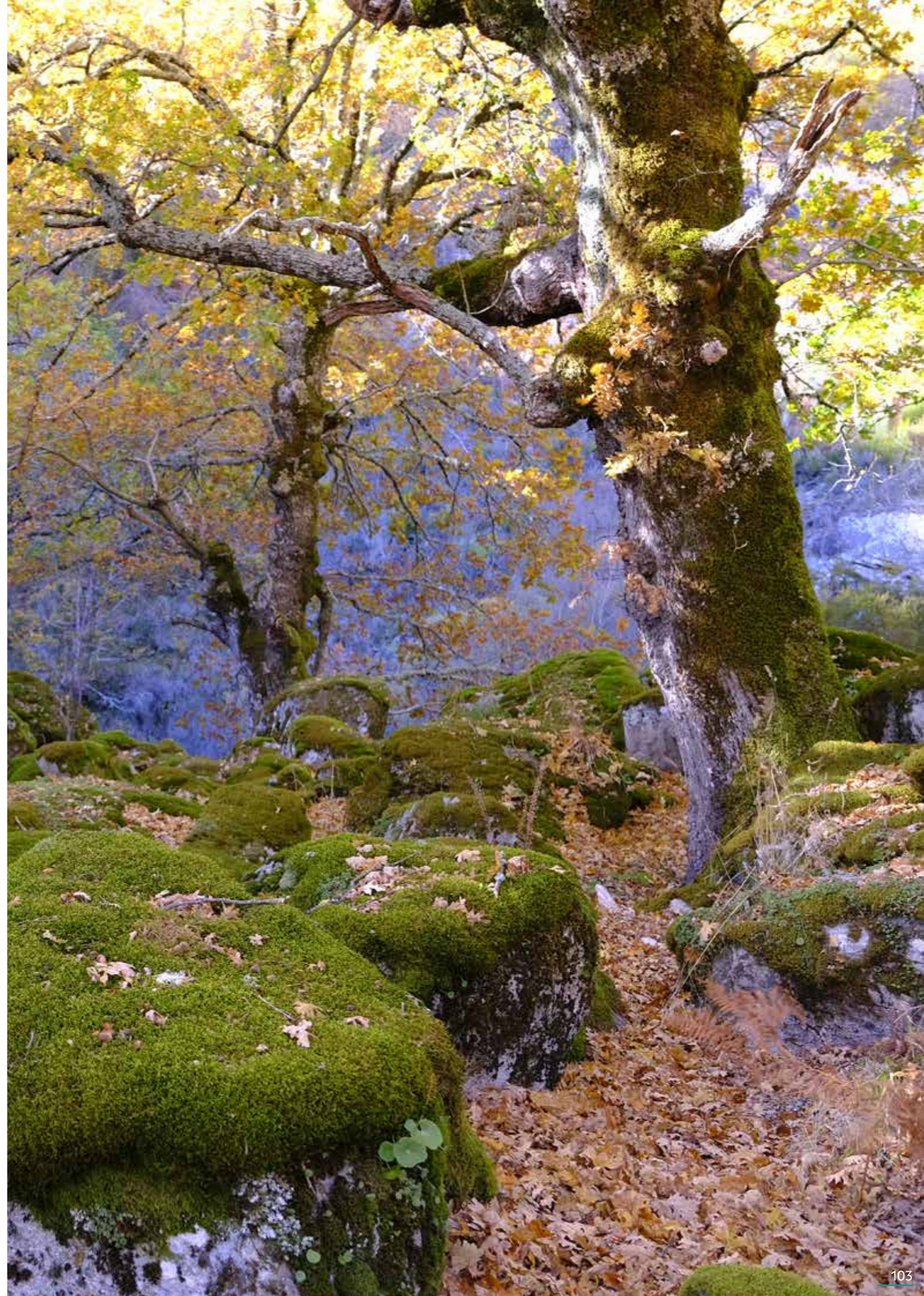

75 FERVENZA DE RIBASIEIRA 📍 Porto do Son 📍 42°40'09.6"N 8°59'01.4"W

76 POZO DO INFERNO
📍 Crecente
📍 42°09'29.1"N 8°13'58.0"W

Preguntas sen respostas

Quizais unha das cuestións máis difíciles de determinar cando exploramos as “fervenzas de Galicia” sexa a da altura: cal é a ferverza máis alta de Galicia?. E sendo en aparencia una pregunta sinxela, o certo é que a súa resposta non pode ser máis galega: depende. Si, porque con frecuencia a ferverza non se forma por un único salto de auga, que dun xeito natural se precipita en vertical ata caer no leito do río e seguir o curso da súa corrente. A miúdo sucédense unha serie de caídas ao longo dunha pendente pronunciada, e é no seu conxunto como as observamos e valoramos visualmente. Neste caso, a dúbida sería a de determinar cal é o punto desde o cal comezar a medición da altura. Por exemplo, a *corga da Fecha*, no concello de Lobios, está formada por unha serie de chanzos que no seu conxunto salvan un desnivel de máis de 200 metros, aínda que cada un dos saltos de auga, independentemente considerado, apenas ten uns poucos metros. Sucede igualmente que a influencia das precipitacións vai dar lugar a un réxime fluvial cambiante, de forma que no verán algunhas ferverzas case desaparecen ou se fan manifestamente pequenas, mentres que durante o inverno acrecéntanse ata dar lugar a caídas verticais que superan dun golpe varios dos banzos que as forman.

Son varios os concellos que consideran alguna das súas ferverzas como a máis alta de Galicia, por exemplo: *Ola do Cenza* en Vilariño de Conso (sobre 100 metros), a *seimeira de Vilagocende* na Fonsagrada (uns 54 metros), ou a *fervenza de Escouridal*, entre os concellos de Alfoz e do Valadouro (sobre 80 metros). Incluso a voz popular outórgalle esta categoría á *fervenza do*

Toxa, no concello de Silleda, que aínda que conta cunha contorna extraordinaria e unha caída vertical imponente, apenas supera os 30 m. Ao noso parecer este dato non é o que mellor define a espectacularidade dunha ferverza xa que, na maioría das ocasións, é realmente difícil apreciar a súa magnitude, se non é “a vista de paxaro”. Ás veces o que nos sobrecolle é o enorme caudal do río que se debruza de forma estrepitosa, ou o encaixe do leito fluvial entre un bosque mesto e profundo; outras veces son máxicas pozas que se forman no seu percorrido, ou a caótica disposición dos bloques de pedras nos que rebota a corrente, as que nos impresionan na nosa visita.

Pero entón... cal é a que máis nos gusta? Para nós, todas son fascinantes.

Esta publicación vai deixar aínda algunha que outra pregunta sen unha clara resposta. Por exemplo, cantas ferverzas hai en Galicia?. Sen dúbida superan as trescentas, e de todas elas deixamos referencia na páxina oficial de Turismo de Galicia www.turismo.gal. Pero para determinar cales deben ser incluídas, vólvenos a presentar as dúbidas: só as que teñen suficiente auga todo o ano?; tamén as que se forman despois de choivas prolongadas?; as que escorregan formando tumultuosos rápidos?; só as que orixinan un salto apreciable?; ou cal é a altura mínima que temos que fixar como criterio para incluílas no noso inventario... 3, 5, 10 metros...?

E aínda nos resulta máis incómodo asumir que nin sequera temos a certeza de cal é o nome que debemos asignar a cada un dos saltos que

figuran na nosa escolma. Unhas veces coñécense polo nome do río (*fervenza do Bellele*), outros da parroquia ou do lugar concreto no que se atopan (*fervenza de Brañas*), ou mesmo por algunha outra característica como pode ser a existencia de muíños ou outras instalacións industriais que se alimentaban coa forza do río (hidroeléctricas, serradoiros, mazos, batáns...), como no caso da *fervenza do muíño da Serra*.

Poderíamos profundar neste torrente de preguntas sen resposta, sobre cal é a súa orixe, -tectónica, erosiva, litolóxica-...; cales

son os ditos e lendas que as acompañan...- pozos do inferno, do demo, da moura-...; cal é o seu caudal...; pero non foi a nosa intención redactar un manual técnico. Diríámostlles que senten e gocen contemplando as fotografías desta publicación..., pero realmente ao que os convidamos é a que se poñan en pé, camiñen, e sintan en directo estes espectáculos da natureza.

TRADUCCIONES

TRADUCCIONES

TRANSLATIONS

Fervenzas de Galicia, poema visual

Hierve el agua levantando espumas blancas... en gallego "ferve a auga"... y las cascadas se convierten en "fervenzas".

En Galicia el agua no es un bien escaso, pero si es un bien preciado. Un territorio delimitado por el océano Atlántico por su lado oeste y por el mar Cantábrico en su vertiente norte, es la puerta de entrada a frecuentes frentes tormentosos que lo riegan con abundancia. En su orografía quebrada, las apacibles costas conviven con altas montañas que superan los dos mil metros de altitud. Sus ríos, regatos, torrentes y manantiales encuentran en su recorrido frecuentes dificultades que horadan o salvan creando espectaculares saltos de agua.

La distinta dureza de los materiales geológicos, las rupturas abruptas provocadas por las fallas y el efecto de una incesante erosión sobre los lechos fluviales conforman atractivos paisajes dominados por la presencia del agua.

La existencia de numerosas fervenzas en Galicia se pone de manifiesto en las docenas de palabras gallegas que tenemos para denominarlas: *fervenzas, férvedas, firvedas, freixas, fechas, ficheiras, chorreiras, cadoiros, saltos, cachóns, callóns, cachoeiras, abanqueiros, ruxidas, ruxidoiras, rexedoiras, cenzas, caeiras, pincheiras, seimeiras...*

Resulta difícil determinar el número exacto de saltos de agua que esconde nuestro patrimonio natural. Arroyos, torrentes, riachuelos y afluentes se abrazan y se deslizan por Galicia en centenares de cascadas¹.

En esta guía recogemos una selección de las que consideramos más relevantes, clasificadas en trece grupos según la característica que mejor las define: su altura, su abundante caudal, la formación de pozas, de toboganes...

Las siguientes páginas invitan a sumergirse en un poema sensorial de extraordinaria belleza, en el que la brevedad de los textos cede todo el protagonismo a las fotografías.

Pero no solo se trata de la potencia visual de estos escenarios naturales, sino también de sus sonidos, sus juegos de luces y sombras, la humedad permanente y la vegetación que se refugia en estos entornos. Todo eso convierte a las cascadas en lugares mágicos donde experimentar una especial conexión con la naturaleza.

La seducción está garantizada.

Títulos y citas

ALTAS Y ELEGANTES (página 6)

El que tan alto mira, bajo se queda

AGUA EN ABUNDANCIA (página 19)

Cuando el río suena, agua lleva

CAÍDAS VERTICALES (página 26)

El que más alto se quiere ver, cae más rápido de lo que quisiera

COLA DE CABALLO (página 35)

Agua de abril, vale caballos mil

LA MÁS GALLEGA (página 41)

X: vigésimo cuarta letra del alfabeto gallego

ENTRE BOSQUES (página 42)

Frondosa robleda, el agua tamiza

CANALES ENTRE ROCAS (página 53)

Quien de piedra hace harina, no compra tierra ni viña

ESCALERAS DE AGUA (página 59)

Baila y bebe que la vida es breve

PARA LOS MÁS OSADOS (página 64)

De los muchos y de los pocos, vengan los audaces

PEQUEÑAS, PERO GRACIOSAS (página 73)

Vino, de la cuba grande y caldo, de la olla pequeña

PISCINAS NATURALES (página 80)

Tanto golpea el agua en la piedra que la quiebra

TOBOGANES DE PIEDRA (página 90)

Agua blanda en piedra dura, poquito a poco agujerea

FUENTES REVOLTOSAS (página 97)

Septiembre, o seca las fuentes o se lleva los puentes

¹ En la web oficial de Turismo de Galicia www.turismo.gal podrá consultar toda la información necesaria para conocer y visitar las más de trescientas cascadas que se han catalogado hasta el momento.

Preguntas sin respuestas

Quizá una de las cuestiones más difíciles de determinar cuando exploramos las “fervenzas de Galicia” sea la de la altura: ¿cuál es la cascada más alta de Galicia? Y siendo en apariencia una pregunta sencilla, lo cierto es que su respuesta no puede ser más gallega: depende. Sí, porque con frecuencia la cascada no se forma por un único salto de agua, que de una manera natural se precipita en vertical hasta caer en el lecho del río y seguir el curso de su corriente. A menudo se suceden una serie de caídas a lo largo de una pendiente pronunciada y es en su conjunto como las observamos y valoramos visualmente. En este caso, la duda sería la de determinar cuál es el punto desde el que empezar la medición de la altura. Por ejemplo, la *corga da Fecha*, en el ayuntamiento de Lobios, está formada por una serie de escalones que en su conjunto salvan un desnivel de más de 200 metros, aunque cada uno de los saltos de agua, considerado de forma independiente, apenas tiene unos pocos metros. Sucede igualmente que la influencia de las precipitaciones va a dar lugar a un régimen fluvial cambiante, de forma que en verano algunas cascadas casi desaparecen o se

hacen manifiestamente pequeñas, mientras que durante el invierno se acrecientan hasta dar lugar a caídas verticales que superan de un golpe varios de los peldaños que las forman.

En varios lugares de Galicia el ayuntamiento respectivo considera alguna de sus cataratas como la más alta de Galicia, por ejemplo: *Ola do Cenza* en Vilariño de Conso (sobre 100 metros), la *seimeira de Vilagocende* en A Fonsagrada (unos 54 metros), o la *fervenza de Escouridal*, entre los ayuntamientos de Alfoz y de O Valadouro (sobre 80 metros). Incluso la voz popular le otorga esta categoría a la *fervenza do Toxa*, en el ayuntamiento de Silleda que, aunque cuenta con un entorno extraordinario y una caída vertical imponente, apenas supera los 30 m. A nuestro parecer este dato no es el que mejor define la espectacularidad de una ferverza puesto que, en la mayoría de las ocasiones, es realmente difícil apreciar su magnitud, si no es “a vista de pájaro”. A veces lo que nos sobrecoge es el enorme caudal del río que se descuelga de forma estrepitosa, o el encajonamiento del lecho fluvial entre un bosque espeso y profundo; otras veces son las mágicas

pozas que se forman en su recorrido, o la caótica disposición de los bloques de piedras en los que rebota la corriente, las que nos impresionan en nuestra visita.

Pero entonces... cuál es la que más nos gusta? Para nosotros, todas son fascinantes.

Esta publicación va a dejar todavía alguna que otra pregunta sin una clara respuesta. Por ejemplo, ¿cuántas cascadas hay en Galicia?. Sin lugar a dudas superan las trescientas y, de todas ellas, hemos dejado referencia en la página oficial de Turismo de Galicia www.turismo.gal. Pero para determinar cuáles deben ser incluidas, se nos vuelven a presentar las dudas. ¿Sólo las que tienen suficiente agua todo el año?, ¿también las que se forman después de lluvias prolongadas?, ¿las que se deslizan formando tumultuosos rápidos?, ¿las que originan un salto apreciable? o ¿cuál es a altura mínima que tenemos que fijar como criterio para incluirlas en nuestro inventario... 3, 5, 10 metros...?

Y aún nos resulta más incómodo asumir que ni siquiera tenemos la certeza de cuál es el nombre

que debemos asignar a cada uno de los saltos que figuran en nuestra selección.

Unas veces se conocen por el nombre del río (*fervenza do Belelle*), otros de la parroquia o del lugar concreto en el que se encuentran (*fervenza de Brañas*), o incluso por alguna otra característica como puede ser la existencia de molinos u otras instalaciones industriales que se alimentaban con la fuerza del río (hidroeléctricas, aserraderos, mazos, batanes...) como es el caso de la *fervenza do muiño da Serra*.

Podríamos ahondar en este torrente de preguntas sin respuesta, sobre cuál es su origen, -tectónico, erosivo, litológico-...; cuáles son los dichos y leyendas que las acompañan... -pozos *do inferno*, *do demo*, *da moura*-...; cuál es su caudal...; pero no fue nuestra intención redactar un manual técnico.

Les diríamos que se sienten y disfruten contemplando las fotografías de esta publicación..., pero realmente a lo que los invitamos es a que se pongan en pie, caminen, y sientan en directo estos espectáculos de la naturaleza.

Waterfalls of Galicia, visual poem

White foam bubbles up from heaving waters...in Galician "ferve a a auga"... and the waterfalls become "fervenzas".

Although there is no scarcity of water in Galicia, it is considered a highly valuable resource. Bounded by the Atlantic Ocean to the west and the Cantabrian Sea to the north, Galicia is the gateway for waves of stormy weather fronts that bring abundant rains. Home to a terrain where the gentle coastline is peppered with steep mountain faces rising up to altitudes of more than two thousand metres, its rivers, streams, torrents and springs encounter frequent obstacles that they skirt or leap over, forming spectacular waterfalls.

Geological materials of varying hardness, the deep cracks caused by faults and the result of the relentless erosion that has shaped the riverbeds, form delightful landscapes dominated by the presence of water.

The abundance of waterfalls in Galicia is reflected in the seemingly endless number of words that exist in the Galician language to refer to this phenomenon: fervezas, férvedas, firvedas, freixas, fechas, ficheiras, chorreiras, cadoiros, saltos, cachóns, callóns, cachoeiras, abanqueiros, ruxidas, ruxidoiras, rexedoiras, cenzas, caeiras, pincheiras, seimeiras...

It is hard to determine the exact number of falls included in our natural heritage. Streams, torrents, brooks and tributaries twist and weave their way through Galicia, dropping sharply from hundreds of waterfalls¹.

This guide features a selection of the most outstanding of these falls, classified in thirteen groups in accordance with the characteristic that best defines them: their height, their powerful flow, the formation of plunge pools and slides...

The pages that follow are an invitation to dive into a sensorial poem of outstanding beauty, where the brief texts allow the photographs to speak for themselves.

Yet it is not just a question of the visual potential of these natural settings, but also of their sounds, the plays of light and shadow, the all-pervading damp and the flora that flourishes in these conditions. All this converts the waterfalls and torrents into magical places and an opportunity to feel a unique connection with nature.

A truly enchanting experience.

Titles and quotes

TALL AND ELEGANT (page 6)

He who sets his sights so high, shall remain lowly

WATER IN ABUNDANCE (page 19)

When the river flows fast, it is for a reason

SHEER FALLS (page 26)

He who aspires to rising the highest shall fall the fastest

PONY TAILS (page 35)

April showers, worth a thousand horses

THE MOST GALICIAN OF ALL (page 41)

X: the twenty-fourth letter of the Galician alphabet

IN THE FOREST (page 42)

Dense oak groves, a sift for water

BROOKS AND STREAMS (page 53)

He who grinds flour with stone, has no need to buy land or vineyards

DANCING WATERS (page 59)

Drink, dance and be merry, for life is short

ONLY THE BOLDEST (page 64)

The boldest come from the many and the few

SMALL, BUT PRACTICAL (page 73)

Wine from large vats and broth from small pans

PLUNGE POOLS (page 80)

The relentless beating of water will break the stone

SLIPPERY STONES (page 90)

Little by little, gently falling water will wear away the hardest stone

PLAYFUL SPRINGS (page 97)

September will dry up the springs or wash away the bridges

¹ Turismo de Galicia's official website www.turismo.gal provides all the information you need to discover and visit the more than three hundred waterfalls catalogued to date.

Questions without answers

Perhaps one of the most difficult aspects to determine when exploring the 'waterfalls of Galicia' is the question of height: which is the highest waterfall in Galicia? Yet despite its apparent simplicity, the answer has an authentic Galician ring to it: that all depends. More often than not, waterfalls are composed of more than a single fall consisting of a vertical drop down to the riverbed before continuing its course. Indeed, they are frequently made up of terraced falls dotted along a steep slope that are observed and considered visually as a whole. In this case, the question for consideration would be the exact point where the measuring process should begin. For instance, Corga da fecha, in the municipality of Lobios, is made up of a series of leaps that together form a drop of more than 200 metres, although when considered separately, each one falls just a few metres. Likewise, rainfall levels will also affect the changing river regimes: in summer, a number of waterfalls will diminish or practically dry up, whilst in winter the flow will increase, creating vertical drops that leap over several steps in a single rush of water.

A number of local councils in Galicia claim to be the site of the highest waterfall in Galicia. Examples include Ola da Cenza, in Vilariño de Conso (around 100 metres); seimeira de

Vilagocende, in A Fonsagrada (some 54 metres); or Escouridal, situated between the municipalities of Alfoz and O Valadouro (approx. 80 metres). Popular belief even attributes this distinction to 'Fervenza do Toxa', in the municipality of Silleda; however, although it is set against a magnificent backdrop and boasts an impressive vertical drop, it is a mere 30 metres high. In our opinion, height is not the most appropriate factor for determining the degree of spectacularity of a waterfall, as most of the time it is extremely hard to fully appreciate its magnitude and substance unless it is from a "bird's eye view" (although today drone technology enables us to experience these sensations). However, more often than not, what most astounds us is the vast amount of water that rushes over the crest, or the manner in which the riverbed winds its way through a dense forest. On other occasions, it is the haphazard pattern of the stones that form choppy waves of water; or the magical pools that can be seen along the watercourse, creating breath-taking scenery that is definitely not to be missed. The season of the year that we choose to visit them, the all-pervading dampness, the sound of the water, the flora and even the companions we choose to share the

adventure of exploring this enchanted spots, are all reasons that will shape our opinion of which waterfall holds the greatest appeal. For us, each one is a source of endless fascination.

However, this publication will also leave other questions unanswered. For instance, exactly how many waterfalls does Galicia have? The number is clearly well over three hundred, and they are all documented on Turismo de Galicia's official website at www.turismo.gal. Nevertheless, when determining which should be listed as such, yet more questions arise. Only those that have sufficient water all year long, or also those that are formed after abundant rainfalls. Should we include those with swift moving water that form white-water rapids, or only those where there is a noticeable leap? And if this is the case, what is the minimum size (2, 3 or 5 metres) for their inclusion in our inventory? Each person is free to determine the criterion they consider most appropriate, as there is no regulatory body or doctrine that provides hard and fast rules to this effect.

Even more unsettling is the fact that we are not even sure of the real name by which each of the waterfalls selected for inclusion here should be known. Sometimes they are named after the river (fervenza do Beelle), and sometimes

after the parish or the specific site where they are located (fervenza de Brañas), or even in relation to the traditional way of life such as the existence of watermills or other industrial facilities that were powered by the force of the river (hydroelectric power stations, sawmills, mallets, fulling mills, etc.), such as fervenza do muíño da Serra. They were often known by all these names at once, which poses series difficulties when attempting to correctly identify each one, without mixing them up or mistaking them for others known by similar or even identical names.

We could add to this flood of questions without answers, considering their origins tectonic, erosive or lithological; investigating the sayings and legends that surround them wells of hell, of the devil, of the mouras Galician mythological creatures of incredible beauty; or attempting to calculate their flow... However, it was not our intention to write a technical manual.

Our advice is to make yourselves comfortable and feast your eyes on the photographs featured in this publication...But our true intention is to invite you to step out on a journey of exploration and to experience the sight and sounds of these natural wonders for yourselves.

www.turismo.gal